

**Türkiye’de İletişim Özgürsüzlüğü:
Önce Devlet Sonra Devlet**

3. Genel Arkaplan

3.1 Karmaşık Yapıya Çok Boyutlu Genel Bakış

Türkiye medyasının geçmişi, bugünü ve yarını hakkında genel bir bilgi ve fikir edinebilmek için bu medyayı yaratan altyapı ve üstyapı koşulları hakkında, dolayısıyla Türkiye'nin coğrafyası, tarihi, ekonomik, toplumsal ve demografik yapısı ile siyaset ve kültür ortamı konusunda bazı bilgileri ve çözümlenmeleri kısaca aktarmak, bu çalışmanın başlangıç aşamasını oluşturacaktır. Bu etkenler, Türkiye medyasının oluşum sürecinde önemli etkilere sahiptir. Ayrıca, böyle bir ortamda gelişen medya da, başta kültürel yaşam olmak üzere, tüm bu etkenler üzerinde belirli bir rol oynamaktadır.

3.2 Hem İçinde Hem Dışında

Hem coğrafi, hem de kültürel olarak batı ile doğunun arasında bulunan Türkiye, bu konumundan dolayı, zaman zaman bir köprü olarak betimlenmiştir. Bu tanımlama doğru da olsa, köprünün hangi dönemlerde hangi istikametle akıcılığına daha çok hizmet ettiği her zaman çok belli değildir. Dolayısıyla aynı zamanda hem batının hem de doğunun coğrafi ve kültürel özelliklerini içinde barındıran bu yapı, kimi zaman özgün bir sentez ortaya çıkarmaktadır. Bu sentezde doğunun daha baskın olması, Türkiye'nin son yedi yüzyıllık tarihinden ve yine aynı süredir nüfusunun çoğunluğunun Müslümanlardan oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Bugünkü siyasal haritada, üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin komşularından yalnızca bir tanesi, Yunanistan, Avrupa Birliği üyesidir. Ege hava sahası ve kıta sahanlığıyla Kıbrıs, Atina ile Ankara arasında uzun yıllardır çözülemeyen sorunlardan en önemlilerini oluşturmaktadır. Batıdaki diğer komşu Bulgaristan'da Sovyet yanlısı rejimin çökmesinin ardından, Ankara-Sofya ilişkilerinde belirli bir düzelme görülmüştür. Ayrıca Türkiye-Bulgaristan sınır kapısı olan Kapıkule, Türkiye'nin batıya açılan en büyük ve en işlek karayolu ulaşım noktasıdır. Bulgaristan ve Yunanistan'ın, daha önce Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunmaları nedeniyle bu ülkelerde halen Türk ya da Müslüman azınlıklar bulunmaktadır. Bu da üç ülke arasında zaman zaman alevlenen sorunlara neden olmaktadır. Özellikle Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin, gerçek anlamda azınlık haklarından yararlanamadıkları herkes tarafından kabul edilmektedir.

Doğudaki komşularla olan ilişkiler de en az batıdakiler kadar önemlidir. SSCB'nin yıkılmasının ardından Karadeniz'deki Sarp sınır kapısı, sadece Kafkas Cumhuriyetleri'nden değil tüm Rusya'dan ve hatta Orta Asya'dan gelen turist ve tüccarlar ile turist-tüccarlar için önemli bir geçiş noktası olmuştur. Başta Trabzon limanı olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesi, son on yıl içinde önemli bir değişim geçirerek, yetmiş yıldır temasta olmayan bölgenin çeşitli devletlerinin halklarını bir araya getirmiştir. Ticaret ağırlıklı bu yeni temaslar, farklı milliyet, dil ve dindeki insanları bir araya getirirken, fuhuş ve mafya sözcükleri de bu temas çerçevesinin diğer unsurlarını oluşturmuştur.

Ermenistan, Türkiye ile arasındaki tarihsel sorun nedeniyle, bu yeni kaynaşmanın içinde yer almamıştır. Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki silahlı çatışma da Türkiye için sorun teşkil etmektedir.

Güneydoğu ve güneyde yer alan İran, Irak ve Suriye, Türkiye için diğer komşularından daha da fazla soruna neden olmaktadır. Bu üç komşuyla olan sınır bölgelerinde, dört devletin topraklarına bölünmüş olan Kürtler ve Araplar yaşadığı için, halklar düzeyinde herhangi bir sorun yaşanmadı. Ama, önce İran İslam Devrimi (1979) ve ardından Körfez Savaşı (1991) nedeniyle ülkeler arası ikili ilişkiler, siyasal ve dini unsurların da etkisiyle gerginliğini korumaktadır. Odağını Kürt meselesinin oluşturduğu bu bölgesel anlaşmazlık, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sık sık Irak topraklarında operasyon yapmasına neden olurken, İran ve Suriye yönetimleri ile Türkiye'nin ilişkileri de genellikle protesto notaları, hatta askeri tehditler (Ekim 1998) içeren mesajlarla somutlaşıyor.

Yunanistan ve Bulgaristan dışındaki komşuların siyasal rejimleri, Türkiye'nin en azından biçimsel ve teorik düzeyde itiraz edebileceği türden rejimler olması nedeniyle, Türk devlet adamları, ülkenin jeostratejik/jeopolitik konumundan açık açık yakınabilmektedirler. Bir iddiaya göre, Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerindeki sorun, Türkiye'nin politikalarından çok, komşu ülkelerin siyasal-ideolojik yapılarından kaynaklanmaktadır. "Türkiye, coğrafi olarak Fransa, İsviçre, Almanya arasında konumlansaydı bugünkü sorunların hiç birini yaşamazdı" diyebilecek kadar tahayyül ve cüret sahibi yetkililer olmuştur. Bir hata olduğu kesin görünmektedir. Ancak hatanın nerede olduğunu hatalı bir şekilde tespit edilince, Türk kamuoyu yukarıdakine benzer resmi açıklamalara tanık olabilmektedir.

3.3 Geçmişle Geleceği Ayırdedebilmek

Altı asır boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında egemenlik kurmuş, bugünkü Macaristan'dan Arabistan'a, Kırım'dan Cezayir'e uzanan bir İmparatorluğu yönetmiş olan Osmanlıların ardılları, 20. yüzyılın başından itibaren Anadolu yarımadasına kapanınca, ilginç bir tarih anlayışı geliştirmişlerdir. Yönetim ve askeriye açısından parlak sayılan bu geçmişi, hiç bir eleştirel ve sorgulayıcı süzgeçten geçirmeden benimseyen bu tarih anlayışı, hem somut bilgiye dayanmadan önemli bir böbürlenme vesilesi haline getiriyor; hem de yakın zamana kadar barış içinde bir arada yaşayan toplumu; cemaatleri, dinsel, etnik ve milli toplulukları aşağılayıcı, hatta kimi zaman düşmanca gören bir algılamamanın güçlenmesine neden oluyor. Kuşkusuz bir dünya imparatorluğundan orta çaplı bir devlete dönüşmenin gerek yönetim gerekse toplum üzerinde yarattığı psikopolitik baskı ve sıkıntılar, "Türkün Türkten başka dostu yoktur," gibi ırkçı anlayışların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Oysa, bu topraklar Osmanlı döneminde Engizisyon İspanya'sından kaçan Musevilere kucak açmış (1492), ve Nazizmden kurtulabilen Alman bilim adamlarını ağırlamıştır (1939). Hatta daha sonra Afganistan'daki savaştan (1982) ya da Bulgaristan'da Müslüman azınlığa yönelik baskılardan (1989) kaçanlar da Türkiye'de misafir edilmiştir. Ama Türkiye'de, özellikle Cumhuriyet rejiminin yerleştirmeye çalıştığı ulus-devlet anlayışı, Mustafa Kemal Atatürk döneminde, bütün dünya dillerinin Türkçe'den kaynaklandığını ileri süren, Güneş-Dil Teorisi, uygarlığın bütün dünyaya Türkler tarafından yayıldığını öne süren, Türk Tarih Tezi gibi klostrifobik ve ırkçı fikirlerin resmi ideoloji haline getirilmesine neden

olmuştur. Ayrıca, 1938'deki Dersim İsyanı'nın ardından çıkarılan Tunceli Kanunu'nda ya da münhasıran gayrimüslümlere salınan Türkiye'deki Rum ve Ermeni vakıflarının mülk sahibi olmasını yasaklayan Varlık Vergisi'nde (1946) olduğu gibi, açıkça ırkçı uygulamalar yasalara, resmi metinlere geçirilmiştir.

1838 Tanzimat Fermanıyla başlayan Türkiye'nin modernleşme-çağdaşlaşma süreci, yönetimler tarafından en dar kapsamıyla batılılaşma, bir diğer deyişle Avrupalılaşma olarak algılandı. Kuşkusuz batının büyük devletlerinin sömürgeci daha sonra da emperyalist amaçlarını dikte ettirmeye çalıştıkları bu dönemlerde olduğu gibi bugün de egemen olan anlayışa göre, Türkiye batı ile bir *aşk ve nefret ilişkisini* sürdürüyor.

Doğu-batı sorunsalı bugün Türkiye aydınlarının önemli bir kimlik paradigması olmaya devam ederken, Türkiye'deki hükümetin ve genel olarak Türkiye toplumunun, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Batı Avrupa ve ABD ile ilişkileri hala istikrarlı bir raya oturamamış gibi görünmektedir. Tüm bu karmaşıklığa rağmen, yedi yüzyıllık tarih, Türkiye'yi hem müslüman hem laik, hem doğulu hem batılı bir toplum olmaya zorluyor. Ne var ki, 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesinden bu yana toplumun özgür iradesine getirilen çeşitli yasal ya da fiili engellerle böylesine zengin bir sentez gerçekleşemediği için, tüm yerli ve yabancı gözlemciler devletle toplum arasındaki çelişkilerin gün gittikçe arttığını belirlemektedirler.

3.4 Fetih Ekonomisinden Ekonominin Fethine

Orta Asya'dan batıya geçen göçebe Türk boylarının Anadolu'da yerleşmeye başladıkları 12. yüzyıldan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki sanayi devrimine ayak uyduramayarak zayıfladığı 20. yüzyılın ortalarına dek uzanan sekiz yüz yıl boyunca, hayvancılığa ve tarıma dayalı olan ekonominin itici gücünü askeri fetihler oluşturmuştur. İmparatorluğun hazinesi, askeri başarılarla, yani yeni toprakların fethedilmesine ve bu yörelerdeki zenginliklerin talan edilmesine ya da işletilmesine bağlı olduğu için, Osmanlılarda, ve aynı tarihsel belleği paylaşan Türkiye'de, ordunun sadece devlet değil toplum hayatında da tayin edici bir konumu ve rolü olmuştur.

Ne var ki, önce askeri teknolojilerdeki yeniliklere uyum sağlayamayan Osmanlı İmparatorluğu, daha sonra da Rönesans'ın ve sanayi devriminin dışında kalınca, düşüş devrine girmiştir. İslami taassup ile büyük sömürgeci devletler (Büyük Britanya, Fransa, Prusya, Osmanlı) arasındaki varolan rekabetteki eşitsiz gelişme, Babıalı'nın önce gelir kaynaklarını, ardından da siyasal gücünü olumsuz bir şekilde etkilemeye başladı. Avrupa'da 1789 Fransız İhtilali'nin etkisiyle başlayan uluslaşma sürecinden etkilenen İmparatorluğun periferisindeki toplumların bağımsızlık talepleri ve sonuçta Osmanlı'nın egemenlik alanı dışına çıkmaları, toprak, dolayısıyla da gelir kaybına yol açmıştır. Çöküş süreci kendiliğinden gelişmemiş, ulus-devlet idealinin yaygınlaşmasının yanısıra, bağımsızlık taleplerinin Osmanlı'nın rakibi devlet ve imparatorluklarca desteklenmesi, siyasal gerekçelere dinsel olanların da eklenmesi gibi etkenlerle hız kazanmıştır.

Osmanlıda kırsal ekonominin sanayi karşısında tutunamaması, üretici güçlerin bağımlılığıyla ve üretim ilişkilerinin eski kalıpları kıramamasıyla açıklanmaktadır. Batıda sanayi devrimiyle ortaya çıkan burjuvaların ve kapitalistlerin Osmanlıda gelişmemesi, fetih ekonomisinin iflasına, ve dolayısıyla genel ekonomik çöküşe yol açmıştır.

Cumhuriyet rejimi, ekonomiyi kanun ve kararnamelerle yönetmeye çalışırken, bir yandan geleneksel kırsal ekonomi ile modern sanayi ekonomisini birleştirmeyi, bir yandan da kendi varlığının ekonomik ve mali güvencesi olarak gördüğü kamu sektörüyle devletin desteğiyle yeni palazlanmakta olan özel sektörü birleştirmeyi hedefliyordu. Türkiye, çeşitli ve gizli siyasal manevralarla İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmayarak savaşın yıkımından doğrudan etkilenmemiş olmasına rağmen, ekonomik alandaki sanayileşme ve kentleşme hamlesini 1960'lı yıllara ertelemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde karma ekonomi adı verilen, ancak yine de kamu sektörünün ağırlıkta olduğu ekonomik model, ithal ikameci ve sübvansiyon yöntemleri ile tipik bir kapalı ekonomi görünümü sunuyordu. Bu özellikleri nedeniyle, Türkiye ekonomisinde, cari ve teorik anlamına uygun bir burjuvaziden ya da proletaryadan söz etmek güçtü.

Türkiye, sadece ekonomik değil siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda da 1960'lı yıllardan itibaren, özellikle de 1980'den sonra dışa açılmaya başlamasında, dünya ekonomisindeki küreselleşme eğiliminin büyük etkisi vardır. Silahlı Kuvvetlerin, 1960'dan bu yana yapılan darbeleri hep siyasal gerekçelerle dayandırmalarına rağmen, bu müdahalelerin ekonomik gerekçeleri de vardı.

Türkiye ekonomisinin büyük bölümünü oluşturan kamu sektörü, devlet yöneticilerinin denetimde, ekonomik rasyonaliteden çok siyasal kaygılarla yönlendirilmekteydi. Küreselleşme hem ulusal hem uluslararası nitelikte yeni aktörlerin bu ekonomik yapılanmaya eklenmesini gerektiriyordu. ABD'nin yanısıra Batı Avrupa ve Ortadoğu gibi bölgelerle de ticari, mali ve endüstriyel ilişkiler doğup güçlenmeye başlamaktaydı. Sonuçta, devlet yönetiminin çekirdeğini oluşturan askeri bürokrasinin siyasal yaşama doğrudan müdahalesi bir bakıma ekonomik koşulların sonucudur.

Batıda 1960'larda başlayan tüketim ekonomisi Türkiye'de etkisini 1980'lerde göstermeye başlamıştır. Özellikle turizm ve tekstil sektörlerinin güçlenmesi, yarı-mamul ürünlerin üretim ve ihracatına geçilmesi, batıdan ithal edilen lüks tüketim maddelerinin Türkiye pazarına girmesi, ekonomik manzaranın büyük ölçüde değişmesine yol açtı. Ekonomik gelişmeyle birlikte oluşan sosyal adaletsizlik, yani gelir kaynaklarının paylaşımındaki dengesizlik, özellikle 1980 öncesinde nüfus itibarıyla çoğunluğu oluşturan orta sınıfa zarar vermiştir. Zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapan yeni ekonomik liberalizm, bazılarının beklentilerinin aksine siyasal alandaki olası bir liberalizmin altyapısını da oluşturamamıştır.

Hükümetlerin ileri görüşlü olmayan siyasal tercihleri, ve özellikle de izlenen monetarist politikalar sonucunda, Türk parası başta ABD doları olmak üzere yabancı paralar karşısında büyük ölçülerde değer kaybetmiştir.

Üretimi esas alan bir ekonomik yapı yerine, para ile para kazanmayı mubah ve meşru gören anlayışların uygulamayı belirlemesinden dolayı, ekonomik yapının temeli ranta kaymıştır. Bu da 1980 sonrasında Kürt sorununa da bağlı olarak gerçek anlamda resmi ve özel kolları olan bir Mafya ekonomisinin oluşmasına neden olmuştur.

3.5 Kırdan Kente Gelen Köylüler

Türkiye'nin toplumsal yapısı, tarihsel ve ekonomik etkenlerle belirlenen bir süreçte, 1980'li yılların ortalarına kadar kırsal ağırlıktaydı. Sanayi ve kentleşmenin henüz gelişemediği dönemlerde tarıma dayalı ekonomi, kırsal gelenekler ve bu arada Müslümanlığın da statükocu anlayışlarından ötürü muhafazakarlık, Türk toplumunun standart değerlerinden biriydi. Bu tutucu toplum yapısı, 1960'lar daha sonra da 1980'ler olmak üzere iki dalga halinde büyük değişimler geçirmiştir. Planlı ekonominin getirdiği kalkınma ve onu izleyen liberal ekonomi, 1980 sonrası kitle iletişim araçlarının da yaygınlık kazanmasıyla Türkiye toplumuna olağanüstü bir canlılık ve dinamizm getirmiştir. Ne var ki, bu hareketlilik ne yasal ne de siyasal düzlemde öngörülmemiş olduğu için, dinamizme karmaşa eşlik etmiştir. Son 35 yıl içinde Türkiye toplumunda, kadın-erkek ilişkilerinden, ebeveyn-çocuk ilişkilerine, iş yaşamından eğlence anlayışlarına kadar neredeyse her alanda kapsamlı ve derin bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim çerçevesinde yerli ama muhafazakar anlayış ve uygulamaların yanında, modern ama ithal etkinlikler ve yaklaşımlar, Türkiye toplumunda barış içinde bir arada yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu birliktelikte, 1980 sonrası siyasal İslamın güç kazanmasıyla beraber, oluşan sentezde tutucu ve yerli olmaya çalışan faktörlerin ağır bastığı görülmektedir. 1960'lardan itibaren kırsal alanlardan sanayi merkezlerine yani büyük kentlere akan nüfus, 1990'lı yılların sonunda henüz ikinci kuşağını aktif nüfusa katarken, sosyolojik olarak ne köylülükten tam kopuşu ne de gerçek anlamda kentlileşmeyi gerçekleştirebilmişti.

Türkiye toplumunda önemli değişimlere yol açan faktörlerden biri de 1960'lardan sonra başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine giden işçilerdir. Onlar yarattıkları artıdeğerle, Türkiye'de ve son yıllarda da Batı Avrupa'da, ekonomik yatırımlar gerçekleştirirken; sınırlı da olsa, toplumsal değer yargılarını Türkiye'den batıya, batıdan da Türkiye'ye taşıdılar.

3.6 Milli ve Dini Motiflerle Süslü Askeri Bir Arena

Türkiye, her dört ya da beş yılda bir değişen siyasal haritası ile bölgede, nüfusu siyasal istikrarsızlığa en yatkın ülkelerden biridir. Türkiye toplumunun siyasetle ilişkisi daha çok seçim dönemleriyle sınırlı kaldığı için, devlet yönetimi ile toplum arasındaki uçurumu siyasal mekanizmalar aracılığıyla kapatmak ya da azaltmak mümkün olmamaktadır. Medyanın da katkısıyla Türkiye'de iki ayrı siyaset gündemi oluşmaktadır. Ankara'nın medya aracılığıyla topluma kabul ettirmeye çalıştığı resmi gündem ile toplumun acil sorunlarını ve çıkarlarını içeren gündem çoğu zaman son derece farklı olabilmektedir. Türk toplumunda ve siyasetinde, belki de Türklerin Anadolu'ya geldiği 1071 yılından bu yana değişmeyen iki önemli motif, öz kimlik ve İslamiyet (1923'de laikliğin Cumhuriyet rejimi ilkeleri arasında resmen kabul edilmesine rağmen), bugün dahi tabu özelliğindedir.

Askeri bürokrasinin varlığı her an hissedilen böylesi bir siyasal tabloda, Ermeni sorunu, Mustafa Kemal Atatürk'ün siyaset anlayış ve uygulamaları, Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Kıbrıs Harekatı, Kürt sorunu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin devlet, siyaset ve toplumdaki konumu ile İslamiyet'in toplumsal alanda eleştirilmesi ve sorgulanması kimi zaman yasalarla kimi zaman da fiilen engellenmektedir. Ülkenin en önemli hatta tayin

edici tarihi ve siyasal konularının tartışılmasına getirilen bu kısıtlamalar, fiiliyatta seçilmişlerin rolünü asgariye indirmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ise, sadece kurum olarak değil, bir dünya görüşü olarak tüm siyaset dünyasında belirleyici bir konuma yükseltmiştir. Özellikle 1970'li yıllardan sonra filizlenmeye başlayan sivil toplum hareketlerinin ve örgütlerinin büyük bir çoğunluğu aynı resmi anlayışın savunucusu olmuştur.

Türk siyaseti, anayasal bir organ olan ve askerlerin çoğunlukta bulunduğu Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) kararları ile yönetilmektedir. 1961 Anayasası'nda da bulunan bu organ, diğer anayasaları olduğu gibi 1982 Anayasası'nı da hazırlayan askerler sayesinde, hem hukuken hem de fiilen Türk siyasetinin tayin edici organı olmaya devam etmektedir.

Halkın oylarıyla seçilen ve teorik olarak en yüce karar mekanizması olması gereken TBMM ise, gerek yapısı gerekse doğası nedeniyle, ancak tali/ikincil konuların tartışıldığı, MGK'nin saptayıp hükümetin uyguladığı politikaların onaylayıcısı konumuna düşmektedir. Kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı göz önünde tutulursa, TBMM üyelerinin pratikte esas görevlerinin kamu sektöründeki rantın paylaşılması olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, yurttaşlardan önce, onların temsilcisi olan milletvekillerinin Türkiye'deki siyasal kararlara katılımı fiilen gerçekleşmemektedir.

Türk siyaseti, 4 Kasım 1996 tarihinde Susurluk'ta meydana gelen trafik kazasının tesadüfen ortaya çıkardığı üzere Mafya-Emniyet-Siyaset üçgeninde cinayet, uyuşturucu kaçakçılığı, şantaj, baskı, tehdit dolu bir ortamda belirlenmektedir. 1998 sonlarına doğru bu yarı-resmi şeytani örgütlenmeye Devlet Bakanlarının da bir şekilde bulaştığı ortaya çıkınca, kamuoyunda siyaset dünyasının temizlenebileceğine dair umutlar azalmıştır. Askeri kesimin de değişik düzeylerde bu Mafya örgütlenmesi içinde yer aldığının anlaşılması, yönetimi, seçim ve/ya da Kürt sorununu bahane ederek komşularla gerginlik yaratmak gibi yollarla gündemi değiştirmeye çalışmak zorunda bırakmıştır.

3.6 Dolar Temelinde Para Kültürü

Yukarıda ancak kısmen sunulmaya çalışılan, tarihi, coğrafi, ekonomik, toplumsal ve siyasal ortam kaçınılmaz olarak kendi kültür ve ideolojisini de yaratmıştır ve yaratmaya devam etmektedir.

Evrensel çapta da sanallığın gerçekliği aştığı bir dönemde, ulusal, yerel ve geleneksel köklerinden neredeyse tamamen kopartılan Türkiye kültürü, 1950'li yılların Başbakanı Adnan Menderes'in rüyasındaki "Küçük Amerika"nın kültür ve ideolojisini üretmeye başlamıştır. Özellikle Özal döneminde resmi makamlarca da desteklenen, hiç bir ilke ve kural tanımaksızın yalnızca para kazanmayı amaçlayan anlayış, günlük kültürün tayin edici unsuru haline gelmiştir. Özel televizyonların haberden eğlence programlarına, futbol maçlarının naklen yayınlarından yarışmalara kadar her alanda popüler kılmaya çalıştıkları bu anlayış, milliyetçilik, egoizm ve düşmanca rekabet ekseninde geliştirilmiştir. Özgürlük, demokrasi, dayanışma, yardımlaşma, gönüllü işbirliği, emek gibi değer yargıları küçümsenirken, "köşe dönme" tabir edilen, çalışmadan üstelik sahtekarlık yapılarak elde edilen başarılar övülmüştür. Sinema filmlerinden televizyon programlarına, günlük deyişlerden insani ikili ilişkilere kadar çeşitli mecralarda yaygınlaştırılan bu kültüre karşı çıkanlar da olmuştur. Ancak demokratik, özgürlükçü

hatta gerçek anlamda liberal değer yargılarından yana olanların ürünleri, ya piyasa mekanizmalarının baskısı sonucunda kamuoyuna iletilmemiştir ya da doğrudan polis uygulamalarıyla ve/ya da yasal engellerle durdurulmuştur. Amerikan hayranlığıyla birleşen bu kültürel anlayış, farklı toplumlara hoşgörüyü bakacağına, başta Kürtler, Ermeniler, Rumlar hatta kimi zaman Avrupalılara yönelik milliyetçi düşmanlıkları körüklemiştir. Kimi zaman devlet yönetimini bile rahatsız edecek boyutlara ulaşan ve gerçek anlamda bir yozlaşma ve çürüme kültürünü ve onun ideolojisini yansıtan da esas olarak görsel-işitsel medya olmuştur.

3.7 Türk Medyası Hala “İrade” Beyan Ediyor

Altı yüzyılı aşkın süre Anadolu, Ortadoğu, Balkanlar,Orta Avrupa'nın bir bölümü, Kuzey Afrika ve Kafkasya'da, yani üç kıtada egemenlik kuran Osmanlı İmparatorluğu, çokuluslu, çok dilli, çok dinli bir devletti.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Saray ile halk arasındaki ilişkiler, Padişahın aynı zamanda Halife unvanını da taşıması nedeniyle hem siyasal hem de dini bir nitelik taşıyordu. Merkezi otorite ile kullar arasındaki ilişkide, Saray her türlü bilgi ve haberin tek ve tartışılmaz sahibi olarak uzun süre, “İrade” beyanları dışında herhangi bir iletişim kanalına gereksinim duymadan geniş topraklara yayılmış olan bu imparatorluğu yönetiyordu. Padişahın hiç bir şekilde tartışıl(a)mayan siyasal ve dinsel egemenliği, Türk devlet geleneğinin önemli niteliklerinden birini oluşturmuştur. Öte yandan tarihin ilk dönemlerinde Orta Asya'dan batıya göç eden Türk kabileleri, savaşçılıkları sayesinde rakiplerine üstünlük sağlarken, Türk tarih bilincinde askeri anlayışlar çok uzun süre, hatta hala bugün bile, kolektif belleğin önemli bir unsurunu oluşturdular.

Batıda gelişmeye başlayan teknoloji, Gutenberg tarafından keşfedilen keşfettiği matbaa örneğinde olduğu gibi, Osmanlı ülkesine siyasal ve dini nedenlerle geç girmiştir. Osmanlılar, matbaayla yaklaşık dört, gazeteyle ise iki yüzyıl sonra tanışabildiler. Öyle ki, Osmanlı tebaası, 2. Viyana Kuşatması'nın (1693) başarısızlıkla sonuçlandığını, Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Edirne'de idam edilip kesik başının mızrağa saplanıp meydana sergilenmesiyle haberdar olurken, aynı tarihte Viyanalılar kuşatmanın sonucunu tek yapraklı da olsa yayınlanan gazetelerden öğrenmişlerdir.

Osmanlıların batı dünyası ile ilişkileri savaş ve kuşatmalarla sınırlı kalmamıştır. Dönemin en güçlü İmparatorluğu olarak Osmanlılar, batıdan çok sayıda bilim adamını ve sanatçıyı da tebaasına katmıştır. Matbaanın Osmanlı topraklarına girmesini sağlayan İbrahim Müteferikka'nın Macar asıllı bir aydın olması tesadüf değildir.

19. yüzyılın başlarından itibaren gerek teknolojik ve bilimsel alanda, gerekse ekonomik ve siyasal alanda gücünü yitirmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, sınırları içindeki çeşitli halkların da bağımsızlık istekleriyle karşılaşınca çöküş sürecine girmiştir.

Çöküşe eşlik eden karmaşa ortamına rağmen, İmparatorluğun başkenti İstanbul'da 1910 yılında tam 26 değişik dilde gazete yayınlanması basının zenginliğinin kanıtıyken, bugün nüfusu 15 milyona yaklaşan aynı kentte sadece 5 dilde (Türkçe, İngilizce, Kürtçe, Ermenice, Judeo-İspanyolca) gazete yayınlanması medyanın yoksulluğunun göstergesidir. Cumhuriyet dönemine kadar yabancı basın merkezi konumundaki Pera'nın

çoksesliliği bugün belki ancak New York, Londra gibi gerçekten çokuluslu başkentlerle kıyaslanabilececek durumdaydı.

Birinci Dünya Savaşının ardından, Osmanlı devleti yerini genç Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. Anadolu yarımadasına sıkışan yeni Türk Cumhuriyeti, nüfus, devlet yapısı, siyaset, ekonomi, ideoloji ve kültür gibi çeşitli alanlarda mirasçısı olduğu İmparatorluktan farklı olabilmek amacıyla, lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün vizyonu doğrultusunda üstyapıda geniş çaplı ve radikal reformlar gerçekleştirmiştir. Batı Avrupa, hızlı ve neredeyse zorunlu modernleşme hareketinin esin kaynağı olmuştur. Genç Cumhuriyet yönetimi, özellikle silahlı kuvvetler, yönetim anlayışı, ve yurttaşlık gibi temel toplumsal konularda gelenekleri korurken, dine ve azınlıklara ilişkin olarak ürettiği ideolojik tezlerde ve izlediği siyasette altı yüzlük geçmişle köklü bir kopuş sergilemiş, ancak yurttaşlık statüsüne yeni geçmiş olan eski Osmanlı kullarının gönüllü bir onayı alamamıştır.

3.8 Üç Dönem,Üç İletişim Tarzı

Milat olarak Cumhuriyetin kuruluşu yerine ilk gazetenin yayınlanma tarihi (*Takvim-i Vekayi* 1831) alınırsa, son yüz elli yıl içinde Türkiye toplumunun geçirdiği üç aşama daha kolay dönemselleştirilebilir. Bu dönemler, toplumu belirleyen siyasal-ekonomik-ideolojik sistemlerin bir yansımasıdır ve iletişim dünyasının niteliğini de belirlemiştir.

Üç dönemi kesin tarihlerle birbirinden ayırmak güç olsa da, bazı olayları esas alarak bir ayırma gitmek mümkündür.

3.8.1 Matbuat Dönemi

Takvim-i Vekayi'nin yayınlanmaya başlamasından 1960'a kadar uzanan ve kendi içinde de dönemlere ayrılabilen bu dönemin *matbuat dönemi* olarak anılmasının nedeni hem günlük konuşmada basına matbuat denmesi, hem de 1926'ya kadar sadece yazılı basın ürünlerinin bulunmasıdır. 1926-60 arasında devlet radyosunun yayına başlaması basılı yayınların etkisini azaltmamıştır. Bu dönemin ayırıcı özelliği, matbuatın Saray'ın, 1923'den sonra da Ankara'daki hükümetin sıkı denetiminde olmasıdır. Matbuat, Saray'ın ya da Ankara'daki hükümetin görüşlerini, fikirlerini ve bilgilerini tebaaya ya da dış dünyaya duyurma işlevini görmüştür. Bu dönemde yayınlanan gazetelerin sahiplerine ve yöneticilerine bakıldığında, dönemin devlet yöneticilerine (Padişah ya da Cumhurbaşkanı) doğrudan bağlı ya da yakın kişiler oldukları görülmektedir. 1923'e kadar doğrudan Padişah "iradesi" ile çıkan gazetelerin yanısıra yine Saray'ın açık ya da gizli maddi desteğiyle çıkan yayınların bulunmaktadır.

1923 öncesinde, "Majestelerinin Muhalefeti" konumda Sultanın meşruluğunu asla sorgulamamakla beraber sınırlı da olsa bazı muhalif yayınlar İstanbul'da dar bir okur kitlesine ulaşmaktaydı. Bu yayınlar, Padişah'tan para yardımı alabilmek için şantaj yapanlardan, Osmanlı'da liberal anlayışları yeşertmeye çalışan idealist fikir akımlarına kadar uzanan bir çeşitlilik göstermekteydiler. Liberal yayınların kimi zaman yurtdışında yayınlanmak zorunda kalmaları, basın özgürlüğündeki kısıtlamaların bir göstergesidir.

Üstelik, “Majestelerinin Muhalefeti” toplumsal muhalefetten çok Saray içi iktidar çekişmelerini yansıtmaktadırlar.

1923 sonrasında da biçimsel yapı ve işleyiş açısından matbuatta önemli bir değişiklik ya da gelişme görülmemektedir. Çünkü gazeteler büyük ölçüde yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin ve onun önderlerinin tanıtımını yapma işlevini üstlenmişlerdir. Tek değişiklik 1923 öncesinde övülenlerin kötülenmeye başlanmasıdır. İslamcı akımların da daha o dönemde yeni rejime muhalif yayınlar çıkmaya başlamaları dikkat çekicidir.

1925’teki İstiklal Mahkemeleri’ne kadar matbuata yönelik belirgin ve sistematik bir baskıdan söz etmek güçtür. Ancak, bir Kürt isyanını bastırmak için kurulan bu özel mahkemelerde Mustafa Kemal’e muhalif çok sayıda gazetecinin de yargılandığı ve bazı gazeteler için de kapatma kararı alınmıştır.

1923-46 tek parti döneminde izlenmekte olan kapalı ve devletçi ekonomik politikaların da etkisiyle Türkiye’de herhangi bir şekilde basın özgürlüğünden söz edilememektedir. Bu dönemde, milletvekilleri gazete sahibi, yöneticisi ve başyazarlardırlar ve dolayısıyla basın devlet mekanizmasıyla organik bağ içindedir.

1946-60 döneminde, çok partili sisteme geçilmiş olmasına rağmen basın, hem siyasal hem de ekonomik olarak, devletin denetiminden kurtulamamıştır. Yine de bu dönemde ilk kez ciddi muhalefet gazeteleri ortaya çıkmış ve iktidar ile muhalefet arasındaki çekişmeler basın aracılığıyla kamu oyuna yansıtılmaya başlanmıştır. Ne var ki, Kürt sorunu, Şeriatçılık, batı ile ilişkiler, ordunun toplum ve siyasetteki rolü gibi konular görelî bir özgürlük içinde tartışılabilirdikleri 1923 öncesinin aksine bu dönemde basının yeni rejimin hassasiyetinden dolayı uzak durmayı tercih ettiği alanlar olmuşlardır.

Mesleki açıdan bir değerlendirme yapıldığında matbuat döneminin, iletişimin zanaatkarlık dönemi olduğu görülmektedir. Siyasi iktidara çeşitli biçimlerde bağımlı olmasına rağmen, basın kendi başına bir güç oluşturmadığı gibi, okur sayısının azlığı nedeniyle de ticari açıdan önemli sayılmayacak bir iş alanıdır. Basının zanaat niteliği elbette 1831’de ve 1960’da aynı değildir. Ancak bu dönem boyunca gazetecilerin aynı zamanda fikir adamı olma özellikleri zanaat niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde gazeteler herhangi bir ticari amaç gütmeyen, bazı görüş ve bilgileri kamuya iletmek amacıyla yayınlanmaktaydı. Böyle bir basın çalışanlarının niteliğini de biçimlendiriyor ve aydınların etkinlik alanı haline geliyordu.

3.8.2 Basın Dönemi

Türkiye siyasi tarihinin en önemli olaylarından biri olan 27 Mayıs 1960 darbesi, dünyadaki gelişmelerle, sanayileşmeyle, kentleşmeyle ve tüketim toplumuna geçişle çakıştığı için toplumda önemli değişikliklere yol açmıştır. Osmanlı döneminden beri süregelen kulluk anlayışı çerçevesinde sivil toplum gelişemediği ve muhalif düşünceler ve yayınlar devlet tarafından hoş görülmediği için büyük umutlar bağlanmış olan Demokrat Parti iktidarında da vaadedilen ve özlenen demokratik ortam oluşmamıştır. ABD’yle kurulmuş olan yoğun bağımlılık ilişkileri iç politikada olumsuz sonuçlar yaratmaya başladığında DP yüzünü SSCB’ye yakınlaşma belirtileri gösterince batı

dünyası desteğini çekmeye başlamıştır. Buna eklenen siyasal ve ekonomik sorunlar DP hükümetinin askeri bir darbe ile düşürülmesinin gerekçelerini oluşturmuşlardır.

Bu güne dek yaptıkları değerlendirmelerde muhafazakarlar 27 Mayıs darbesini halkın özgür iradesine yönelik askeri bir müdahale olarak görürken, sol kesimlerse genel olarak bu müdahalenin demokratik bir açılım sağladığını öne sürmüşlerdir. Aslında 27 Mayıs darbesi, Türkiye'nin son kırk yılına damgasını vuran Silahlı Kuvvetlerin siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşantıdaki rolünün, devlet içindeki konum ve işleyişinin anayasal yollardan kurumsallaşmasının başlangıcını oluşturmuştur. Öte yandan 1960 darbesi Türkiye'deki en ilerici anayasalardan birinin hazırlanmasına zemin sağlamıştır. 1961 Anayasası çerçevesinde siyasal özgürlükler güçlenmiş, hatta sosyalist partiler Mecliste temsil edilebilmiştir. Basın dönemi, özellikle 1960-80 yılları arasında basın özgürlüğü açısından bugüne ve geçmişe oranla en zengin ve en rahat dönem olarak tanımlanabilir. Bu sonuca, dönemde çıkan yayınların sayısına, cezaevine atılan, hakkında soruşturma açılan gazeteci sayısına, toplatılan ya da kapatılan yayın sayısına bakarak kolaylıkla varabiliriz.

Basın dönemini 1960 ile 1983 yılları arasına yerleştirmek mümkündür. *Basın dönemi* daha çok *matbuat* ile *medya dönemi* arasında bir geçiş dönemi olarak anılmaktadır. Mesleki açıdan bakıldığında gazetecilik faaliyetinin yavaş yavaş zanaat olmaktan çıkıp sanayi haline gelmesi *basın dönemine* denk gelir. Aslında bu dönem, yalnızca basında değil, tüm Türkiye ekonomisinde küçük ve orta çaplı üretimden büyük, kitlesel ve sınırlı da olsa endüstriyel üretime geçişin başlangıcıdır. Türkiye ekonomisinde tarımdan sanayileşmeyle geçişle birlikte köyden kente göçün de başladığı görülür.

Basın sektöründe teknolojik yatırımlara bu dönemde hız verildiğini görülmektedir. 1968'den itibaren dört renkli ve ofset olarak basılan Türk gazeteleri Batı Avrupa'daki hatta ABD'deki günlük gazetelerden daha gelişmiş bir teknoloji kullanmaktadırlar. 1980 sonrasındaysa basın sektörü bilgisayarlı sistemlere yine batılı refiklerinden önce geçmiştir. Yapılan bunca büyük altyapı yatırımına rağmen üstyapıda, yani çalışan kadrolara, gazetecilere yönelik eğitim, sağlık, iş güvencesi gibi alanlarda hiç bir önemli adım atıl(a)mamıştır.

Basın döneminin son bölümü yani 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra gelen bölüm, sansür açısından Türk basını için en karanlık dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Türk basını “anarşi ve teröre karşı çıkmak” bahanesiyle dönemin askeri yönetiminin sözcüsü gibi davranmaya başlamıştır. Medya ve basın, kamuoyunu bilgilendirmek yerine, askeri yönetime yakın olmak amacına hizmet etmiştir. Aslen finans, ticaret ya da sanayi sektörlerindeki yatırımcılar, ülkenin en büyük ekonomik yatırımcısı olan devletle ilişkilerini kolaylaştırmak için iletişim sektörüne atılmayı tercih etmişlerdir. Böylelikle hem kendi ürün ya da hizmetlerinin reklamını ve şirketlerinin görüşlerini kamuoyuna yayabilmiş, hem medyalarını devlete karşı kimi zaman şantaj aracı olarak kullanarak avantajlar sağlayabilmiş, hem de resmi makamların gayrı-meşru, gayrı-yasal işlemlerine göz yummalarını sağlayabilmişlerdir.

Türk basınının, resmi görüşün, dönemin gereği olarak da askeri görüşlerin propagandasını yapmaya başladığı bu dönem, ilginç bir şekilde söz konusu “*dirigisme*” ve bozulmaya karşı liberal bir tepkinin, dolayısıyla da özelleştirme ve “*dereglementation*” döneminin başlangıcı olmuştur. Bu aşamada Cumhuriyet döneminde başlayan gazeteci-işverenler

geleneği sona ererken, kitle iletişim araçlarının ya basın dışı işverenlerin eline geçmesi, ya da basından gelme işverenlerin gazetecilik dışı faaliyetlerle birleşerek, gazeteciliğin zanaat dönemi kapatılıp, basın endüstrisi çağına geçilmiştir. Bundan sonra gazetecilikte temel amaç kamuoyunu bilgilendirmek değil, endüstrinin ve piyasanın temel ilkesi olan arz-talep mekanizmasına uyarak daha fazla kar etmek olmuştur.

3.8.3 Medya Dönemi

Görüldüğü gibi uzun bir *matbuat dönemi*ni izleyen kısa bir *basın döneminin* ardından, *medya dönemi*, endüstrileşme ve devletle olan ilişkilerin yoğunlaşmasıyla başlamıştır. Medyadaki tekелci eğilimler de bu dönemde güç kazanmışlardır. Basının endüstrileşmesi, yatırımcıların yatırımlarını bu sektöre kaydırmalarını gerekli kılmıştır. Türkiye gazete yayınlamak için batıdan en son baskı teknolojisiyle birlikte kağıt da ithal etmek zorunda kalmıştır. Televizyon ve radyo yayıncılığında devlet tekelinin kalkmasıyla ortaya çıkan ticari radyo istasyonlarıyla televizyon kanalları, kaçınılmaz olarak Türkiye medya manzarasında nicel bir zenginlik yaratmıştır. Hatta bazı çekingen girişimlerle de olsa, devletin yaklaşık 60 yıllık resmi habercilik anlayışı sekteye uğramıştır. 1983 sonrası Turgut Özal'ın önce Başbakanlığında, ardından Cumhurbaşkanlığında geçen yaklaşık 10 yıllık sürede, basın medyaya dönüşmeye başlamıştır. Bu aşamada ekonomik, mali ve siyasal alanlarda birbirine bağlı ve bağımlı bazı önemli gelişmeler meydana gelmiştir.

Uluslararası alanda, ABD Başkanı Reagan ile İngiltere Başbakanı Thatcher'in temsil ettiği Yeni Dünya Düzeni'nde neoliberalizm ya da daha gerçekçi deyişle yeni-sağ iktidara gelmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç kazanmış olan Refah Devleti anlayışı terk edilip, piyasa değerleri yükselişe geçmiş, paranın neredeyse tek egemen değer haline gelmiş, mali-sermaye giderek güçlenmiş, ve özel sektör kamu sektörünü ve tüm demokratik kazanımlarını erozyona uğratmaya başlamıştır. Dünya çapındaki bu eğilim kaçınılmaz olarak Türkiye'ye ve Türk medyasına da yansımıştır. Üstelik, yanılısma ile arasındaki mücadelenin gerçeklik aleyhine dönmeye başladığı bir ortamda, başta TV olmak üzere kitle iletişim araçları sadece mali ve ticari olarak değil siyasal-ideolojik ve kültürel olarak da büyük önem kazanmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla başlatılan ve Türkiye'nin dışa açılması ve liberalleşmesi olarak sunulan büyük reform, devletin yetki ve gücünü kısıtlamaya yönelik bir hamle olarak gelişmiş, bu esnada devlet desteğiyle devşirilen yeni bir monetarist kapitalist sınıfın iktidarda önemli bir güç kazanmasına yol açmıştır. 1980 sonrası dışa açılma ve liberalleşme adı altında gerçekleşen bu hızlı değişim, hayali ihracat ve kara para deyim ve uygulamalarının da Türk siyaset literatürüne girmesine neden olmuştur. 1984 yılının yaz aylarında ülkenin güneydoğusunda ve doğusunda günümüze kadar süren silahlı bir Kürt hareketinin başlaması, Türkiye'nin siyasal-ekonomik-askeri-diplomatik-toplumsal ve kültürel yaşantısını olumsuz yönde etkilemiştir. Kimi zaman resmi yetkililerin isimlerinin de karıştığı uyuşturucu ve savaş rantı, mevcut ekonomik durumu neredeyse felce sokarken, Türk medyası da bu ortamdan büyük ölçüde etkilenmiş, kimi zaman da yayınlarıyla bu olumsuzluğa katkıda bulunmuştur.

Bu güne dek Türk medyası mali ve ekonomik olarak dev teknolojik atılımlar yaparken, kendi sınırlı öz kaynaklarından çok kamu bankaları aracılığıyla Hazinesinin kaynaklarından yararlanmışır. Geleneksel basın semti Cağaloğlu'ndan kent dışındaki İkitelli'ye taşınma ile ticari radyo ve televizyonların kuruluş tarihi, basın döneminden medya çağına geçişin kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Devlet kaynaklarına dayalı bu büyüme ve değişim, medyayı sadece mali ve ticari olarak değil, yayın siyaseti, ideolojik yaklaşım ve genel gazetecilik kültürü açısından da devlete çok yakınlaştırmıştır. Basın döneminde sınırlı ve yetersiz olsa da, kamuoyunun sorunlarına kendisine sorun

edinen gazeteler, medya döneminde artık esas olarak temel haber ve esin kaynağı olarak hükümet ve devleti benimsemişlerdir.

Kredi ilişkilerinin yanısıra, Bakanlar tarafından ve Meclisin denetimi dışında medya holdinglerine yardım, bağış, teşvik adı altında verilen mali destekten kaynaklanan bağımlılık, gazete, radyo ve televizyonların yayın çizgisini büyük ölçüde belirlemiş ve devletin tabuları medyanın da tabuları haline gelmiştir. Başta Kürt azınlığı ve islami köktencilik sorunları olmak üzere, Kıbrıs ve Ermeni sorunları, Yunanistan'la ve Avrupa'yla ilişkiler, ve en önemlisi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin toplum ve siyasal arenadaki yeri, konumu ve işlevi yalnızca resmi bakış açısıyla ele alınabilir olmuştur. Medya, toplumun bu konularda tartışma, eleştiri ve sorgulama taleplerini, devletin yasakçı anlayışıyla bastırma yolunu seçmiştir. Kamuoyunun çıkarlarını yönetenlere karşı savunması gereken medya, devletin toplum üzerinde kurmak istediği hegemonyanın sözcülüğüne soyunmuştur. Medyayı, insan ya da yurttaş haklarından önce, büyük ölçüde kutsallaştırılan hatta tabulaştırılan devletin çıkarları belirlemiştir.

Türk medyasının normalin tersine işleminde nedeni tekelci yapıdır. Bugün Türkiye'de yayın yapan kitle iletişim araçlarının yüzde 65'e yakınının iki büyük holdingin denetimi altında olması, toplumun çok-renkli ve çok-sesli doğasının medyada tek-renkli ve tek-sesli, yani hatalı ve tahrifatlı bir şekilde yansımaya neden olmaktadır. Medya mülkiyetinin geri kalan kısmının da İslamcı ya da milliyetçi-muhafazakar büyük ve orta çaplı holdingler tarafından kontrol edilmesi basın özgürlüğüne büyük bir engel oluşturmaktadır.

Holding medyasının tekelci zihniyeti, bu medyada çalışanların çalışma özgürlüğünü de tehdit ederken, grup içi ve gruplar arası emek dolaşımı, işveren tarafından garip bir şekilde "Centilmenlik Anlaşması" adı verilen yasadışı bir sözleşmeyle yasaklanmıştır. Tekelleşme yalnızca medya mülkiyetinde değil, dağıtım şebekelerinde de vucut bulmakta, piyasada rakip iki holdingin bir araya gelerek kurdukları dev ulusal dağıtım şirketi, kendi yayınlarının dışındaki gazete ve dergilerin dağıtımını da keyfi yönetmelerle denetleyebilmekte ya da engelleyebilmektedir.

Basın özgürlüğünü kısıtlayan bir başka önemli engel de, holding medyalarında sendikasılaştırma etkinlikleridir. Medya işverenleri çoğu zaman gayri meşru, kimi zaman da yasadışı yöntemlere başvurarak Gazeteciler Sendikası'nın işyerlerinde örgütlenmesini yasaklayarak rakipsiz ve muhalefetsiz bir şekilde savunmaya ve yaygınlaştırmaya çalıştıkları tek düşünceyi meşru kılmaya çabalamaktadırlar.

Kürtlerin ya da Sosyalistlerin yönetiminde Türk medyasındaki bu olumsuz gelişmelere alternatif oluşturmaya çalışan yayın organları da Kıta hukukunun ilkeleriyle çelişen yasaların ya da keyfi idari uygulamaların baskılarıyla ve engellemeleriyle karşılaşmışlardır. Türkiye'de yaklaşık son on yıl içinde sayıları yirmi beşi bulan gazeteci öldürülürken bu cinayetlerin hiç birinin faili bulunamamıştır. Bir Kürt gazetesinin üç binası aynı gün aynı saatte bombalanmış, muhalif gazeteler sürekli olarak toplatılmış ya da yasaklanmıştır.

1998 sonbaharında Türk medyasının mülkiyet yapısında önemli değişikliklere yol açabilecek gelişmeler yaşanmıştır. Medya organlarının yarısından fazlasını denetleyen iki büyük grubun egemenliği, özellikle de medya dışı alanlardaki yatırım, rekabet ve ihale

başarıları yönetimi rahatsız etmiş olsa gerek ki, yine yönetimin yakın gözetimi altında ve üst düzey yöneticilerin yardımıyla bazı televizyon kanalları, gazete ve yayın grupları, medya dışından gelen iki büyük ve iki orta çaplı yeni sermayedara devredilmiş, satılmıştır.

Sonuç olarak Türk medyası, yayın politikaları, ideolojisi, mali yapısı, işlevleri, kadrosu kısacası her şeyi ile, toplumu değil yönetici sınıfları temsil etmekte, onları yansıtmakta, onlar adına hareket etmektedir. 60 milyonluk bir ülkede tüm günlük gazetelerin toplam azami 5 milyon satış yapabilmesi, Türk medyasının toplumu yansıtmadığının bir başka kanıtıdır. Türk medyasını en iyi tanımlayan “önce Devlet, sonra Devlet” şiarı, aslında medyaya has bir betimleme olmaktan çok, topyekün Türk toplumu için de geçerli olan bir nitelemedir. “Her ülke layık olduğu basına sahiptir” ilkesini anımsayarak, Türk devleti ve toplumu, bugüne oranla daha demokrat, daha özgürlükçü, daha zengin, daha hoşgörülü hale geldiğinde, Türk medyasının da bu gelişmelerden payını alacaktır. Ne var ki, Türk medyası, bu güç ama olası gelişmeye henüz yayınlarıyla katkıda bulunmaya pek niyetli gözükmemektedir. Bu nedenle Türk medyasının ilacı, her alanda bağımsızlık temelinde, evrensel gazetecilik kurallarının uygulandığı bir ortamda “önce Toplum, sonra Toplum” kuralının benimsenmesidir.

4. Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Yükümlülükleri

Türkiye, uluslararası insan haklarının gereklerini yerine getirmek için, uluslararası topluluğa, diğer devletlere ve kendi topraklarında yaşayan ve yasama gücüne tabi olan insanlara karşı yükümlülüklerle sahiptir. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi muhtelif uluslararası forumlara katılımıyla, insan haklarına saygı gösterme sözü vermiştir.

4.1 Birleşmiş Milletler ve İfade Özgürlüğü İçin Özel Raportör

Türkiye, bugüne dek, Birleşmiş Milletler'in (BM) temel insan hakları organını oluşturan uluslararası bir anlaşma olan Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ni ne imzalayan, ne de onaylayan nadir ülkelerden biridir. Ancak BM'nin bir üyesi olarak Türkiye BM'nin temel hakların korunmasına yönelik çabalarında diğer üye ülkelerle işbirliği yapma yükümlülüğü altındadır. BM'nin temel insan hakları metni olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesi şunları belirtir:

Her bireyin düşünce ve düşüncelerini açıklama özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları söz konusu olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek ve yaymak hakkını içerir.

BM Genel Konseyi Aralık 1946'daki ilk birleşiminde, haberleşme özgürlüğünün, her zaman ve yer yerde engelle karşılanmaksızın haber edinme, iletme ve yayma hakkının, temel bir hak ve "Birleşmiş Milletler'in kendini adadığı tüm özgürlüklerin ölçütü" olduğunu kabul eden 59 (1) Sayılı Kararı benimsemiştir.

BM İnsan Hakları Komisyonu Mart 1993'te, düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunmasından sorumlu bir Özel Raportör görevlendirdi.¹ Raportör, hakların sağlanmasına ilişkin sorunlar, bunların geliştirilmesine ilişkin bakış açıları üzerinde çalışır ve bu konularda Komisyon'a yıllık raporlar sunar. Türkiye, hem Komisyon'un 1995 ve 1996'daki 51 ve 52. oturumlarına sunulan raporlarda, hem de 1996'daki² Türkiye ziyareti nedeniyle Raportör'ün gündeminde yer almıştır.

Özel Raportör, ziyaretinin ardından, Türk hukukunda varolan ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırmaların ancak durumun aciliyetinin gerektirdiği ölçüde uygulanmasını ve mahkemelerin ifade özgürlüğünü sınırlamalarının ardında yatan güdülerini ve bunların gerekliliği ile uygunluğunu açıklamalarını tavsiye etmiştir. Aynı zamanda, bölücü propaganda soruşturmalarının ulusal güvenliğe *açık* ve *yakın* bir tehdit olmaması durumunda yapılmamasını da önermiştir.³

4.2 Avrupa Konseyi

Türkiye, temel kurucu belgesi olan tüzüğünün 3. maddesi tüm üye devletleri, kanun hükmünü ve insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasını ilke olarak benimsek zorunda bırakan Avrupa Konseyi'nin bir üyesidir.

¹49. Oturumda kabul edilen 1993/45 Sayılı Karar.

²BM Belgeleri E/CN.4/1995/32 ve E/CN.4/1996/39.

³BM Belgeleri E/CN.4/1997/31/Add. 1 paragraf 46, 58 ve 59.

4.2.1 Avrupa Sözleşmeleri

Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler, Konsey'in insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasını içeren hedeflerinin gerçekleştirilmesinde Konsey'in tüm organlarıyla "içten ve etkin bir biçimde" işbirliği yapma yükümlülüğü altındadırlar. (Madde 1). Konsey'in insan haklarını koruyan temel metni olan, yaygın olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) diye bilinen, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, insan haklarının sabit ve dava usulüne ait güvencelerine ilişkin etkin bir sistem yaratır.

Türkiye AİHS'yi 1954'te onaylamıştır. Sözleşmenin 10 (1) maddesi şunları belirtir:

Her birey ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak düşünce sahibi olma özgürlüğünü ve resmi makamların müdahalesi ve memleket sınırları söz konusu olmaksızın, haber ya da düşünce edinmek ya da vermek serbestisini içerir. Bu madde, devletlerin radyo, sinema ya da televizyon işletmelerini izin rejimine tabi kılmalarına engel değildir.

Madde 10 (2), bu hakkın kullanımının bazı görev ve sorumlulukları zorunlu kıldığını vurgular. Hakkın kullanımı, bu yüzden demokratik bir toplumda, bir dizi meşru çıkarın gelişmesine yardımcı olmak için, gerekli olduğu durumlarda sınırlandırılabilir. Sözleşmenin ifade özgürlüğü güvencesinin alanı ve yorumu, Avrupa Komisyonu ve Mahkemesinin hukuki danışmanlığınca ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır ve bu rapordaki bir çok uluslararası hukuk standardının temelini oluşturur.

Türkiye aynı zamanda, 4. maddesiyle devletleri, AİHS ile uyumlu bir şekilde, ifade özgürlüğünü korumaya yükümlü kılan Avrupa Konseyi'nin Mart 1989 tarihli Sınır Ötesi Televizyon Yayınları Sözleşmesi'ne de taraftır. Sözleşme, bilgi ve iletişim teknolojisinin ifade özgürlüğünü geliştirmesini talep eder ve yayıncılıkta çoğulculuğun ve eşitliğin önemini vurgular.

4.2.2 Siyasa ve Standartlar

Avrupa Konseyi'nin siyasası ve üyelerinin koruyacaklarını ilan ettikleri standartları, ifade özgürlüğünü güçlü bir biçimde korur. Bakanlar Komitesi'nin 1982 tarihli İfade ve Bilgi Özgürlüğü Bildirgesi, devletlerin

sınırlar söz konusu olmadan, herkesin kendini ifade etme, kaynağı ne olursa olsun, bilgi ve fikir arama ve edinme özgürlüğü[nü] ve bunları Avrupa Sözleşmesi'nin 10. maddesinde düzenlenen koşullar altında aktarma hakkı[nı]

korumasını talep eder.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi ve Bakanlar Komitesi medya ve enformasyon kanunu alanında, üye devletlerin uyması gereken ilkeler önermiştir. 1995'te Parlamenterler Asamblesi Göçmenler, Etnik Azınlıklar ve Medya'ya İlişkin bir Tavsiye Kararı [1277 (1995) 1] benimsemiştir. Bakanlar Komitesi aynı zamanda üye devletlere şu konularda Tavsiye Kararları sunmuştur: Kamu Hizmeti Yayıncılığının Bağımsızlığı [19 Eylül 1996], Çatışma Durumlarında Gazetecilerin Korunması [R (96), 3 Mayıs 1996], Medya ve Hoşgörü Kültürünün Desteklenmesi [R (97) 21, 30 Ekim 1997].

Yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, bu tavsiye kararları, Avrupa Konseyi'nin üye devletlerin uymayı üstlendikleri ortak siyasasının yetkili açıklamalarıdır.

Avrupa Konseyi'ne üyeliğin temel ölçütü, Tüzüğü'nün 4. maddesinde de ifade edildiği gibi, devletin kanun hükmünü inşa etme ve insan haklarını koruma isteği ve yeteneğidir. Bunun bir sonucu olarak, Avrupa Konseyi'ne üye olmak isteyen devletler, Konsey'e üye olmalarının ardından, AİHS'yi onaylama niyetinde olduklarını beyan etmek zorundadırlar.

Konsey üyeliğine son verilebilir. Konsey Tüzüğü'nün 8. maddesi, kanun hükmünü inşa etme ve insan haklarını koruma yükümlülüğünü ciddi bir biçimde ihlal eden devletin Konsey'in organlarında temsil hakkının, Bakanlar Komitesi kararıyla, dondurulabileceğini hükme bağlar. Devletin üyeliğini çekmesi talep edilebilir ve bunu gerçekleştiriyorsa Bakanlar Komitesi üyeliğin düşürülmesine karar verebilir.

Konsey Tüzüğü'nün 3. maddesinin "ciddi bir biçimde" ihlal edilmesi, en azından insan haklarıyla ilgili olarak, sistematik bir büyük çaplı ihlal uygulamasının ya da kalıbının bulunmasını gerektirecek şekilde yorumlanabilir. 1235 sayılı tavsiye kararı ve 728f/1503 sayılı prosedürleri ciddi bir ihlalin varlığı karşısında benzeri bir biçimde uygulamaya konan BM İnsan Hakları Komisyonu ve Azınlıklara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Alt-komisyonu uygulamaları, ciddi bir ihlalin, devletin bunlara yönelik uygulamalarının meşruiyeti konusunda şüphe uyandıracak bir şekilde, insan haklarının büyük bir yoğunlukla, sıklıkla ve cezalandırılmayacağından emin olma durumunda ortaya çıktığını belirtmektedir.

İnsan haklarının korunması konusunda etkin ve samimi bir biçimde işbirliği yapmayı ısrarlı bir biçimde reddetmek de ciddi bir şekilde devletin 3. maddede belirtilen yükümlülükleriyle çatışır. Bununla birlikte, Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi, Türk yetkililerin Konsey'in organlarıyla işbirliği yapmayı reddettiği, bir dizi neredeyse birbirinin aynı gözaltında işkence iddiası çerçevesinde Sözleşmenin ihlal edildiğini tespit ettiği durumlarda bile, bunların yoğun ya da sistematik uygulamalar olduğunu ilan etmekte çekimser kalmıştır.

Bu, Mahkemenin, BM İşkenceyi Önleme Komitesi, Avrupa İşkence Komitesi ve BM Kayıplar Çalışma Grubu gibi organların çok güvenilir bulgularıyla karşılaşması durumunda da geçerli olmuştur.⁴ Bununla birlikte, teknik olarak, Bakanlar Komitesi'nin, yargı organlarının durumundan bağımsız olarak, böylesi bir bulguya erişmesinin önüne geçilmemiştir.

4.3 Agit Yükümlülükleri

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın⁵ bir üyesi olarak Türkiye, AGİT'in 'insani boyutu' altında benimsenen standartlara uyacağını açıklamıştır. Her ne kadar AGİT belgeleri antlaşmalar kadar bağlayıcı olmasalar da, siyasal sözlerdir ve devletlerin

⁴Reidy, Hampson ve Boyle, "Gross Violations of Human Rights: Invoking the European Convention on Human Rights in the case of Turkey", 15 *Netherlands Human rights Quarterly* Sayı: 2, Temmuz 1997, s.161-73.

⁵1995'e kadar,Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK).

uygulamalarının ne olması gerektiği hakkında güvenilir göstergelerdir. Haziran 1990 AGİK Kopenhag Toplantısı Nihai Belgesi'nde, katılımcı devletler aşağıdakileri tekrar belirtmişlerdir:

Herkesin iletişim hakkını da içermek üzere, ifade özgürlüğüne hakkı olacaktır. Bu hak, kamu yetkilileri tarafından müdahale edilmeksizin ve sınırlara bakılmaksızın düşünce sahibi olma ve enformasyon ve fikir alışverişinde bulunma haklarını da kapsayacaktır. *Uygulamada bu hak, ancak hukukça belirtilmiş ve diğer uluslararası standartlara uyan kısıtlamalar ölçüsünde sınırlandırılabilir...* (vurgu eklenmiştir)⁶

Bu tür sınırlamalar istisnai olmalıdır ve devletler bunların keyfi bir biçimde uygulanmadıklarını denetlemekle yükümlüdürler.⁷

Kasım 1990'da kabul edilen Yeni Bir Avrupa İçin Paris Sözleşmesi, ifade özgürlüğünün herkes için güvence altına alınması gerektiğini tekrarlamaktadır. Aralık 1993'te Roma'daki ve Aralık 1994'te Budapeşte'deki AGİK Konseyi toplantıları, üye ülkelerin hem temel bir hak olarak ifade özgürlüğünü korumaları, hem de bağımsız ve çoğulcu bir medyayı destekleme sözlerini tekrarlandı.⁸

AGİT süreci altında devletler "özel durumları ve somut vakaları" da içeren insani boyut üzerindeki sorunları incelemek üzere, diğer devletler tarafından yapılan bilgilendirilme ve ikili toplantılarda işbirliği yapmaya yönelik taleplerini cevaplamayı kabul ederler. Katılımcı bir devlet aynı zamanda diğerlerini bu tür durumlardan ve vakalardan haberdar edebilir ve onlara bilgi verebilir; bunun yanı sıra sorgu altındaki devletten aldığı yanıtları da onlarla paylaşabilir.⁹

AGİT'in medya özgürlüğüne verdiği önem Aralık 1996'da Lizbon'da düzenlenen, AGİT ülkeleri çerçevesinde medya özgürlüğünü desteklemeye yönelik yeni bir mekanizma kurulması çağrısını yapan AGİT Zirvesi'nde tekrarlandı. Bu karar AGİT Medya Özgürlüğü Temsilciliği'nin kurulmasına ve Alman bir politikacı olan Freimut Duve'nin AGİT Daimi Konseyi tarafından Aralık 1997'de bu göreve atanmasına yol açtı. Temsilcinin görevi "ilgili AGİT ilkeleri ve yükümlülüklerinin uygulanmasını güçlendirmek ve katılan devletlerin ortak değerleri üzerinden uyumlu hareketin etkinliğini artırmaktır." Temsilcinin görevi, "ifade özgürlüğü ve özgür medya konusundaki AGİT ilkelerine tam bağlılık"ı teşvik ederken, "ciddi uyumsuzluklara anında müdahale etmek" ve "medya faaliyetlerinin engellenmesi ve gazetecilerin maruz bırakıldıkları kötü çalışma koşullarında meydana gelen ciddi sorunlarla ilgilenmek"tir.

4.4 Medyanın Demokratik Bir Toplumdaki Rolü

İfade özgürlüğünü korumanın temel nedenleri -doğruyu arama, bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlama ve demokrasiyi destekleme- arasında, demokratik bir toplum için önemi, genelde en hayati olduğu düşünülen nedendir. Hatta, ifade özgürlüğü

⁶AGİK'in İnsani Boyutu Üzerinde Kopenhag Toplantısı Nihai Belgesi, bölüm II, paragraf 9.1.

⁷Age, paragraf 24.

⁸AGİK'in İnsani Boyutu Üzerinde 4. Toplantı, paragraf 6.

⁹Viyana Toplantısı'nın Ocak 1998 tarihli Kapanış Metni ve Paris Şartı bunun standartlarının incelenmesi için gerekli yapısal çerçeveyi belirler.

olmaksızın “demokrasinin ruhunu yitireceği”¹⁰ söylenmiştir. Medyanın demokratik bir toplumda bir ikili hayati bir rol oynadığı kabul edilir.

Öncelikle, medya kamuoyunu bilgilendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bilgili bir kamuoyu, insanların bilgi sahibi olarak tercihlerini yapabilecekleri gerçekten demokratik bir toplumun önkoşullarından biridir. Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi şunları belirtir:

Basın özgürlüğü kamuoyuna siyasal liderlerinin fikirleri ve tavırları hakkında bir düşünce oluşturmanın en iyi yollarından birini sunmaktadır. Özellikle siyasilere kamuoyunun ilgilendiği konular hakkında yorum yapma fırsatını tanır, bu şekilde de herkesin demokratik toplum kavramının özünde yatan özgür siyasi tartışmaya katılmasına olanak sağlar.¹¹

Siyasal tartışma bağlamı ya da kamu çıkarının söz konusu olduğu meselelerde bilgi ve fikirler, ifade özgürlüğünün teminatının özündedir ve en sağlam şekilde korunmaktadır. Bu nedenle:

Her ne kadar basın belli sınırları düzensizliğin önlenmesi veya başkalarının haklarının korunması amacıyla aşmamalıysa da, yine de siyasal sorunlar ya da kamu çıkarının söz konusu olduğu durumlarda bilgi ve fikir iletmeye yetkilidir.

İkincisi, Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi aynı zamanda kabul etmiştir ki:

Tek görevi bu tür bilgi ve fikirleri dağıtmak da değildir: kamunun da bunlara ulaşmaya hakkı vardır. Başka türlü olsaydı, basın kamu çıkarlarını gözetmekteki hayati rolünü yerine getiremezdi.¹²

Bu nedenle medya, kamunun önemli bir hakkını, bilgi edinme hakkını yerine getirmesini sağlamaktadır. Medya aynı zamanda demokratik bir sistemdeki dengeleyici unsurlardan biridir. *Castells* davasında -ki İspanyol hükümetine karşı ciddi bir saldırıyı içeren bir yayın söz konusuydu- Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi basının korunması gerektiğini tekrarlayarak şu kararı verdi:

Demokratik bir sistemde hükümetin hareketleri ya da ihmalleri sadece yasamanın ya da yargının değil, aynı zamanda basının ve kamuoyunun da sıkı takibi altında bulunmalıdır.

Medyanın demokrasiyi sağlamlaştırmadaki bu önemli rolünden yola çıkarak, medyanın kendisinin çeşitlilik arz etmek zorunda olduğu tartışılmazdır. Bu demektir ki yetkililer medya kaynaklarının çeşitliliğini engelleyen yasal hükümlerden ve gayri resmi uygulamalardan kaçınmalıdır. Avusturya’da devletin yayın üzerinde tekel sahibi olmasıyla ilgili bir davada, Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi devletin çoğulculuk ilkesinin “yegane garantörü” olarak bilgi ve fikir kaynaklarının çeşitlenmesini sağlayacak bir biçimde medyaya erişimi düzenleme yükümlülüğünün bulunduğu hükmetti.¹³

¹⁰İsrail Anayasa Mahkemesi Yargıcı Barak, *Meir Schnitzer & 2 others vs Chief Military Censor & Minister of Defense*, 42(4)PD 617, paragraf 13.

¹¹*Castells vs Spain*, 23 Nisan 1992, Series A no.236, 14 EHHR 445, paragraf 43.

¹²*The Sunday Times v. United Kingdom (II)* 26 Kasım 1991, Series A, no. 217, 14 EHHR 229.

¹³*Informationsverein Lentia & Ors. v. Austria*, 24 Kasım 1993, Series A, no. 276, 17 EHHR 93.

Medyanın içeriği kadar, medyaya, özellikle resmi medyaya erişim çeşitliliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bir yöre halkının kendi dilinde program alma hakkının olabileceğine işaret etmiştir.¹⁴

Medyanın bu önemli rolü dar anlamda siyasal ifadeyle sınırlı olmayıp, kamu yararına olan tüm enformasyona yayılmaktadır. Bu nedenle Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi, Reykjavik polisinin aşırı sert davrandığı yönünde basında haberler çıkması üzerine, medyanın bu bilgiyi vermekle yükümlü olduğu, kamunun da bu bilgiye ulaşmaya hakkı olduğu kararını vermiştir. Kamu yararına olan bilgi de, siyasal bağlam içinde olan bilgi kadar korunmaya muhtaçtır.¹⁵

4.5 İfade Özgürlüğüne Getirilebilecek Kabul Edilebilir Sınırlamalar

İfade özgürlüğü devletler hukuku altında sınırlandırılabilir, ancak bu sadece özel durumlarda olabilir ve devletler hukukunca kesin olarak tanımlanmış çeşitli çıkarların takibi maksadıyla buna izin verilebilir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 10 (2) bu çıkarların altısını saymaktadır: ulusal güvenlik, ülkenin bölünmezliği ve kamu güvenliği, huzursuzluk veya suçun önlenmesi, sağlığın ve ahlakın korunması, başkalarının haklarının ve onurlarının korunması, ve yargı sürecinin korunması. Ancak, dikkate alınmalıdır ki bu sınırlamaların kullanılabilirliğini değerlendirirken:

[Avrupa] Mahkemesi çelişen iki ilke arasında tercih yapmak durumunda kalmamıştır. Durum ifade özgürlüğüne getirilebilecek ve dar anlamda yorumlanması gereken bir takım istisnalardan ibarettir.¹⁶

İnsan Hakları Komitesi, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ni yorumlarken, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların Madde 19 (3)'te yazan koşullara uygun olması gerektiğini vurgulamıştır – Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) Madde 10 (2) gibi.¹⁷ İfade özgürlüğünün ve sınırlanmasının nedenleri arasındaki ilişki bu hakkın nasıl iyi korunduğunun kanıtıdır.

4.5.1 İfade Özgürlüğü ve Ulusal Güvenlik

Ulusal güvenliğin korunması, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması için AİHS Madde 10 (2), ICCPR Madde 19 (3), ve İnter-Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (IACHR) Madde 13 (2) uyarınca geçerli bir neden sayılmıştır. Ancak, serbest konuşmayı engelleyen diğer çıkarlar gibi, dar anlamda yorumlanmalıdır. BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü özellikle uzun süreli krizler süresince ifade özgürlüğü ihlallerinin “modası geçmiş ulusal güvenlik nosyonları çerçevesinde” meşrulaştırılmaya çalışıldığının altını çizmiştir.¹⁸

¹⁴*Verein Alternatives Lokalradio & Another v. Switzerland*, Application no. 10746/84, 49 Decisions and Reports, 126.

¹⁵*Thorgeir Thorgeirson v. Iceland* 14 EHHR 843 (1993).

¹⁶Age.

¹⁷Human Rights Committee, General Commnet 10, 38 UM GAOR Supp. No. 40 (A/38/40).

¹⁸Report to 52nd session of Commission on Human Rights. UN Doc. E/CN. 4/1996/39 (Conclusions).

Bir grup devletler hukuku, ulusal güvenlik ve insan hakları uzmanı tarafından kabul edilen ve BM İnsan Hakları Komisyonu'nca da desteklenen Ulusal Güvenlik, İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Üstüne Johannesburg İlkeleri, ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin ne olabileceği konusunda yetkin bir açıklama sunmaktadır. Ulusal güvenlik gerekçe gösterilerek yapılacak ifade özgürlüğü ihlalleri, ülkenin varlığını veya bütünlüğünü içten veya dıştan gelen bir kuvvet tehdidi veya kullanımına karşı korumayı amaç edinmelidir. (İlke 2)

Ulusal güvenliğe yönelen tehdit ciddi ve istenmeyen sonuçları somut ve doğası itibarıyla tehlikeli olmalıdır. Dahası, cezalandırma öngörülüyorsa, hükümet ifadenin *o anda* şiddet doğurmayı *hedeflediğini* ve bunu başarmak üzere olduğunu ve *doğrudan* bu tür şiddetin ortaya çıkışı veya çıkış ihtimali ile *ilintili olduğunu* kanıtlamak zorundadır. (İlke 6) Karşılaştırmalı hukukun büyük bir kısmı, sınırlandırmaların izin verilebilir bir biçimde uygulanabilmesi için ulusal güvenliğe olan tehdidin sadece açık bir olasılık olmasının yetmediği, konuşmanın cezalandırılabilmesi için şiddet ya da yasadışı bir hareketin açık bir biçimde eli kulağında olduğunun mahkemelerce beklendiğini göstermektedir.¹⁹

Bu güvenceler ulusal güvenlik kavramının, kendisine ancak asgari derecede zarar gelebilecekken ciddi derecede sınırlamalar yapmak amacıyla kötüye kullanılmasını engellemek için hayati önem taşımaktadır. Dahası, çeşitli ifade biçimleri korunmuştur ve ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak görülmemelidir.

Bunlar, şiddete yol açmayacak biçimde hükümetin veya politikalarının değişmesini istemek ve ulusu, devleti, sembolleri, hükümeti, ya da yabancı devletleri, hükümetleri, sembolleri, ya da yetkilileri eleştirmek ve bunlara hakaret etmek ve insan hakları ihlallerini bildiren enformasyondur. Devlete veya hükümete şiddet doğurmak amacı olmadan hakaret edilmesi cezalandırılmamalıdır. (İlke 7)

Barışçıl bir biçimde reform istemek, ülkenin bölünmezliğiyle ilgili de olsa, her ne kadar ülkenin içinde bölücülük endişesi olsa da, bu nedenle sınırlandırılmaz. Bu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Haziran 1998'de verdiği kararla da kanıtlanmıştır; mahkeme bir Kürt siyasi partisi çalışanı ve bir hukukçu olan İbrahim Incal'ın Kürtlerin gördüğü muameleye karşı çıkan materyaller hazırladığı için mahkum edilmesini AİHS'nin 10. maddesi uyarınca ifade özgürlüğüne aykırı bulmuştur.²⁰ Daha önce de Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi, *Castells* davasında, Basklı bir bölücü örgüte ait olan senatör Castells'in İspanyol hükümetinin İspanya'nın Bask bölgesinde şiddetten sorumlu olduğunu yazdığı bir makalesinden dolayı mahkum edilmesinin ifade özgürlüğünün bir ihlali olduğuna hükmetmişti.

Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi ayrıca basının iyi niyetle çalışırken şiddete başvuran örgütler hakkında bilgi vermesinin kaçınılmaz olabileceğini da onamıştır; dolayısıyla, çeşitli fikirlere bağlı olanlarla, sadece bunların fikirlerini aktaran basın arasında bir ayırma gidilmesinin de yerinde olacağını belirtmiştir.

¹⁹Karşılaştırmalı standartlar için bak. S Coliver (der.) The ARTICLE 19 Freedom of Expression Handbook (Londra: ARTICLE 19, 1993). Örneğin İsrail Mahkemeleri “önemli zararın yakın kesinliği” testi (Schnitzer Davası) uygularken, Amerikan Anayasa Mahkemesi, “açık ve varolan” tehlike testi geliştirmiştir.

²⁰Incal v. Turkey, Case no. 41/1997/825/1031, Strasbourg, 9 Haziran 1998 tarihli Karar.

Mülakata dayalı haberler, elden geçirilsin ya da geçirilmesin, basının kamuoyu çıkarlarını koruması için en önemli araçlardan biridir. Bir gazetecinin bir başkasının mülakat sırasında kullandığı ifadeleri yaymaya yardım ettiği için cezalandırılması, basının kamu çıkarına olan olayların tartışılmasına katkısını ciddi biçimde engeller...²¹

Johannesburg İlkeleri de, benzer biçimde, ifadenin yalnızca ulusal güvenliğe veya kamu düzenine bir tehdit oluşturduğu resmen bildirilmiş olan bir örgüt hakkında olması nedeniyle engellenmemesi veya cezalandırılmaması gerektiği kanaatindedir. (İlke 8)

Avrupa Mahkemesi ifade özgürlüğünün sadece beğenilen veya saldırgan olmayan ifadeleri değil, aynı zamanda şok eden, hakaret eden, ya da rahatsız eden bilgi ve fikirleri de koruduğunu onamıştır. Demokratik bir toplumun hoşgörü talepleri böyledir. Hoşgörü sınırının yüksek tutulması ifadenin ancak kasten, doğrudan ve hemen şiddeti doğurması durumunda sınırlandırılabilceği anlamına gelir.

4.5.2 İfade Özgürlüğü ve Laiklik

Demokratik bir toplumun hoşgörü düzeyi, hoşgörülü temelinde meydan okuyan ve hatta zıddını iddia eden fikirlere de açık olması gerektiği düşüncesi, devlet tarafından belli bir dinsel görüşün kabul edilmesi sorunsalıyla rahatlatılmıştır. Dini Hoşgörüsüzlük Özel Raportörü'nün de belirttiği üzere,²² devlet dini ya da devletin dini doğası itibarıyla insan haklarına aykırı değildir. İlke olarak, aynısı ifade özgürlüğü için de geçerlidir.

Kabul edilen dini inanış fikir ve ifade özgürlüğüyle uyuşamaz olduğundaysa, devletin ifade özgürlüğünü koruma yükümlülüğü için içine girer. Yukarıda bahsedildiği üzere, uluslararası insan hakları hukuku demokratik devletlerin yüksek ölçüde toleransa sahip olmalarını gerekli kılmaktadır: sadece kabul edilmiş görüşleri değil, tersini de kabul edebilmeleri gerekmektedir. Ancak, iki istisnaya dikkat çekilmesi gereklidir.

Birincisi, temel insan hakları araçları “yıkıcı olmayan maddeler” içermektedir, böylece diğer temel hakların yok edilmesi kimi hakların sınırlandırılması için iyi bir neden oluşturabilir (ICCPR, Madde 5 (1), AİHS, Madde 17, IACHR, Madde 29). Bu nedenle, ifade özgürlüğünün kullanılması kamu olaylarına katılma hakkına bir tehdit oluşturacaksa, sınırlandırılabilir. Demokrasinin temelinde olan değerleri koruma yükümlülüğü kimi bölgesel antlaşmalarda da ima edilmiştir.²³

Demokratik kurumların savunulması uluslararası hukuk uyarınca insan haklarının korunması için temeldir. Avrupa Sözleşmesi, örneğin, çeşitli hakların kısıtlanmasının (konuşma özgürlüğü de dahil) demokratik bir toplumda gerekli olmasını talep eder. Mahkeme de hükümlerinin uygulanabileceği yegane bağlamın demokratik bir toplum olduğunu onaylamıştır, Türkiye'nin konu olduğu bir siyasal parti yasaklama olayında, o partinin demokratik düzeni yıkmaya yönelik çalışmadığına hükmetmiştir.²⁴

²¹*Jersild Judgement*, 23 Eylül 1994, Series A no. 298, 23, paragraf 31.

²²*Handyside v. United Kingdom*, 7 Aralık 1976, Series A no 24, 1 EHHR 737, paragraf 49.

²³Bu yükümlülüğe ilişkin karşılaştırmalı ve uluslararası hukuk için bak. Fox and Nolte “Intolerant Democracies”, 36 *Harvard International Law Journal* (1995) 1.

²⁴*United Communist Party of Turkey & others v. Turkey*, 30 Ocak 1998 tarihli Karar (metin).

Ancak, demokratik kuruluşları ve diğer insan haklarını savunma amacıyla ifade özgürlüğünü kısıtlarken, çeşitli güvencelerin kabul edilmesi gerekir. Devletler hukuku bu tür kısıtlamaların demokratik bir toplumda olması gerektiğini kabul eder, ancak bu tür önlemlerin yöneten kurumlara aykırı fikirleri ayıklamaya yönelik olmaması gereklidir.

Demokratik düzene olan tehdit açık ve net olmalıdır. Bu da bu tür fikirlere sahip olduğu, demokrasi ve insan haklarının yıkılmak amacının güdüldüğü, ve bu tehdidin gerçekleşebilirliğinin olasılığı olduğunun kanıtlanmasını gerektirebilir.

İkincisi, özellikle din hakkında, devletler dini inançlara dayalı hoşgörüsüzlüğü engellemelidirler. Bu konudaki BM Deklarasyonu²⁵ “dini inançlara dayalı hoşgörüsüzlüğü” temel özgürlüklerin kullanılmasını engelleyecek ve dini temelleri olan herhangi bir kısıtlama olarak yorumlamaktadır (Madde 2). Ancak, bu haklara gerçekten müdahale edildiği ve somut kısıtlamaların diğer insan hakları ile uyumlu olduğu kanıtlanmalıdır.

4.5.3 İfade Özgürlüğü ve Nefret Konuşmaları

Açıktır ki etnik, ırksal, veya dini nefret uyandırmaya yönelik bilgi ve fikirler diğerlerine oranla daha az korunmaktadır. ICCPR açıkça yasaklanmaları, (Madde 20(2)), IACHR ise suç olarak değerlendirilip cezalandırılmaları (Madde 13(5)) çağrısında bulunmaktadır. Türkiye'nin de imzaladığı, ama onaylamadığı Her Tür Irksal Ayrımcılığın Kaldırılması Hakkındaki Uluslararası Sözleşme'ye göre, devletler bu tür fikirleri cezalandıracaktır.

Etnik veya ırksal nefrete yol açan ifadeleri cezalandıran kanunlar kötüye kullanılmamaları için bir dizi önlem içermek zorundadırlar. Çeşitli ülkelerde bu ifade özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle ciddi bir problem olmuştur.

Amerika'da, örneğin, ırksal veya etnik şiddet değilse de, ırksal nefret fikirlerini yaymayı yasaklayan kanunlar yeni bir mahkeme kararı uyarınca²⁶ ifade özgürlüğü teminatlarını ihlal ediyor olarak değerlendirilebilir. Kanada'da da, nefrete yol açmayı cezalandıran yasalar açık ve somut bir kaygıya yönelik olmak durumundadır ve çok geniş tanımlandıklarından ifade özgürlüğünü ihlal ettikleri söylenebilir.²⁷

Bu kanunların temel nedeni etnik ya da ırksal azınlıklara karşı nefreti ve ayrımcılığı engellemektir. Ancak, potansiyel tehdit bunların aynı topluluklara karşı da kullanılabilir olmalarından ve bu bağlamda varlık nedenlerini ortadan kaldırmalarından kaynaklanmaktadır. İlgi çekicidir ki apartheid Güney Afrika'sı'nda bir dizi kanun ırksal ve etnik nefret ortaya çıkarmayı yasaklıyordu, ancak bunlar çoğunluğu oluşturan zenci nüfusa karşı kullanılıyordu.

Ulusal mahkemeler de, nefret konuşmalarını cezalandıran kanunların, reform isteklerinin azınlıkların kendilerine karşı kullanılabileceği tehdit edici bir yönelime dikkati çekmişlerdir.²⁸ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de nefret konuşmalarını yasaklayan

²⁵General Assembly Resolution 36/55, 25 Aksam 1981.

²⁶Rav v. City of St. Paul, Minnesota, 112 S Ct. 2538 (1992).

²⁷R v Keegstra [1990] 3SCR 697 ve R v. Zundel [1992] 2 SCR 731.

²⁸Douglas, J *Beauharnais v. State of Illinois* içinde 343 US 250, (1952).

yasaların dar anlamda yorumlanıp yasal ve keyfi olmayan bir biçimde, nesnel ölçütlere dayanarak uygulanmasını tavsiye etmektedir.²⁹

Etnik azınlıkların şiddet kullanmaksızın hoşnutsuzluklarını dile getirmelerini engellemek için nefret yasalarını kullanmak ifade özgürlüğünün bir ihlalidir -yani bu yasaların varoluş amaçlarına aykırıdır. Bu tür durumlarda ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını gerektirecek ciddi ve somut bir kaygı yoktur.

Alınan önlemler engellemeye çalıştıkları zarar ölçüsünde olmalıdırlar. Özellikle cezai yaptırımların kullanımı nefret konuşmalarının belli türleri için çok ağır bir yanıt olabilir, bunlar cezai olmayan kuralların işletilmeleriyle daha doğru biçimde çözümlenebilir (COE Tavsiyesi, İlke 2).

Nefret konuşmalarını engellemede ne yöntem kabul edilirse edilsin, nefret konuşmalarını haber yapan medya özel bir biçimde korunmalıdır. Avrupa [İnsan Hakları] Mahkemesi bu rolü Danimarkalı bir gazetecinin ırkçı ifadelerin yayılmasına yardım ettiği gerekçesiyle hüküm giymesine karşı çıkarak açıkça savundu. Mahkeme, gazetecinin üç gençle söyleşi yapmaktan dolayı hüküm giymesini ifade özgürlüğünün bir ihlali saydı.

Nefret konuşması sayılabilecek ifadeleri yazan yazar ile bu tür ifadeleri yayan medya arasında bir ayırma gidilmesi gerekmektedir. Yukarıda da dikkat çekildiği üzere, Mahkeme medyanın başkalarının fikirlerinin yayılmasına yardım etmesi durumunda, özellikle de bu tür fikirleri ne benimsiyor ne de propagandasını yapıyorsa, suçlu sayılmayacağına hükmetmiştir. Gazetecinin fikirleri işleminden geçirmeden yayınlaması önemsizdir, çünkü enformasyonun dağıtıcısı olarak bu işlevi ne şekilde yerine getireceğine medyanın karar vermesi gerekir, mahkemelerin veya devlet yetkililerinin değil.

Medyaya sağlanan bu koruma bazı ulusların kanunlarında yerini almıştır.³⁰ Nefret konuşmaları hakkında Avrupa Konseyi'nin tavsiyeleri arasında, ulusal hukukun ve uygulamaların basının etnik veya ırksal nefreti açığa çıkarmadaki rolünü ve kamunun da bu tür bilgiye erişim hakkını da hesaba katması gerektiği vardır (İlke 6).

4.5.4 İfade Özgürlüğü ve Başkalarının Onurunun Korunması

Başkalarının onurunun korunması devletler hukuku uyarınca ifade özgürlüğünü kısıtlamak için geçer neden olarak kabul edilmiştir (ECHR, Madde 10(2); ICCPR, Madde 19(3); IACHR, Madde 13(2)). Ancak, bunun doğru biçimde uygulanabilmesi için bir takım önlemler gereklidir.

²⁹Recommendation no. R (97) 20, 30 Ekim 1997.

³⁰Örneğin, Kanada Ceza Kanununun 319 (2) Bölümü çerçevesindeki bir soruşturma, (nefretin kasten desteklenmesi), medyanın ulaşabileceği bir iyi niyet savunmasına neden olmuştur.

5. Türkiye’de Baskıya Maruz Kalan Gazeteci ve Yazarlar: Dört Örnek Olay

Türkiye’de yaygın olarak yaşanan basın özgürlüğü ihlallerinin ortadan kaldırılması ve sorunlara çözüm üretilmesi, baskıların değişik biçimlerine göz atmayı gerektirmektedir.

5.1 Öldürülen Bir Gazeteci: Metin Göktepe

Gazetecilere ve dolayısıyla haber alma özgürlüğüne yönelik ihlallerin en ağırı, basın çalışanlarının yaşama hakkını hedef alan saldırılardır. Ne yazık ki Türkiye’de, öldürülen habercilerin ezici bir çoğunluğu, faili meçhul cinayetlere kurban gitmişlerdir. Son zamanlara kadar da, sorumluları hakkında somut bir açıklamada bulunulmamıştır.

Bu anlamda, Metin Göktepe Davası, gerçeklerin zamanında ortaya çıkarılması, aldığı zaman kadar, gerektirdiği çabalar açısından da, kamuoyu ve gazetecilerin kararlılık gösterebildikleri önemli bir sınav niteliği taşımaktadır.

Olayın ve davanın gelişimini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Ümraniye Cezaevi’nde öldürülen siyasal tutukluların cenaze törenini izlemek üzere görevlendirilen *Evrensel* gazetesi muhabiri Metin Göktepe, 8 Ocak 1996 günü keyfi bir biçimde polis barikatında durdurulmuştur. Geçişine engel olunmasına itiraz eden Göktepe “çok konuştuğu için” polis tarafından gözaltına alınmıştır. Yüzlerce insanla birlikte otobüslerle Eyüp Kapalı Spor Salonu’na götürülen gazeteci, gözaltında dövülerek öldürülmüştür.

Devlet ve emniyet yetkilileri, Metin Göktepe’nin ölüm haberinin duyulması üzerine birbiriyle çelişen açıklamalar yapmışlardır. Önce gazetecinin gözaltına alınmadığını iddia eden yetkililer, daha sonra “serbest bırakıldıktan sonra sandalyeden düştü”, “parktaki duvardan düşerek öldü” gibi açıklamalarda bulunmuşlardır.

17 Ocak 1996 günü, müdahil avukatlar, İçişleri Bakanı Teoman Ünüsan, İstanbul Emniyet Müdürü Orhan Taşanlar, yardımcısı Kemal Bayrak, İstanbul Çevik Kuvvet Müdürü ve olay günü görev yapan polis memurları hakkında soruşturma talebinde bulundular. Talep üzerine İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü müfettişleri tarafından soruşturma başlatılmıştır. Ayrıca, TBMM’de bir “Gazeteci Metin Göktepe Cinayeti Araştırma Komisyonu” kurulmuştur.

Danıştay, 3 Nisan 1996’da İstanbul İl İdare Kurulu’nun 48 polis memurunun yargılanmasının yolunu açan kararını onaylar. Dava ile İstanbul Adliyesi’nin görevlendirilmesi üzerine dosya, İstanbul 6. Ağır Ceza Mahkemesi’ne iletilir. Yargıtay, 5 Temmuz 1996’da “güvenlik” gerekçesiyle davanın Aydın Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülmesine karar verir.

Metin Göktepe Davası’nın ilk duruşması 18 Ekim 1996 günü Aydın’da yapılmıştır. Ancak, Aydın’daki mahkemenin talebi üzerine Yargıtay, davanın aynı gerekçeyle başka bir ile nakledilmesine karar verir. Bunun üzerine davaya Afyon’da devam edilir. Afyon’da 6 Şubat 1997’de devam edilen Göktepe davası ancak 19 Mart 1998 günü sonuçlanmıştır.

11 Nisan 1997 günü Afyon Ağır Ceza Mahkemesi, Metin Göktepe'nin ölümünden sorumlu tutulan 11 polis memuruna ait dava dosyasının diğer 37 polisin yargılandığı dosyadan ayrılmasına karar vermiştir. Aynı gün mahkeme, duruşmalara katılmayan polislerden 5'i hakkında tutuklama kararı alır.

Tutuklama kararı verilen sanıkların bulunabilmesi için Başbakan Mesut Yılmaz, kamuoyunun yoğun baskısı sonucu, bu polislerin derhal yakalanacağı yolunda söz vermek zorunda kalmıştır. Mesut Yılmaz'ın açıklamalarının ardından, 28 Temmuz 1997 günü polis memurları Seydi Battal Köse, Şuayip Mutluer, Fedai Korkmaz, Murat Polat, Burhan Koç ve Selçuk Bayraktar, 2 Ağustos günüyse Metin Kuşat, İlhan Sarıoğlu ve Saffet Hızarcı Afyon Savcılığı'na teslim olmuştur. 15 Eylül 1997'deyse, mahkeme 4 polisin tahliyesine karar verir.

Müdahil avukatlar davanın başından beri gazetecinin “kasten” ve “canavarca hislerle” öldürüldüğünü iddia etmiştir. Nitekim, Adli Tıp Kurumu 1. İhtisas Kurulu raporunda, “kafadan beş tane darbe izi bulunduğu ve bu darbelerin beşinde kanamaya neden olduğu, vücutta da çok sayıda darbe izi ve bu darbelerin neden olduğu doku içi kanama görüldüğü, kafa ve vücuttaki darbelerin tek başına ölüme neden olmayacağı fakat vücutta çok sayıda ve yaygın olmaları nedeniyle birlikte ölüme sebep olduklarının tespit edildiği” belirtilmiştir.

9 Ekim 1997'deyse birçok kez gözaltına alınarak tanıklık etmemesi yönünde tehdit edilen ve işkence gören önemli tanıklardan Deniz Özcan, 8 polis memurunu teşhis etmiştir. Ayrıca, mahkemenin kararı üzerine Göktepe'nin öldürüldüğü Eyüp Kapalı Spor Salonu'nda 5 Ocak 1998'de yapılan keşif sırasında tanıklar, Deniz Özcan ve Ali Ekber Palabıyok cinayet günü salonda buldukları yerden nelere tanık olduklarını anlattılar. Tanıklığı sırasında Deniz Özcan, tutuksuz sanıklardan biri tarafından silah gösterilerek tehdit edilmiştir.

Sonuç olarak, 19 Mart 1998'de yapılan duruşmada, Afyon Ağır Ceza Mahkemesi, 5 polisin her biri hakkında “kasti aşacak şekilde adam öldürmek” suçundan 7 yıl 6 ay hapis cezası verir. Mahkeme, diğer 6 polisiyse beraat ettirir. Duruşmanın hemen ardından davanın müdahil ve sanık avukatları, temyiz dilekçelerini mahkeme başkanına iletirler. Göktepe Dava dosyası, Yargıtay tarafından halen incelenmektedir.

5.2 Yargılandı ve Mahkum Edildi: Hasan Özgün

Diyarbakır'da 1968 yılında doğan gazeteci, ilk, orta ve lise öğrenimini bu şehirde tamamlamıştır. Bu mesleğe 1990 yılında *Halk Gerçeği* gazetesi Diyarbakır bürosunda başlayan Hasan Özgün, daha sonra *Ülke*, *Yeni Ülke* ve *Özgür Gündem* gazetelerinde çalışmıştır. Gözaltına alınarak cezaevine gönderildiği sırada *Özgür Gündem* gazetesi Diyarbakır Temsilciliği görevini yürütmektedir.

21 Kasım 1992 sabahı, araçla gazetenin dağıtımına çıktığı bir sırada silahlı saldırıda yaralanmıştır. Bu nedenle, silah ruhsatı için başvurmasına karşın bir sonuç alamayan Hasan Özgün, 9 Aralık 1993 akşamı Diyarbakır Terörle Mücadele Şubesi polisleri tarafından gazetenin Diyarbakır bürosuna düzenlenen baskın sırasında ruhsatsız silah bulundurduğu gerekçesiyle gözaltına alınmıştır. 12 gün boyunca tutulduğu Diyarbakır Terörle Mücadele Şubesi'nde ne içerdiğini bilmediği bir ifade tutanağına imza atmak

zorunda bırakılmıştır. Sorgusundaysa kendine “gazetenin PKK ile bağlantısı”nı doğrulaması istenmiştir. Ayrıca, birlikte gözaltına alınan meslektaşları kendisi aleyhinde ifade vermeye zorlanmışlardır.

Hasan Özgün 21 Aralık 1993 günü Diyarbakır Cezaevi’ne gönderilmiştir. 16 Ocak 1996 tarihinde Diyarbakır 3 No’lu Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) tarafından silahı ve haber malzemeleri gerekçe gösterilerek PKK üyesi olduğu iddiasıyla Türk Ceza Yasası’nın (TCY) 168/2. maddesine göre 12 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Hasan Özgün’se her koşulda gazeteci olduğunu, atfedilen suçların kendisine karşı düzenlenen komplonun bir parçası olduğunu, iddia edilen belgelerine bir gazete bürosunda bulunabilecek haber belgeleri olduğunu savunmuştur. Ardından, 22 Nisan 1996’da Aydın E Tipi Cezaevi’ne nakledilen Hasan Özgün’ün cezası Kasım 1996’da Yargıtay tarafından onaylanmıştır.

Yapılan tüm başvuruların sonuçsuz kalması nedeniyle Hasan Özgün ve avukatı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuruda bulunmuşlardır.

Cezaevindeki yaşam koşulları nedeniyle Hasan Özgün’ün süre giden sağlık problemleri bulunmaktadır. Yıllarca cezaevinde yatmış olması, kalp çarpıntısı, solunum yetmezliği, mide ülseri ve çeşitli yerlerinde ağrıların gözlenmesine neden olmuştur. 28 Ekim 1997’de Aydın Devlet Hastanesi’ne tedavi edilmek amacıyla başvuru yapan Hasan Özgün’e “sağlam” raporu verilmiştir.

Bunun yanı sıra, 4 Ekim 1994 tarihinde Diyarbakır Cezaevinde güvenlik kuvvetlerinin koğuşlara düzenledikleri ve bir tutuklunun öldüğü saldırı olayını protesto etmek için 24 gün açlık grevine gitmiştir. Değişik nedenlerden, toplam olarak 100 güne yakın açlık grevinde bulunmuştur.

5.3 Eylem İzlerken Dövüldü: Kemal Ertaş

Gazeteciler toplumun haber alma hakkını savunurlar ve bu görevi yerine getirirler. Her ne kadar, bu çaba son zamanlarda basın genelinin polisin hedefi durumuna getirdiyse de, uzun yıllar ve hala, Kürt sorununa ağırlık veren muhalif ve sol basının temsilcileri bu durumla sık sık karşı karşıya kalmaktadır.

1974 yılında Tunceli’de doğan Kemal Ertaş, mesleğe serbest gazetecilik yaparak başlamıştır. 2 yıl boyunca Uluslararası Af Örgütü, Versiyon Ajansı ve Sipa Press’ için fotoğraf çeken Ertaş, daha sonra yaklaşık üç yıl *Partizan Sesi* gazetesinde, bir yıl *Evensel* gazetesinde çalışmıştır. Ardından *Demokrasi* gazetesinde görev yapan Kemal Ertaş, şu an mesleğini Ulusal Basın Ajansı’nda sürdürmektedir.

23 Mart 1996 günü Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi önünde gerçekleşen üniversite öğrencilerinin eylemini, arkadaşı *Demokrasi* gazetesi muhabiri Mustafa Erdoğan’la birlikte izleyen *Evensel* gazetesi çalışanı Kemal Ertaş, olay gününü şu şekilde anlatmaktadır:

Kendimizi sıkılan suların, coplu ve köpekli saldırıların içinde bulduk. Polis öğrencilere müdahale ettiğindeyse herkes kaçıyordu. O anda Sıhhiye Köprüsü’ne doğru koştum. Oraya vardığımdaysa polis bir kızı dövüyordu. Ona yaklaşım fotoğraf çekeceğim sırada sivil bir polis arkadan kolumdan tuttu ve filmlerimi istedi. vermeyince de tekmeledi.

Sırtımı dönüp kaçmaya çalışırken, çok sayıda çevik kuvvet polisiyle karşı karşıya geldim. Tekmeyle, yumrukla ve copla bana saldırdılar. Filmlerime el kondu, makinem ve cep telefonum kırıldı. Korumak için yüzümü saklamaya çalışıyordum ki, polisin biri saçlarımdan tutup başımı havaya kaldırdı ve sert bir biçimde copla yüzüme vurdu. Gayri ihtiyari, elimi alnıma götürdüğümde, kan içinde olduğumu farkettim. Bu esnada gözlüklerim de, yere düşüp kırılmıştı. Gözlüklerimi almak için eğildiğimde, yere düşüp bayılmışım. Birinin beni bir taksiye bindirmeye çalıştığını hatırlıyorum. Sonrasında tekrar bayılmışım. Özel bir hastanede 48 saat tedavi edildim, alnıma 11 dikiş atıldı.

Gazetecilik yapmaya başlamasından bu yana ondan fazla kez gözaltına alınan Kemal Ertaş, son olarak, İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde bir okulun bahçesine asılan bombalı pankart olayını görüntülemeye giderken 9 Aralık 1997 günü Ulusal Basın Ajansı aracında bulunan kameraman Mehmet Emmungil ve ulaştırma görevlisi Köksal Gürsoy ile birlikte gözaltına alınmıştır. Kimliklerine el konulan üç kişi, üç saat boyunca gözaltında tutulduktan sonra serbest bırakılmıştır.

5.4 OHAL'de Çalışmak Kolay Değil: Adil Harmancı

Demokrasi gazetesi Van - Hakkari Bölgesi muhabiri Adil Harmancı'nın durumu, aslında tümüyle çatışma alanlarında gazetecilik yapmanın zorluklarını yansıtmaktadır. Yoğun insan hakları ihlalleri yaşanan, son on yıl içerisinde çok sayıda gazetecinin öldürüldüğü ve askeri yetkililerin izni dışında gazetecilik yapma olanağının neredeyse bulunmadığı Olağanüstü Hal (OHAL) Bölgesi'nde yıllardır görev yapan Adil Harmancı, güvenlik kuvvetleri (polis ve asker) ve korucular tarafından sayısız kez gazetecilik yapmaması ve bölgeyi terk etmesi yönünde tehdit edildiğini ifade etmektedir.

Harmancı 20 Kasım 1996 günü, Van şehir merkezinde yanına gelen ve tanımadığı kişilerce sürüklenerek bir araca bindirilmek istenir; karşı koyması üzerine sivil giyimli kişiler, çevrenin de tepkisiyle polis kimliklerini açıklamak zorunda kalırlar. Buna rağmen, ilk günlerde durumuyla ilgili her hangi bir açıklama yapılmayan gazetecinin, daha sonra gözaltına alındığı kabul edilmiştir. Götürüldüğü gün, evinde arama yapılan Adil Harmancı'nın eşi de gözaltına alınmıştır.

29 Kasım 1996'da gazeteci, "*PKK adına faaliyette bulunmak*" suçundan, eşi ve beraberlerindeki 1.5 ve 3 yaşlarındaki iki çocuğuyla birlikte Van Cezaevi'ne gönderilmiştir. Daha sonra, Batman Cezaevi'ne nakledilen sanıklar, 24 Şubat 1997'de, Diyarbakır DGM'de ilk kez hakim önüne çıkarıldılar. Gazeteci ve eşi tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı.

Ancak, OHAL bölgesinde gazetecilik yapmak kadar, gazete ulaştırmak da sorun olmaktadır. 18 Eylül 1997 günü, OHAL bölgesine gazete dağıtmak için yola çıkan dağıtım şirketine ait araç Diyarbakır Pirinçlik Karakolu'na bağlı askerlerce aranmıştır. Aramada, *Ülkede Gündem* ve *Günlük Emek* gazetelerine el konduktan sonra aracın geçişine izin verilmiştir. Keyfi bir biçimde, bir hafta süreyle el konulan *Günlük Emek* gazetesinin bölgeye sokulmasına daha sonra izin verilirken, *Ülkede Gündem* gazetesine uygulanan yasak, 1 Aralık 1997 gününe kadar sürmüştür. Bu tarihte, OHAL Valiliği tarafından yayınlanan bir emirle gazetenin bölgeye girişi ve dağıtımını süresiz olarak yasaklanmıştır.

6. Medya

6.1 Türkiye’de Yazılı Basının Genel Görünümü

Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü verilerine göre, Türkiye’de farklı periyod, konu ve türlerde 3472 süreli yayın çıkarılmaktadır. Süreli yayınların yüzde 52.2’lik önemli bir kısmı, format ve isim olarak “gazete” adı altında yayımlanmaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de yayımlanan süreli yayınların türlerine göre dağılımı

Yayın türü	Sayı	Yüzde
Gazete	1808	52.2
Dergi	1459	42.1
Bülten	138	3.9
Ajans Bülteni	44	1.2
Diğer	23	0.6
Toplam	3472	100

Yayımların ağırlıklı olarak “genel” konuları³¹ ele alıyor (% 38.6). Diğer ağırlıklı grubu, “siyasal”³² konulu yayınlar oluşturuyor.

Tablo 2: Türkiye’de yayımlanan süreli yayınların konularına göre dağılımı

Konusu	Sayı	Yüzde
Mesleki	359	10.3
Genel	1336	38.6
Hobi	102	2.9
Siyasi	1183	34.1
Kültürel-edebi	226	6.5
Ekonomik	80	2.3
Diğer	186	5.3
Toplam	3472	100

³¹Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı *Türkiye’de Süreli Yayınlar Kataloğu 1995*’te yayının konusuna ilişkin tanımlamalar esas alınmıştır. Bu tanımlama, 5680 Sayılı Basın Kanunu uyarınca, yayın çıkaranların valiliklere vermek zorunda oldukları beyanname çerçevesinde derlenen bilgilerden kaynaklanmaktadır.

³²Yine yukarıda anılan yasa uyarınca verilen form beyanname, “yayının siyasal olup olmadığı”na ilişkin bir soru vardır. Bu soru, yayıncının siyaseti nasıl tanımladığına bağlı olarak yanıtlanmaktadır.

Sürelî yayınların periyotları açısından en önemli yoğunlaşma “aylık” yayınlarda görülmektedir (yüzde 40.2 - 1387 yayın). Bu periyot, yalnızca yayın türünün gösterdiği özelliklerden dolayı değil, özellikle belli büyüklüklerin altında kalan kuruluşların yayın hazırlık ve baskı aşamalarında gereksinim duydukları süre ihtiyacına en uygun periyot olduğu için tercih edilmektedir. Yayınların yüzde 20.1’i de (696 yayın) “haftalık” periyotta çıkmaktadır. Özellikle, ad ve içerik olarak “günlük” periyodu çağrıştıran gazetelerin yüzde 32.1’i (581 gazete) haftalık olarak yayınlanmaktadır. Buna karşılık, günlük yayınlanan gazetelerin oranı yüzde 23.5’te (425 gazete) kalmaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de yayınlanan sürelî yayınların periyotlarına göre dağılımı

Periyodu	Sayı	Yüzde
Günlük	450	12.9
Haftalık	696	20.1
15 Günlük	277	7.9
Aylık	1387	40.2
İki aylık	174	5.0
Üç aylık	233	6.7
Altı aylık	36	1.0
Yıllık	31	0.8
Diğer (kodlanamıyor)	188	5.4
Toplam	3472	100

Bu yayınların yüzde 59.2’si İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde çıkarılırken, geriye kalan yüzde 40.8’lik (1415 yayın) kısım Türkiye’nin geriye kalan diğer illerinde bulunmaktadır. İstanbul, bu yayınların yüzde 27.6’sının (959 yayın) çıkarıldığı il olarak Türkiye’nin sürelî yayınların en çok yayınlandığı iller sıralamasında başta gelmektedir (Ankara’da 709 yayın, İzmir’de 389 yayın).

Gazete formatındaki yayınların yalnızca yüzde 23.5’i günlük olarak çıkmaktadır. Bu yayınlar arasında periyot açısından, ağırlık “haftalık” yayınlarda görülmektedir.

Tablo 4: Çeşitli yayın türlerinin periyotlarına göre dağılımı:

	Günlük	Haftalık	15 Günlük	Aylık	2 aylık	3 aylık	6 aylık	Yıllık	Diğer	Toplam
Gazete	425	581	220	462	22	24	3	3	68	1808
Dergi	7	95	43	840	138	183	28	24	101	1459
Bülten		4	12	72	13	24	4	1	8	138
Ajans Bülteni	17	11	2	5	1				8	44
Diğer	1	5		8		2	1	3	3	23
Toplam	450	696	277	1387	174	233	36	31	188	3472

Yayın türlerinin illere göre dağılımlarına bakıldığında dergilerin ve gazetelerin büyük çoğunluğunun yine Türkiye’de en çok yayın çıkarılan İstanbul’da yayımlandığı görülmektedir. Bülten ve ajans bülteni gibi yayınlarsa Ankara’da yoğunlaşmaktadır. “Bülten” türü yayınların daha çok resmi kurum ve kuruluşlarca çıkarıldıkları göz önüne alınırsa, bu durum açıklanabilir olmaktadır.

Tablo 5: Çeşitli yayın türlerinin yayımlandıkları yere göre dağılımı

	Ankara	İstanbul	İzmir	Diğer	Toplam
Gazete	233	270	231	1074	1808
Dergi	409	669	157	224	1459
Bülten	26	5		107	138
Ajans Bülteni	36	4	1	3	44
Diğer	5	11		7	23
Toplam	709	959	389	1415	3472

6.1.1 Gazeteler

Ulusal düzeyde dağıtımı yapılan süreli yayınların durumu incelenirken Türkiye’de günlük tiraj ve satış rakamları üzerine sağlıklı ve düzenli veri bulmanın güçlükleri göz önüne alınmalıdır. Bu nedenle ifade edilen rakamları kesin değil, ancak durumu kavramaya ve tasarım yapmaya olanak tanıyacak bir hareket noktası olarak almak yararlı olur. Çalışma kapsamında 1997 yılı içinde Türkiye’de ulusal düzeyde dağıtımı yapılan ve tirajı/satışı 10 binin üzerinde 32 gazete belirlenmiştir.

**Tablo 6: Günlük satışı 10 binin üzerinde olan gazetelerin
1997 yılı günlük satış ortalamaları**

Gazeteler	1997 yılı günlük satış ortalaması
<i>Akit</i>	30.385
<i>Akşam</i>	162.585
<i>Ateş</i>	157.379
<i>Belde</i>	11.871
<i>Bugün</i>	44.699
<i>Bulvar</i>	60.609
<i>Cumhuriyet</i>	46.265
<i>Dünya</i>	23.150
<i>Ekip</i>	110.080
<i>Ekonomik Takvim</i>	84.818
<i>Fanatik</i>	225.471
<i>Gözcü</i>	232.414
<i>Güneş</i>	94.220
<i>Hürriyet</i>	613.279
<i>Milli Gazete</i>	24.034
<i>Milliyet</i>	547.497
<i>Ortadoğu</i>	12.026
<i>Posta</i>	166.520
<i>Radikal</i>	183.536
<i>Sabah</i>	608.766
<i>Son Havadis</i>	14.937
<i>Süper Tan</i>	24.004
<i>Taraftar Maç</i>	176.878
<i>Turkish Daily News</i>	44.000
<i>Türkiye</i>	439.797
<i>Vakit</i>	10.124
<i>Yeni Asır</i>	41.924
<i>Yeni Günaydın</i>	19.243
<i>Yeni İstanbul (Liberal Bakış)</i>	10.229
<i>Yeni Sayfa</i>	10.186
<i>Yeni Yüzyıl</i>	236.478
<i>Zaman</i>	266.284
Toplam	4.733.688

Kaynaklar:

Basın İlan Kurumu, “Resmi İlan ve Reklam verilebilecek Gazetelere İlişkin Aylık Raporlar” (Gazetelerin basın ilan kurumuna verdikleri icmal varakalarından derlenmektedir.)

Yay-Sat ve BBD'nin raporlarından *Media Cat* dergisinde yayınlanan haftalık net satış listeleri.

6.1.1.1 Diğer Gazeteler

Türkiye’de yayın hayatını sürdüren, Basın İlan Kurumu, “Resmi İlan ve Reklam verilebilecek Gazetelere İlişkin Aylık Raporları” dışında kalan ya da tirajı 10 binin altında olduğu gerekçesiyle resmi raporlarda yer verilmeyen gazeteler arasında muhalif ve etkili olan *Ülkede Gündem* ve *Günlük Emek* gazetelerine ilişkin bilgiler verilecektir. Toplumsal etkinliği bulunmayan ve marjinal konumdaki yayınların tanıtılmasına gerek görülmemiştir.

***Ülkede Gündem* Gazetesi**

Yayın Periyodu: Günlük
Tiraj: 10 bin dolayında
Adres: Çakırağa Mahallesi, Sorguçcu Sokak 11/6, Aksaray İstanbul
Telefon: 0 (212) 623 1235 / 632 0681
Faks: 0 (212) 632 1317

Kapatılan *Yeni Ülke*, *Özgür Gündem*, *Özgür Ülke*, *Yeni Politika*, *Demokrasi* gazeteleri ile *Özgür Yaşam* dergisine yakın bir yayın çizgisine sahip olan *Ülkede Gündem* gazetesi, Kürt sorunu, insan hakları ihlalleri ve Türkiye’deki demokrasi sorununa yayınladığı haber ve yazılarda geniş yer vermektedir.

Bugüne kadar yayınladığı haber ve yazılardan dolayı hakkında çok sayıda kapatma davası açılan gazete, son olarak 9 - 19 Mayıs 1998 tarihleri arasında 10 gün süre ile kapatılmıştır. Yayın hayatını halen sürdüren gazete hakkında şu anda İstanbul DGM tarafından verilen 10 günlük bir kapatma cezası daha Yargıtay’da karar beklemektedir.

***Günlük Emek* Gazetesi**

Yayın Periyodu: Günlük
Tiraj: 3 - 4 bin
Adres: Seyit Nizam Mahallesi, Demirciler Sitesi Caddesi, G 7 Sokak
No:1 Kat 5, Zeytinburnu İstanbul
Telefon: 0 (212) 665 6936 (5 hat)
Faks: 0 (212) 665 6943-44

Evrensel gazetesinin kapatılmasından sonra aynı kadro tarafından çıkarılan *Günlük Emek*, Türkiye’deki insan hakları ihlalleri ve Kürt sorununa duyarlı bir yayın politikası izlemektedir. Halen hakkında açılan davadan dolayı DGM’de yargılanan gazeteye yönelik, daha önce üç ayrı davadan verilen toplam 44 günlük kapatma cezası da Yargıtay’da beklemektedir.

6.1.2 Dergiler

“Türkiye’de Yazılı Basının Genel Görünümü” başlığı altında dergilerle ilgili olarak verilen bilgiler, ulusal düzeyde dağıtımı yapılan ve ticari faaliyete konu olan dergilerle ilgili verileri kapsasa da, yaygın olarak dağıtımı yapılan yayınlar hakkında bilgi vermekten uzaktır.

Türkiye’de çeşitli konularda yüzlerce dergi yayınlanmaktadır. Ancak bunlardan oldukça sınırlı bir bölümü ulusal düzeyde dağıtılmakta ve okuyucuya ulaşmaktadır. Dergi yayıncılığını üç ana grup elinde bulundurmaktadır: Milliyet, Hürriyet ve Sabah grupları. Bunlardan ayrı olarak, İntermedya adlı şirket de ulusal düzeyde dağıtımı yapılan yayınlar üretmektedir. Dergi yayıncılığı anlık değişimler gösterebilmektedir. Her gün özellikle çeşitli sektörlerdeki reklam potansiyelini kullanmayı hedefleyen yeni yayınlar çıkmaktadır. Bu nedenle sektörün günlük değişimleri de kapsayan son bilgilerini derleyebilmek mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki tablolarda Türkiye’de yayınlanmakta olan bazı haftalık ve aylık dergilerin tirajlarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 7:Türkiye’de haftalık dergiler

Dergi	Konusu	Yayımlayan Grup	Haftalık satış*
<i>EP Paramatik</i>	Ekonomi	Milliyet Dergi Grubu	8.729
<i>Fanatik Basket</i>	Spor	Milliyet Dergi Grubu	28.987
<i>Oto Moto</i>	Otomobil	Milliyet Dergi Grubu	11.854
<i>Seans</i>	Sinema	Milliyet Dergi Grubu	4.188
<i>PC**</i>	Bilgisayar	Milliyet Dergi Grubu	7.540
<i>Aktüel</i>	Haber	Sabah Dergi Grubu	30.629
<i>Para</i>	Ekonomi	Sabah Dergi Grubu	13.575
<i>Oto Haber</i>	Otomobil	Sabah Dergi Grubu	20.741
<i>Şamdan</i>	Magazin	Sabah Dergi Grubu	20.333
<i>Tempo</i>	Haber	Hürriyet Dergi Grubu	21.982
<i>Ekonomist</i>	Ekonomi	Hürriyet Dergi Grubu	15.472
<i>Auto Show</i>	Otomobil	Hürriyet Dergi Grubu	23.878
<i>Hafta Sonu</i>	Magazin	Hürriyet Dergi Grubu	36.839
<i>Popsi</i>	Müzik	Hürriyet Dergi Grubu	13.800
<i>Ayna</i>	Magazin	Hürriyet Dergi Grubu	11.496
<i>PC</i>	Bilgisayar	Hürriyet Dergi Grubu	7.844
<i>Nokta</i>	Haber		4.084

<i>İntermedya Ekonomi</i>	Ekonomi	İntermedya A.Ş.	7.706
<i>Ekonomik Trend</i>	Ekonomi		5.391
<i>Number One</i>	Ekonomi		4.815
<i>Aksiyon***</i>	Haber	Feza Gazetecilik A.Ş.	16.579

*BBD A.Ş. ve Yay-Sat A.Ş. satış raporundaki Temmuz 1997 dönemi bir aylık satış rakamlarının 4'e bölünmesiyle bulunan rakamlardır.

**Haziran 1997 satış rakamları esas alınmıştır.

***9-15 Ağustos 1997 haftası satış rakamı.

Tablo 8: Türkiye'de aylık dergiler

Dergi	Konusu	Yayınlayan Grup	Aylık satış*
<i>Maison France**</i>	Dekorasyon	Milliyet Dergi Grubu	13.062
<i>Country Home</i>	Dekorasyon	Milliyet Dergi Grubu	8.017
<i>Votre Beaute**</i>	Moda	Milliyet Dergi Grubu	5.538
<i>Options</i>		Milliyet Dergi Grubu	6.103
<i>Form Sante</i>	Sağlık	Milliyet Dergi Grubu	16.504
<i>Kim</i>	Kadın	Milliyet Dergi Grubu	10.063
<i>Hey Girl</i>	Gençlik	Milliyet Dergi Grubu	19.045
<i>Bebek ve Yaşam</i>	Aile	Milliyet Dergi Grubu	6.138
<i>Negatif</i>	Aktüalite	Milliyet Dergi Grubu	3.150
<i>Fenomen</i>	Erkek	Milliyet Dergi Grubu	7.727
<i>Çocuğum ve Ben</i>	Aile	Milliyet Dergi Grubu	8.049
<i>Milliyet Sanat</i>	Sanat	Milliyet Dergi Grubu	4.501
<i>Milliyet Kardeş</i>	Çocuk	Milliyet Dergi Grubu	16.154
<i>Net</i>	Bilgisayar	Milliyet Dergi Grubu	6.394
<i>Ziyafet</i>	Yemek	Milliyet Dergi Grubu	17.563
<i>Burç 2000</i>	Astroloji	Milliyet Dergi Grubu	6.950
<i>H. Bazaar**</i>	Dekorasyon	Sabah Dergi Grubu	5.875
<i>Cosmopolitan</i>	Kadın	Sabah Dergi Grubu	26.737
<i>Bizim Aile</i>	Aile	Sabah Dergi Grubu	13.575
<i>Vizyon**</i>	Moda	Sabah Dergi Grubu	7.337
<i>Viva</i>		Sabah Dergi Grubu	10.099
<i>She and He</i>	Gençlik	Sabah Dergi Grubu	15.697
<i>Power Ekonomi</i>	Ekonomi	Sabah Dergi Grubu	11.511
<i>Outdoor</i>	Gezi	Sabah Dergi Grubu	11.500
<i>Home Art**</i>	Dekorasyon	Sabah Dergi Grubu	9.207
<i>Esquire**</i>	Erkek	Sabah Dergi Grubu	6.364
<i>Top Sante</i>	Sağlık	Sabah Dergi Grubu	5.849

<i>Sofra</i>	Yemek	Sabah Dergi Grubu	35.811
<i>Afiyetle</i>	Yemek	Sabah Dergi Grubu	22.748
<i>Fast Break**</i>		Sabah Dergi Grubu	20.026
<i>Burda</i>	Moda	Sabah Dergi Grubu	17.848
<i>Sinema**</i>	Sinema	Sabah Dergi Grubu	8.699
<i>Bebeğim ve Biz</i>	Aile	Sabah Dergi Grubu	12.774
<i>PC Magazine</i>	Bilgisayar	Sabah Dergi Grubu	10.897
<i>Gourme</i>	Yemek	Sabah Dergi Grubu	3.852
<i>Gelin</i>	Moda	Sabah Dergi Grubu	23.802
<i>Y. Dekorasyon**</i>	Dekorasyon	Sabah Dergi Grubu	12.871
<i>Amica</i>	Kadın	Hürriyet Dergi Grubu	16.586
<i>Elele</i>	Kadın	Hürriyet Dergi Grubu	23.975
<i>Biba</i>	Kadın	Hürriyet Dergi Grubu	15.509
<i>Klips</i>	Gençlik	Hürriyet Dergi Grubu	18.095
<i>Blue Jean</i>	Gençlik	Hürriyet Dergi Grubu	18.528
<i>Capital</i>	Ekonomi	Hürriyet Dergi Grubu	10.051
<i>Atlas</i>	Gezi	Hürriyet Dergi Grubu	26.292
<i>Art Decor**</i>	Dekorasyon	Hürriyet Dergi Grubu	8.314
<i>Focus</i>	Aktüalite	Hürriyet Dergi Grubu	18.960
<i>Naturel</i>	Sağlık	Hürriyet Dergi Grubu	11.815
<i>Lezzet</i>	Yemek	Hürriyet Dergi Grubu	20.857
<i>House</i>	Dekorasyon	Hürriyet Dergi Grubu	10.759
<i>İstanbul Life</i>	Aktüalite	Hürriyet Dergi Grubu	13.075
<i>Emlak Market</i>	Ekonomi	Hürriyet Dergi Grubu	9.518
<i>Astro Magazin</i>	Astroloji	Hürriyet Dergi Grubu	7.752
<i>Gösteri</i>	Sanat	Hürriyet Dergi Grubu	1.756
<i>Mutfak</i>	Yemek		9.144
<i>Makro Ekonomi</i>	Ekonomi	İntermedya A.Ş.	4.300
<i>Kadınca</i>	Kadın		11.313
<i>Bella**</i>	Kadın		3.169
<i>Donna**</i>	Kadın		5.673

*BBD A.Ş. ve Yay-Sat A.Ş.'nin aylık satış raporu Temmuz 1997 dönemi satış rakamları esas alınmıştır.

**Haziran 1997 satış rakamları esas alınmıştır.

6.1.2.1 Diğer Dergiler

BBD A.Ş. ve Yay-Sat A.Ş.'nin satış raporlarında yer almayan ya da satışları 10 binin altında olan muhalif ve diğer dergiler sıralanabilir.

Azadiye Welat

Yayın Dili / Periyodu: Haftalık Kürtçe Haber Gazetesi
Adres: İstiklal Caddesi, Ayhan Işık Sokak 23/3, Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 251 9013 / 251 7937
Faks: 0 (212) 251 9585

Hévi

Yayın Dili / Periyodu: Haftalık Kürtçe-Türkçe Haber Gazetesi
Adres: Tarlabası Caddesi 232/4, Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 235 3862
Faks: 0 (212) 235 5382

NuBihar

Yayın Dili / Periyodu: Kürtçe Aylık Dergi
Adres: Kızıltaş Caddesi Kuriş Apt. 51/3, Fatih İstanbul
Telefon: 0 (212) 533 7588
Faks: 0 (212) 524 0038

Özgür Halk

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Dergi
Adres: Piyerloti Caddesi 47/49 Kanarya Apt. Kat 4/11, Çemberlitaş
İstanbul
Telefon: 0 (212) 517 9676
Faks: 0 (212) 517 3157

Aydınlık

Yayın Periyodu: Haftalık Siyasi Gazete
Adres: İstiklal Caddesi Deva Çıkmaşı No: 7/7 Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 292 5323
Faks: 0 (212) 292 5322

Pazartesi

Yayın Periyodu: Aylık Kadın Dergisi
Adres: Abdullah Sokak 9, Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 249 5959
Faks: 0 (212) 292 0739

Özgürlük ve Dayanışma İçin Sosyalist Alternatif

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Dergi
Adres: İpek Sokak Tepeden İşhanı 12/4, Beyoğlu İstanbul

Kaldıraç

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Dergi
Adres: Ankara Caddesi 68/1, Kartal İstanbul
Telefon: 0 (212) 353 9130

Son Kavga

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Dergi
Adres: İstiklal Caddesi Asmalı Mescit Sofyalı Sokak
İliç Han No:18/12, Tünel İstanbul
Telefon: 0 (212) 251 0573

Sokak

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Gazete
Adres: Cihangir Mahallesi Sıraselviler Caddesi No:95/1, Taksim İstanbul
Telefon: 0 (212) 230 8982

Sosyalist İktidar

Yayın Periyodu: Haftalık Siyasi Gazete
Adres: Balıkçılar Çarşısı Tosa Caddesi No:41/3, Kadıköy İstanbul
Telefon: 0 (216) 418 5351

Alınteri

Yayın Periyodu: Haftalık Haber Gazetesi
Adres: 19 Mayıs Mahallesi Operatör Raif Bey Sokak No:30/5, Şişli
İstanbul
Telefon: 0 (212) 230 8982

Halk İçin Kurtuluş Gazetesi

Yayın Periyodu: Haftalık Siyasi Haber Gazetesi
Adres: Alemdar Mahallesi Çatalçeşme Sokak No: 594, Çağaloğlu
İstanbul
Telefon: 0 (212) 519 1841

Halkın Günlüğü

Yayın Periyodu: 15 Günlük Siyasi Gazete
Adres: Piyerloti Caddesi Onur Apt. 41/B Daire 8, Çemberlitaş İstanbul
Telefon: 0 (212) 518 8949
Faks: 0 (212) 638 1759

Devrim

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Dergi
Adres: Sıraselviler Caddesi Billurcu Sokak Asaş Han 3/4 Taksim
İstanbul
Telefon: 0 (212) 293 5162

İşçi Demokrasisi

Yayın Periyodu: Aylık Siyasi Dergi
Adres: Yoğurtçu Şkr Sokak 148/5 Kadıköy İstanbul
Telefon: 0 (216) 330 2280

Zend

Yayın Dili / Periyodu: Kürtçe / üç aylık Kültür-Sanat Dergisi
Adres: İstiklal Caddesi No:373/2 Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 527 1911
Faks: 0 (212) 527 6149

Leman

Yayın Periyodu: Haftalık Mizah Dergisi
Adres: İstiklal Caddesi İmam Adnan Sokak No: 20 Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 241 4244

Faks: 0 (212) 251 5267

Artı Haber

Yayın Periyodu: Haftalık Haber Dergisi
Adres: Doğan Medya Center 34554 İkitelli İstanbul
Telefon: 0 (212) 505 6111
Faks: 0 (212) 505 6838

V-Özgürlük

Yayın Periyodu: 15 Günlük Haber Gazetesi
Adres: Sıraselviler Caddesi Billurcu Sokak Asaş Han 3/8 Taksim
İstanbul
Telefon: 0 (212) 243 1269
Faks: 0 (212) 249 9929

6.1.3 Ajanslar

ABC Basın Ajansı

Adres: Türkocağı Caddesi No:3 Basın Sarayı Kat: 4 34440
Cağaloğlu İstanbul
Telefon: 0 (212) 511 8737 / 36
Faks: 0 (212) 514 0761

Anadolu Ajansı (AA)

Adres: Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No:128 Tandoğan Ankara
Telefon: 0 (312) 231 7000
Faks: 0 (312) 231 2174 / 45

Ankara Haber Ajansı (ANKA)

Adres: Meşrutiyet Caddesi 21/7 Kızılay Ankara
Telefon: 0 (312) 417 2500
Faks: 0 (312) 418 0254

Hürriyet Haber Ajansı (HHA)

Adres: Hürriyet Medya Towers 4544 Güneşli İstanbul
Telefon: 0 (212) 550 0050
Faks: 0 (212) 651 4881

Türk Haberler Ajansı (THA)

Adres: Bestekar Sokak 86/1-4 Kavaklıdere Ankara
Telefon: 0 (312) 467 8393 / 4
Faks: 0 (312) 467 8426

Milliyet Haber Ajansı (MILHA)

Adres: Yüzyıl Mahallesi Mahmutbey Viyadüğü Altı İkitelli İstanbul
Telefon: 0 (212) 505 6111
Faks: 0 (212) 417 3878

Ulusal Basın Ajansı (UBA)

Adres: Tunalı Hilmi Caddesi 98/12, Kavaklıdere Ankara
Telefon: 0 (312) 466 1550 (10 hat)
Faks: 0 (312) 425 1293

6.1.4 Kitap Yayıncılığı

Türkiye’de kitap basımı ile ilgili ön izin, izin, bildirim gibi prosedürler olmadığı için, basılan kitap ve yayıncı sayısı ile ilgili istatistiksel bilgiler tam anlamıyla sağlıklı olmayabilir. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ISBN Ajansı verileri esas alınmıştır. Uluslararası bibliyografik bilgiyi denetlemeyi amaçlayan bir standart olan ISBN Türkiye’de 1987 yılında uygulanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren giderek artan oranda yayın ve yayıncı, ISBN numarası almakta ve dolayısıyla bilgiler sağlıklı hale gelmektedir.

Tablo 9: Türkiye’de yayıncı, yayımlanan kitap ve baskı adetleri

	1995 Yılı	1996 Yılı	1997 Yılı
Yeni ISBN alan yayıncı sayısı	499	582	655

Yıl sonu itibariyle Türkiye'deki toplam yayıncı	2.145	2.728	3.383
Yayınlanan kitap (Başlık olarak)	7.813	9.494	10.682
Kitap baskı adedi	-	-	15.207.136*

*Kitap baskı adedine ilişkin bilgiler 1997 yılından itibaren veri tabanına işlenmektedir. Baskı adedine ilişkin bilgiler yeni derlenmeye başladığı için, gelen tüm formlarda bu konuda bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, toplam baskı adedi burada ifade edilen rakamların üstündedir.

Tablo 10: Yeni ISBN alan yayıncıların türlerine göre dağılımı

	1995 Yılı	1996 Yılı	1997 Yılı
Şirket	182	193	188
Üniversite	8	3	4
Kamu Kurumu	12	7	5
Vakıf / Dernek	55	87	99
Gazete	-	-	2
Şahıs	242	292	357
Toplam	499	582	655

6.2 Radyo ve Televizyon Yayıncılığı

6.2.1 Televizyonlar

Türkiye’de televizyon yayıncılığı 1968 yılında başlamıştır. 1964 yılında kurulan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) 1990 yılında ilk özel televizyonun yurt dışından uydu yoluyla yayın yapmaya başlamasına kadar yayın tekeli elinde bulundurmıştır. TRT, 1982 yılında renkli yayına geçmiş; 1986 yılında tek kanal, TRT2’nin yayına başlamasıyla ikiye çıkmıştır. 1989 yılında TRT3, TRT4 ve TRT GAP; 1990 yılında TRT5 / TRT INT/AVRASYA yayına geçmiştir.

TRT INT’nin yayına başladığı 1990 yılında EUTELSAT-1 uydusunu kullanarak Türklerin ve Türk kökenlilerin yaşadığı 18 Avrupa ve Orta Asya ülkesine yayın yapılmaya başlanmıştır.

1990 yılında “Star” adıyla yayına başlayan ilk özel televizyonu diğer televizyonlar izlemiştir. İlk başlarda yurtdışında kiralanan uydular yoluyla Türkiye’ye yayın yapan televizyonlar, 8 Temmuz 1993’te TRT’ye yayın tekeli veren Anayasa maddesinin

değiştirilmesiyle, Anayasal, 20 Nisan 1994'te *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3984 sayılı "Radyo ve Televizyon Kuruluşları ve Yayınları Hakkındaki Kanun"un yürürlüğe girmesiyle de yasal konuma kavuşmuşlardır.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) verilerine göre, bugün Türkiye'de 261 televizyon kanalı bulunmaktadır. Bu kanalların yayın alanlarına göre dağılımları Tablo 11'de görülmektedir.

Tablo 11: Televizyon kanallarının yayın alanlarına göre dağılımı

Yayın alanı	Kanal sayısı
Ulusal	16
Bölgesel	15
Yerel	230
Toplam	261

Uydular yoluyla başka ülkelerden gelen televizyon yayınlarıysa, çeşitli çaplardaki antenlerle izlenebilmektedir. Uydu anten sistemleri, çaplarına göre, bireysel olarak kurulabildiği gibi, toplu yerleşim merkezi, otel vb. yerlerde birden çok kullanıcıya hizmet verecek şekilde de kurulabilmektedir. Türkiye'de haberleşme hizmetlerini yürüten Türk Telekom Şirketi uydu yoluyla gelen televizyon yayınlarını kablo aracılığıyla dağıtarak, bu yayınların sağlıklı olarak izlenmesine olanak yaratmaktadır. 1997 yılı sonu itibarıyla 35 televizyon, 20 de radyo kanalının kabloyla dağıtımı yapılmaktadır. Kablo TV 9 ilde hizmet vermektedir. Bu illerde kablo ile ulaşılan hane sayısıysa 1997 sonu itibarıyla 803 bin 100'dür.

6.2.2 Radyolar

Türkiye'de ilk kez 1926 yılında başlayan radyo yayıncılığı bugün oldukça büyük ve yaygın bir sektöre dönüşmüştür. Özel yayıncılığın gündeme gelmesiyle adeta bir patlama yaşanan radyo yayıncılığına ilişkin en sağlıklı veriler RTÜK aracılığıyla sağlanabilmektedir. Bu kuruluşun verilerine göre, Türkiye'de halen 36'sı ulusal, 108'i bölgesel, 1056'sı da yerel olmak üzere, 1200 radyo yayın yapmaktadır. Tahmin edileceği üzere, radyo istasyonlarının çoğu, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, Bursa gibi büyük şehirlere aittir.

Tablo 12: Bazı illerdeki radyo istasyon sayıları

İl	İstasyon sayısı
İstanbul	108
Ankara	57

İzmir	46
Adana	36
Bursa	36
Konya	34
Mersin	31
Antalya	30

Radyolar RTÜK'e yaptıkları başvurularda günde 24 saat yayın yapacaklarını bildirmişlerdir. Buradan, mevcut radyoların günde 28.800 saat yayın yapabilme kapasitesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu sürenin önemlice bir bölümü müzik yayınıyla doldurulmaktadır.

6.2.3 Müzik Endüstrisinin Durumu

Türkiye'de son yıllarda gelişme gösteren sektörlerden bir diğeri de "müzik endüstrisi"dir. Kültürel dönüşümlere paralel olarak, kaset ve CD üretiminde belirgin artışlar vardır. Türkiye'de müzik ya da ses kayıtları için düzenleyici bir kurum yoktur. Ancak satılacak ses kayıtları için Kültür Bakanlığı Sinema ve Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nden "eser işletme belgesi" alınması gerekmektedir. Ayrıca piyasaya sürülen kaset ve CD'lere yasa gereği "bandrol" yapıştırılması gerekli olduğundan, Kültür Bakanlığı her kayıttan kaç tane çoğaltma yapılabildiğini belirleyebilmektedir.

Kültür Bakanlığı'nın tescil uygulamasına başladığı 1986 yılından bu yana çeşitli ürünlerine eser işletme belgesi almak amacıyla 1756 firma başvurmuştur. Bu firmaların yıllara göre ürettikleri kaset ve CD dizisi Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: Yıllara göre müzik eseri sayısı

Yıllar	Kaset dizisi	Önceki yıla göre değişim	CD dizisi	Önceki yıla göre değişim
1987	824	-	-	-
1988	2103	% 155	-	-
1989	2968	% 41	-	-
1990	3083	% 3	182	-
1991	1636	- % 47	235	% 29
1992	2066	% 26	283	% 20
1993	1963	- % 5	504	% 78
1994	1700	- % 14	584	% 15
1995	2011	% 18	549	- % 6
1996	2333	% 1	762	% 38

Yine Kültür Bakanlığı'nın verilerine göre, 1996 yılında Türkiye'de 53 milyon 207 bin 139 kaset, 3 milyon 834 bin 503 CD basılmıştır. Çoğaltılan kasetlerde yerli yapım oranı yüzde 93, CD'lerdeyse yüzde 56'dır.

6.2.4 Türkiye’de İnternet Kullanımı

Çağın iletişim ortamı olarak tanımlanabilecek internet, Türkiye’de de yaygın bir kullanım düzeyine ulaşmıştır. 1 Ocak 1997 tarihi itibariyle internete bağlı bilgisayar sayısı 13.000’dir. İnternet ortamında dil olarak yüzde 80 oranında Türkçe kullanılmaktadır.

İnternet aracılığıyla ortama bilgi sunan sunucu [*domain*] sayısıysa aynı tarih itibariyle 4248’dir. Alan isimlerine göre sunucu sayıları Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14: Alan isimlerine göre sunucu sayıları

Alan ismi	Sunucu sayısı
Com	3768
Net	68
Gov	105
Edu	89
Mil	2
Org	194
k12	26
Bbs	8
Toplam	4256

1997 yılı sonları itibariyle internet üzerinde 2852 ayrı “web sitesi” saptanmıştır. Bu sitelerden 2538’i ticari, 314’ü ticari olmayan kuruluşlara aittir. Belirlenen web sitelerinden elde edilen verilere göre, bu yolla kamuya ücretsiz olarak yararlanmak için sunulan bilgi miktarının yaklaşık 100 bin sayfa olduğu düşünülmektedir. Bu bilginin toplam büyüklüğüyse 250 bin mbyte’tır. Türkiye’de internete bağlı bilgisayar sayısı göz önüne alındığında web sitelerinin toplam ziyaretçi sayısının mevcut durumla yıllık 800 bin kişi olduğu düşünülmektedir.

7. Anayasal ve Yasal Önlemler - Engeller

7.1 Düşünce ve İfade Özgürlüğü Önündeki İlk Engel: 1982 Anayasası

Bilgi, iletişim, haber alma, düşünce, söz, ifade ve yayın özgürlükleri karşısında demokratikleşme hedef ve çabalarına aykırı düşen yasaların başında 1982 Anayasası gelmektedir.

7 Kasım 1982’de halkoyu ile kabul edilen ve 9 Kasım günü *Resmi Gazete*’de yayınlanarak yürürlüğe giren 1982 Anayasası, demokratik hukuk devleti ilkelerine “tepki” anayasasıdır. Uygulamada ciddi toplumsal sorunlara yol açmıştır. Hukuksal çözüm üreteceğine, çok ciddi siyasal ve toplumsal sorunların asli nedeni olma özelliğini on beş yıldır sürdürmektedir.

Bu Anayasa biçim olarak “özgürlükler”den yana gözüktür. Hatta 1982 Anayasası’nın esin kaynağı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’dir (AİHS). Özündeyse devleti, “kutsar”; temel hak ve özgürlükleri tanır ama; bunları “otorite”nin sıkı denetimi altına alır. Yasaklayıcıdır. Emreder ve cezalandırır.

1982 Anayasası’nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olduğu yazılıdır. Temel hak ve hürriyetlerin dokunulamaz ve devredilemez olduğu 12. maddede açıklanmıştır. Anayasanın kendi içinde çelişkili 13. maddesi, 9 çeşit genel sınırlama saymış ve bunlara yasal “sınırlamalar” getirmiştir. Bu maddeye göre: “Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.” Ama bu “ölçütün” hiçbir uygulama kabiliyeti yoktur. 13. maddede 9 ayrı sınırlama nedeni sayılmış ve bu sınırlamalar “temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerli” kabul edilmiştir.

Halen antidemokratik hükümleriyle yürürlükte bulunan siyasal ve hukuksal sistemin temelini oluşturan yasal mevzuat 1980-1983 yılları arasında “12 Eylül rejimi” olarak adlandırılan dönemde üretilmiştir. Anayasa, özgürlükleri istisna, sınırlamalarıysa kural kabul etmektedir. Toplum ve hukuk düzenimizi doğrudan doğruya ilgilendiren temel yasalar bu dönemde Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından çıkarılmıştır. Anayasanın geçici 15. maddesine göre bu yasaların Anayasaya aykırılığı dahi ileri sürülemez. Yaşamın her alanında geçerli olan temel yasaların üretildiği bu dönemdeki mevzuat ile çevrelenen birey ve toplumun sıkıntılarına çözüm getirmeyen yasalardaki antidemokratik unsurların temizlenebilmesi için sorunu Anayasadan başlayarak çözmek gerekir. Sonra sırada düşünce ve kanaat özgürlüğünü ve ifadeyi sınırlayıcı, engelleyici 200’e yakın yasa vardır.

Bu Anayasa temel insan haklarının korunması görevi yerine, bu hakların kullanılmasının önlenmesi işlevini devlete vermiştir.

“Düşünce ve kanaat hürriyeti”, 1982 Anayasası’nın “koruması” altındadır. AİHS’in 9. maddesinden yararlanılarak kaleme alınmıştır. “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” hakkındaki 26. madde gerekçesindeyse kitle haberleşme araçlarının demokratik devlet yönetiminde önemine değinilmiş ve serbest kitle haberleşmesinin sağlanması bir anlamda

düşünceyi açıklama özgürlüğünün varlığı için zorunlu görülmüştür. Radyo, televizyon ve sinema yoluyla yayınlarda “serbesti sistemi” yerine “izin sistemi” kabul edilmiştir. 26. maddenin ikinci fıkrasında ifade özgürlüğüne ilişkin özel sınırlama sebepleri sayılmıştır.

Başkalarının şöhret ve haklarının, özel ve aile yaşamlarının korunması gibi kavramlar “özel sınırlama” sebebi olarak sayılanlardan bir kaçıdır. Bir başka deyişle, bu madde AİHS’nin 10. maddesinde ifadesini bulan “ifade özgürlüğü” düzenlemesinden yararlanmaya çalışmıştır. MGK ise Anayasa Komisyonu’nun gerekçesine değişiklik getirerek, düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan dillerin kullanılmayacağı ve bu yasağa aykırı hareket halinde toplatma ile ilgili esasları da 26. maddeye eklemiştir.

“Basın hürriyeti” başlığı altında düzenlenen 28. maddeyse “*Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz,*” şeklinde düzenlenmiştir. Aynı maddede “Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır,” cümlesinin yer almasına rağmen, “Basın hürriyetinin sınırlandırılmasında Anayasanın 26 ve 27. maddeleri hükümleri uygulanır,” denmektedir. Aynı madde içinde bu özgürlüklerin nasıl kısıtlanacağı 26 ve 27. maddelerdeki “sınırlamalara” atıf yapılarak düzenlenmiştir. Basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında bu hükümlerin uygulanacağı kabul edilmiştir. Ayrıca Anayasanın 28. maddesinin beşinci fıkrasında yer alan sınırlamalar ile toplatma ve tedbir yoluyla dağıtımın hakim kararlarıyla ya da yetkili mercii emriyle mümkün olduğu görülmektedir.

Resmi dilden başka bir dille yazılan yayınlar “izin sistemine” bağlanır ve kanunla yasaklanmış dillerde yayın yasaklanır. Bu sınırlamalarla yetinilmemiştir. Ayrıntılarıyla açıklanarak örneğin, devletin iç ve dış güvenliğini tehdit eden suçlardan, ülkenin ve milletin bütünlüğüne karşı işlenen suçlardan, suç işlemeye, ayaklanma ve isyana teşvik eden suçlardan sorumlu olunacağına işaret edilerek bu konularda “her türlü haber” ya da yazıyı yazanlar ile aynı amaçla basanlar ve başkasına verenlerin de sorumlu olduğu kabul edilir. Tedbir yoluyla bu eserlerin dağıtımını hakim kararıyla, gecikmesinde sakınca bulunursa kanunun yetkili kıldığı merci emriyle “önlemek”, Anayasanın buyurucu hükmü haline getirilmiştir. Oysa basın yoluyla işlenen suçlar “yayım” fiili ile gerçekleşebilir. “Yayım” fiilinin yokluğuna rağmen cezalandırma yolu kabul edilmiştir. Tehlikeli sayılan bu tür haberler ya da yazılar her koşulda ve öncelikle önlenmek istenmiştir. “Dağıtım” tedbir olarak durdurulabilmektedir.

“Olaylar hakkında yayın yasağı koymak” istisnai olarak “yargılama görevinin amacına uygun” olmak koşuluyla kabul edilmiş olan başka bir “önleyici tedbir” örneğidir. Yayın “toplatma”, zapt ve müsadere, süreli yayınların “kapatılması” ve kapatılan süreli yayının “devamı niteliğindeki” her türlü yayının yasaklanması 28. maddeye yerleştirilmiş hükümlerdir.

Başka bir deyişle özgürlükleri sınırlama anlayışının hakim olduğu 1982 Anayasası’nın 26., 27., 28., 31. ve 39. maddelerindeki düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat, basın ve yayımla ilgili özgürlükler düzenlenirken TCK’de yer alan ve düşünceyi sınırlayan hükümler doğrudan Anayasaya alınmıştır. İç ve dış güvenlik, devletin “ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden”, “suç işlemeye” ya da “ayaklanmaya” teşvik eden, devlete ait “gizli” bilgiler hakkındaki haberlere ilişkin sınırlandırmalar

yasalara göre suçtur. Bu suçlar ayrıca Anayasa içine çekilmiştir. “Gizlilik”, “yasak” ve “sır” gibi kavramlar artarak Anayasa maddesi haline gelmiştir. Ayrıca “milli güvenlik”, “kamu düzeni”, “genel ahlakın korunması” ya da “suçların önlenmesi” gibi tartışmaya açık ve net olmayan kavramlar, basın hürriyetini düzenleyen madde içinde toplanarak, gerektiğinde kanunun açıkça yetkili kıldığı mercii emriyle mevzuteler için “toplatma” kararı verilebileceği hükme bağlanmıştır.

Kısaca “Basın hürdür,” ama özgürlük “istisna”nın ta kendisidir. “Sansür edilemez” ama sınırlamalar, tedbirler, toplatmalar ve yasalar “esastır”. “İzin verilen düşünce” alanı yaratılmış ve “izin” sınırları dışındaki düşünce açıklaması, yasal mevzuatla sınırlanmıştır.

7.2 Terörle Mücadele Kanunu ve DGM Yargılamaları

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun (TMK) genel gerekçesi şudur:

Bir yandan terörizmle mücadele ederken, diğer taraftan çağdaş demokratik toplum düzenine ulaşmak için şiddeti vasıta kılmayan düşüncelerin örgütlenebilmesi hürriyetini kısıtlayıcı hükümlerde iyileştirici düzenlemeler yapmak gerekmektedir. (...) düşüncüyü ifade (hürriyetinin) zedelenmemesi gerekir. Bu sebeplerle hem devletin maddi düzenini korumak ve hem de düşüncüyü ifade ve örgütlenme hürriyetini sağlamak ve böylece bu iki hukuksal menfaati dengeli ve çağdaş demokratik hukuk düzenine uygun hale getirmek için, bu maddeler (141 - 142 - 163) yürürlükten kaldırılarak, bunların yerine yeni bir hüküm getirmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Buna rağmen, yasanın uygulanmaya başladığı 1991 yılından itibaren Türkiye’de yazarlar, gazeteciler, aydınlar DGM’lerde TMK’ye aykırılıktan yargılanan sanıklara dönüşmüşlerdir. Kaldırılan TCK’nin 142. maddesi aranır hale gelmiştir. Birçok kişi, yasanın 8. maddesinden mahkum olmuş ve hapse girmiştir. 6. maddeye aykırılıktan milyonlarca lira para cezası verilmiştir. Türkiye gazetecileri, aydınları, yazarları hapseden ve düşüncelerini açıkladıkları için DGM’de yargılayan bir ülke durumuna düşürülmüştür. Yasanın yaratılma mantığı ile uygulama mantığı arasındaki bu çelişki nedeniyle yasa ile amaçlanan terör eylemlerini önlemek olduğu halde, “terör” ve “şiddet eylemini” tahrik ve teşvik etmeyen birçok yazıdan dolayı gazetecilere, aydınlara, yazarlara hapishanelerin yolu açılmıştır. Eleştiri sınırlarını aşmayan, terör eylemlerini yaratanları eleştiren ve bu eylemleri yaratanları açıklayan, onları topluma tanıtan, bilgi veren yazılar dahi suçlanmıştır.

Türkiye’de üzerinde en çok tartışılan ve insanların hapishanelere atılmasına neden olan en ünlü madde 8. madde olmuştur. Demokrasilerde halkın bilgi edinme hakkının sınırlandırılması olanaksızdır. Bu bakımdan halkın doğru bilgi edinmesi için insanların suçlanması ve bilgi dolaşımının mahkum edilmesi kabul edilmez bir uygulamadır. Demokrasilerde hükümetin halktan gizleyeceği herhangi bir şey yoktur ve olmamalıdır. Bilgi edinme hak olduğuna göre, bu hakka işlerlik sağlayan ve onu yaşama geçirerek insanlara bilgi aktarmakla görevli gazetecilerin, yazarların eylemleri de suçlanamaz. Hatta laik Türkiye Cumhuriyeti’ni silah zoruyla devirerek ülkede şeriat devleti kurmayı amaçlayan köktendinci yasadışı örgüt liderlerinin açıklamalarını yayınladığı için, TMK’ye aykırılıktan dolayı gazetelerin toplatılmasına karar verilmiş ve karar uygulanmıştır. DGM’de görev yapan eski bir savcı hakkında yayınlanan eleştiri TMK’nin 6. maddesine aykırılık olarak kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi halen uygulamalar bakımından haksız sonuçlara ve yanlış yorumlara neden olan TMK'nin 6. maddesi bakımından bir savcı toplatma talebinde bulunabilmekte ve mahkeme tarafından toplatma kararı verilmekte; ancak başka bir savcı tarafından takipsizlik kararı verilerek aynı yazı bakımından soruşturma tamamlanmaktadır. Aynı şekilde, 8. madde açısından da durum farklı değildir. Yasalar açık ve anlaşılır olmalıdır. Gazeteciler, yazarlar neyin suç olup olmadığını ve insanlar hangi fiil nedeniyle niçin haklarında cezalandırma isteği ile dava açılabileceğini bilmek hakkına sahiptirler. “Kanunsuz suç olmaz” ve cezaların şahsiliği ilkelerinin en çok ihlal edildiği yasa TMK'dir. Bu nedenle, bu yasa tamamen kaldırılmalı, ya da AİHS hükümlerinde yer alan hukuksal normlara uygun hale getirilmelidir.

Gelen tepkiler nedeniyle 8. maddede 27.10.1995 tarihinde 4126 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır. Ancak bu değişiklik iletişim hak ve özgürlükleri açısından yeterli olmamıştır. Daha doğrusu yasanın çıkarılma gerekçesiyle bağdaşmayan ve değişiklikten önceki niteliğinde yaratılan “yumuşama” ile halen yürürlükte bulunan bir maddedir.

Kaldı ki TMK'nin 6. maddesinde tanımlanan suç tipine göre yayınlanan haberlerde terörle mücadelede görev almış kişilerin kimliklerini açıklamak, “*hedef gösterme*” olarak kabul edilmekte, bu kişiler hakkında haber yazmak suç olarak nitelendirilmektedir. Yasanın 6. maddesine göre bu tür haberler bazen terör örgütünün açıklamasını yayınlamak olarak nitelendirilebilmektedir. Dolayısıyla haber verme hak ve özgürlüğü ile insanların bilgi edinme haklarına yanıt vermeye çalışan gazeteciler için meydana gelen olayları “eksiksiz” aktarabilme olanakları bu yasa ile ellerinden alınmaktadır. Yazılan en ufak bir haber TMK'nin 8. maddesine ya da 6. maddesine aykırı görülebilmektedir. Haber niteliği olsa dahi “yasadışı” ya da “terör örgütü propagandası” olarak nitelendirilerek, ya 8. madde işletilmekte ya da 6. maddeye aykırılıktan dava açılmaktadır. Her iki madde birlikte değerlendirilmeli ve AİHS süzgecinden geçirilerek gerekli değişiklikler yapılmalıdır. 8. madde ile sorumlu yazı işleri müdürüne verilebilen hapis cezası, Basın Kanunu'nda kabul edilen hürriyeti bağlayıcı cezanın para cezasına çevrilmemesi ilkesine aykırılığını sürdürmektedir.

TMK çıkarılış amacının ötesinde uygulamalara neden olduğundan tümüyle kaldırılmalıdır. Yasada neyin suç olduğu ve neyin suç olmadığı anlaşılmalıdır. “Kanunsuz suç olmaz” ilkesiyle bağdaşmayan kararlar verilmektedir. Haber alma, bilgi edinme hakkı ve iletişim özgürlüğüne aykırı hükümler nedeniyle ortaya çıkan çelişkili mahkeme kararları eleştirilmektedir.

TMK örneğinde açıkça ortaya çıktığı gibi, asıl sorun yasa koyucunun üzerine düşeni yapması ve bu tür çelişkileri ortadan kaldıracak demokratik düzenlemeleri çekinmeden gerçekleştirebilmesidir. Demokratik toplum düzenini istemek ve bunun için yasal tüm düzenlemeleri gerçekleştirmek için öncelikle bu fikrin ve demokrasinin istenmesi gerekir. Aksi takdirde örneklenen TMK'de olduğu gibi kısmi iyileştirmeler dahi sorunu çözmekten uzak kalır.

7.3 Bilgi Edinme Özgürlüğünü Sınırlayan Yasalar

7.3.1 Basına İlişkin Yasal Düzenlemeler

Basına ilişkin yasal düzenlemeler kısaca şu şekilde özetlenebilir. Basın Kanunu'nun 5. maddesine göre editörler Türkiye sınırları içinde ikamet etmeli, 21 yaşın üstünde ve en az lise mezunu olmalı, devlet memuru ve silahlı kuvvetler mensubu olmamalı (bu mesleki ya da bilimsel dergiler için geçerli değildir), belirli suçlardan hüküm giymemiş ve 5 yıldan fazla mahkumiyet almamış olmalıdırlar. Aynı kanunun 7. maddesine göre yabancı özel ya da tüzel kişilerin süreli yayın çıkarmaları, İçişleri Bakanlığı'ndan verilecek izne bağlıdır. 8. madde süreli yayın çıkarılmasını yetkili makamların iznine bağlar ve bu iznin koşullarını tanımlar. 12. madde yayıncının tüm yayınların iki kopyasını yayımlandığı yerdeki en yüksek mülki idare makamına ve Cumhuriyet Savcılığı'na ulaştırması zorunluluğunu getirir. 13. maddeye göre bir makalenin ya da karikatürün yasal sorumluluğu yazarla birlikte editöre de düşer. Ayrıca editörler TMK'nin 7. ve 8. maddelerine göre de hapis cezasına çarptırılabilirler.

Basın Kanununun 31. maddesine göre yurtdışında basılan ve “ülkenin bölünmez bütünlüğünü tehdit eden” yayınların Türkiye’de dağıtımı yasaklanmıştır. Ayrıca Anayasa'nın 26. maddesine dayanılarak 1983'te düzenlenen 2932 Sayılı kanuna göre Türkçe'den başka dillerde yayın yapmak yasaklanmış, bu yasa Nisan 1991'e dek yürürlükte kalmıştır. Bu kanunun yerine Adalet Bakanlığının hazırladığı kanun beyannamesinin 1. maddesine göre, resmi dil olan Türkçe'nin yanısıra diğer dillerin de kullanımına izin verilmiştir. Fakat beyannamenin aynı maddesi, yalnızca Türkçe'nin kullanılmasına izin verilen bazı alanlar tanımlar. Bunlar, Devlet kurumları, basılı eserler, radyo, televizyon ve film, İngilizce ve Fransızca'ya uygun yasal düzenlemenin yapıldığı durumlar haricinde, eğitim ve toplu gösterilerdir. Beyannamenin 6. maddesi Türk vatandaşlarının yöresel diller ve lehçeler konuşabileceklerini ve bunların müzik kayıtlarında kullanılabileceğini belirtir. Uygulamada, Kürtçe yayınlara ulaşmak mümkündür; fakat Kürtçe yayın yapmak hala yasadışı kabul edilmektedir.

7.3.2 Yasal Düzenlemelerin İfade Özgürlüğüne Getirdiği Sınırlamalar

TCK'de ve diğer yasalarda yer alan ve ifade özgürlüğüne sınırlamalar getiren yasal mevzuat yeniden gözden geçirilmelidir. Basın özgürlüğü önünde engel sayılan ve Basın Konseyi tarafından 1990 yılında yayınlanan *Türkiye’de Basın Özgürlüğü Mevzuatı* adlı çalışmada 152 adet olarak saptanan yasalar, “demokratikleşme” çabası içinde ayıklanmalı ve uluslararası sözleşme ölçülerine uygun hale getirilmelidir. Bu yasalara 1990 yılından sonra da 12 Eylül rejiminin devamı sayılan kimi hükümetler tarafından yenileri eklenmiştir. Kaç tane yasa olduğu tam olarak saptanmamış olmasına rağmen, yaklaşık sayı 200'dür.

Bu yasaların başında 3713 sayılı TMK gelmektedir. İçerdiği hükümler bakımından, özellikle 6., 7. ve 8. Maddeler, “bilgi edinme hakkı”nı önleyen, ifade ve fikir özgürlüğünü kısıtlayan hükümler içermektedir.

Nitelikleri yukarıda sayılan ve basının bilgi edinme hakkı önünde engel olarak duran yasalardan 2 Sayılı *Hiyaneti Vataniye Kanunu* (07.02.1921 tarihli *Resmi Gazete*, Sayı 1) ve 2932 Sayılı *Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun* (22.10.1983 tarihli *Resmi Gazete*, Sayı 18199), 3713 Sayılı TMK'nin 23. maddesi ile

yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca 6187 Sayılı *Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkındaki Kanun* ile 2908 Sayılı *Dernekler Kanununun* 5. maddesinin 7 ve 8 numaralı bentleri ile 6. maddesinin 2 numaralı bendi de yürürlükten bu yasa ile kaldırılmıştır.

Yine TMK'nin 23. maddesi gereğince, Türk hukuk tarihinde yıllar boyunca en çok tartışılan ve ifade özgürlüğünün önünde engel kabul edilen TCK'nin ünlü 140, 141, 142 ve 163. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak TMK, bu ünlü maddeleri aratacak nitelikteki uygulamaları ile bilgi edinme ve ifade özgürlüğü önüne daha kesin sınırlamalar koymuş bulunmaktadır.

Alelacele çıkarılan 3984 sayılı görsel yayın organlarını, radyoları, televizyonları düzenleyen kanunla da açık olmayan hükümler getirilmiştir. Bu yasanın kısa sürede gözden geçirilmesi ve aksaklıklarının giderilmesi zorunludur. Öncelikle yasa gereğince oluşturulacak RTÜK'ün niteliği 5. maddede “*özerk ve tarafsız*” olarak belirlenmiştir. Ancak RTÜK üyelerinin seçimini düzenleyen 6. maddede; üyelerin beşinin iktidar partisi ya da partilerinin, dördününse muhalefet partilerinin göstereceği adaylar arasından TBMM tarafından seçilmesi öngörülmüştür. Dolayısıyla RTÜK, yasama organı tarafından ve siyasal partilerin adayları arasından seçilmektedir. Bu durum yürütme organlarının ve siyasal partilerin kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak amacıyla, fikirlerine yatkın kişilerin RTÜK üyeliklerine seçilmesini davet edecek nitelikte düzenlenmiş olmaktadır. Dolayısıyla ister iktidarda olsun, ister muhalefette olsun seçilecek olan üyelerin nitelikleri arasında “*siyasal partilere yakınlığı*” bulunan kişilerin aday gösterilmesi ve seçilmesi tercihinine açık bir düzenleme getirilmiştir. Oysa kitle iletişim araçları arasında önemli bir işlevi bulunan televizyon ve radyoların faaliyetlerini başından sonuna kadar yönetecek ve denetleyecek böyle bir üst kurulun oluşumunda siyasal partilerin etkilerini önleyici hükümler getirilmelidir. O nedenle RTÜK'ün oluşumu ve seçilen üyelerin nitelikleri kamuoyunda tartışılmalıdır. Bu amaçla, TRT Yüksek Kurulu'nun oluşumunda başvuru ölçütlerinden yararlanılabilir. Ancak öncelikle yayın, iletişim ve teknoloji, kültür, din, eğitim, hukuk alanlarında birikimi olanlardan oluşan böyle bir kurulda üniversitelerden öğretim üyelerinin, Yargıtay ve Danıştay'dan, Anayasa Mahkemesi'nden yargıçların görev alması düşünülebilir. Ancak bu kurulun seçimi yasama ve yürütme organlarının tercihlerinden kurtarılmalıdır. RTÜK görev olarak, radyo ve televizyonların denetimi bakımından yargısal bir işlev yüklenmemelidir. Yasada yayın ilkelerinin 4. maddede düzenlendiği görülmektedir. Ancak 4. maddede düzenlenen yayın ilkeleri, bugünkü demokratik bir toplum düzeni oluşturma çabalarıyla ters düşmektedir. Yayın ilkelerinin belirlenmesinde “*toplumun milli ve manevi değerleri*” gibi, muğlak ve tartışmaya açık kavramlara yer verilmeden yeniden düzenleme yapılmalıdır.

2954 Sayılı *Türkiye Radyo Televizyon Kanunu* ile 3984 Sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun* hükümleri arasında çelişkili hükümler ayıklanmalı ve her iki yasa da uyumlu hale getirilmelidir. Yanıt ve düzeltme hakkına işlerlik kazandırılmalıdır.

Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu uyarınca oluşturulan kurul; MGK, Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, YÖK, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, İzmir ve İstanbul

Gazeteciler Cemiyetleri tarafından belirlenecek temsilcilerden oluşmaktadır. Bu kurulun yürütme tarafından oluşturulması, yargının bağımsızlığı açısından olumsuz etki yaratmaktadır. Kurul, bilirkişi işlevi görmekte ve bu kurulda görev yapanların vereceği rapora göre, 1117 Sayılı yasaya ve TCK'nin 426, 427, 428. maddelerine aykırılık bulunup bulunmadığı saptanmaktadır. Resmi bilirkişilik yapmakla görevlendirilen bu kişilerin verecekleri raporla belirlenen “müstehecenlik” ya da küçüklerin maneviyatı üzerinde muzır tesir yapacağı anlaşılan mevkute ya da mevkute tanımına girmeyen eserlerin sınırlandırılması kabul edilmektedir. Ancak bu yasa ve bu kurulun işlevi yeniden gözden geçirilmeli ve kurulun oluşmasında yargıya müdahale niteliği taşımayacak nesnel ölçütler yaratılmalıdır.

2499 Sayılı *Sermaye Piyasası Kanunu*'nda düzenlenen 47. maddenin üçüncü bendine göre “sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyecek” yalan, yanlış, yanıltıcı ve mesnetsiz bilgi veren, haber yayan, yorum yapan ya da açıklamakla yükümlü olduğu bilgileri açıklamayan gerçek kişilerle tüzel kişilerin yetkilileri ve bunlarla birlikte hareket edenler cezalandırılmaktadır. Bu yasa ile getirilen sınırlama özel bir sınırlama olmasına rağmen “haber yaymak”, yalan haber, yanlış haber, mesnetsiz bilgi vermek gibi fiillerin tanımı yapılmadan cezalandırma yolu seçilmiştir. Basın ve yayın mevzuatı ile Sermaye Piyasası mevzuatında yer alan hükümlerin birlikte değerlendirilmesi zorunludur. Aksi takdirde tanımı yapılmamış ve karşılığı açıklanmamış olan fiiller nedeniyle bilgi edinme hakkı cezalandırılmış olacaktır. Kaldı ki Sermaye Piyasası Kurulu'nun belirlemesine bağlı kalan suç tiplerinin yaratılmasına gerek de bulunmamaktadır.

Ana hatları ile belirtilmeye çalışılan mevcut yasalardaki “*sanstür*”ü davet eden sınırlamalar bu kadarla bitmemektedir. Ancak Kanun Hükmünde Kararnameler ile içerikleri bakımından yasaların uyum içinde olması ve insan hak ve özgürlükleri ile bilgi edinme hakkının özülle çatışan Olağanüstü Hal Kanunu demokratik hukuk devleti ilkelerine aykırı düştüğünden kaldırılmalıdır.

7.3.3 Toplatılan ya da Kapatılan Gazeteler ve Dergiler

İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) raporuna göre, 1994'te 961 gazete, dergi ve kitap toplatılmıştır. 1995'te bu rakam 304'e, 1997'de 118' düşmüştür. Toplatılmalar ve yasaklamalar daha çok Kürt yanlısı, sol ve islamcı yayınlara yöneliktir. Bu, “Türk devleti ve milletinin bölünmez bütünlüğü” ilkesini yasal düzenlemelere yansımalarının bir sonucudur.

Ortaya çıkan yasal çerçevede bazı gazeteler ardarda gelen kapatma kararları nedeniyle sürekli isim değişikliği yapmak zorunda kalmışlardır. Örneğin *Özgür Gündem* gazetesi, 14 Nisan 1994 tarihinde kapatılmasının ardından, 28 Nisan 1994'te *Özgür Ülke* adıyla yayınlanmaya başlamış, ancak kısa süre sonra yeniden kapatılmıştır. Şubat 1995'teki ikinci kapatma kararından sonra, *Yeni Politika* adıyla yayınlanmaya başlanan gazete 16 Ağustos 1995'te bir kez daha kapatılmıştır. 7 Haziran 1997'den beri *Ülkede Gündem* adıyla çıkan gazete 40 bin adet basılmaktadır. Gazetenin hemen her sayısı ile ilgili İstanbul DGM Savcılığında bir dava dosyası açılmış ve gazete Olağanüstü Hal Bölgesi'nde yasaklanmıştır.

Bir diğerk örnek ise 20 Mayıs 1994'te yayınlanmaya başlayan *Denge Azadi* dergisidir. 10 Mayıs 1995'te daha önce kapatılan *Azadi* dergisinin ardılı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.

Sol basın da sürekli toplatma ve yasaklamaya maruz kalmıştır. *Yeni Çözüm* dergisinin yerine çıkmaya başlayan aylık *Mücadele* dergisi, Ekim 1994'te kapatılınca *Kurtuluş* dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergi de 17 Şubat 1998'deki polis baskını benzeri olaylarla ve çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. *Evrensel* gazetesinin 8 Haziran 1995'te yayınlanmaya başlamasından Ocak 1996'ya dek geçen süre içinde çıkan 108 sayısının 14'ü toplatılmıştır. Şu anda hapiste ya da gözaltında olan 66 gazeteciden çoğu sol yayınların çalışanlarıdır ve “devletin şiddet kullanılarak yıkılmasını hedeflemek”le suçlanmaktadırlar. RP'nin askeri baskının da etkisiyle kapatılmasının ardından, islamcı basın da daha yoğun baskılara maruz kalmaya başlamıştır.

7.3.4 Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)

Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde başlayan özel radyo ve televizyon yayıncılığı, Haziran 1993'te TBMM'nin radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekeli içererek 2954 Sayılı Kanunu kaldırması ve 13 Nisan 1994'te 3984 Sayılı Kanunun çıkarmasıyla yasal bir çerçeveye kavuşmuştur. 3984 Sayılı Kanun gereği kurulan RTÜK, özel radyo ve televizyonların “Türk Cumhuriyeti'nin temel değerleri”ne uygunluklarını izlemekle yükümlüdür ve bir kanalı 30 güne kadar kapatmaya yetkilidir. RTÜK'ün yerel kanalları izlemek için illerde şubelerinin açılması düşünülmüş, ancak yüzlerce küçük yerel kanal olduğundan bu gerçekleştirilememiştir. Bunun yerine RTÜK yetkilerini yerel mülki idare temsilcilerine, onlar da denetim güçlerini polise devrederler.

3984 Sayılı Kanunun 25. maddesi “ulusal güvenliğin açıkça tehdit edildiği durumlar”da Başbakanın bir programının yayınına doğrudan müdahale edebileceğini bildirir. Bu madde yalnızca 15 Haziran 1996'da dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan tarafından İnterstar kanalında açlık grevi yapan mahkumlara ilişkin bir haberin yayınının durdurulmasında kullanılmıştır.

Kurulduğu günden bu yana RTÜK ulusal ve yerel radyo ve televizyon kanallarına 175 gün kapatma cezası ve 463 uyarı vermiştir.

7.4 Türk Ceza Kanunu Ön Tasarısı

Türk Ceza Kanunu Ön Tasarısı ile düşünce ve basın özgürlüğüne ilişkin düzenlemelerin yer aldığı maddeler ve getirdiği yeni hükümler şöyle özetlenebilir:

Madde 4 - Tanımlar

Ön Tasarıda basın yayın fiilleriyle ilgili maddeler:

Madde 138 - İntihar

Madde 155 - Teşhir Tehdidi

Madde 165 - İfade Hürriyetinin Kullanılmasını Engelleme

Madde 169 - Din ve Vicdan Hürriyetinin İhlali

Madde 177 - Hakaret

Hayatın gizli alanına ve özel hayata karşı suçlar:

Madde 185 - Haberleşme Hürriyetinin İhlali

Madde 186 - Mektup ve Telgrafın Yayınlanması

Madde 187 - Kişiler Arasındaki Konuşmaların Dinlenmesi ve Kayda Alınması

Madde 188 - Konuşmaların Kaydedilmesi

Madde 189 - Resim Çekici ya da Kaydedici Bir Aletle Özel Hayatın İhlali

Madde 190 - Posta ve Diğer İletişim Memurlarınca Suçların İşlenmesi

Madde 191 - Hukuka Uygunluk Hali

Madde 192 - Kovuşturma Şartı

Madde 193 - Kanuna Aykırı Olan Kişisel Verileri Toplamak

Madde 194 - Verileri Yetkili Olmayanlara Verme, İmha Etme

Madde 288 - Suç İşlemeye Tahrik

Madde 289 - Cürmü Övme, Halkı Kanunlara Uymamaya Tahrik

Madde 290 - Kanunun Cürüm Saydığı Yayının Nakli

Madde 318 - Müstehcenlik

Madde 319 - Müstehcen Müzikli Parçalar

Madde 320 - Zararlı Yayınlar Karşı Küçüklerin Korunması

Madde 345 - Gıda Maddeleriyle Kamuya Gerekli Madde ve Eşya

Madde 356 - Devletin Ülkesine Karşı Cürüm

Madde 358 - Devlete Karşı Savaşa Tahrik

Madde 359 - Milli Yararlara Karşı Hareket

Madde 371 - Halkı Tahrik

Madde 377 - Halkı Askerlikten Soğutma

Madde 382 - Savaşta Yalan Haber Yayma

Madde 394 - Açıklanması Yasaklanan Bilgiler

Madde 396 - Yetkili Makamların Yasakladığı Bilgileri Açıklama

Madde 425 - Cumhurbaşkanı Hakaret

Madde 428 - Memura Görevden Dolayı Hakaret

Madde 429 - Kurullara Hakaret

Türk Ceza Kanunu Ön Tasarısına göre “basın yayın vasıtası ile” denilince ne anlaşılmalıdır?

Madde 4 - Ceza kanunlarının uygulanmasında “tanımlar” başlığı ile düzenlenen bu maddenin 10. fıkrasındaki “tanım” şöyledir:

Basın ve yayın vasıtası ile: Basın ve yayın yolu ya da vasıtası ile ibaresinden; basın, radyo, film, televizyon ya da diğer her türlü görsel ve işitsel iletişim araçlarıyla yapılan yayınlar anlaşılır.

Ön Tasarının gerekçe bölümünde (sayfa 160) bu maddenin amacı bazı kavramları tarif edebilmek ve önemli kavramlara açıklık getirmek olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma kanunda yer vermek bakımından Ön Tasarının amacı sadece kanunun uygulanmasında kolaylık sağlamaktır.

Madde138 - İntihar

İntihara azmettirmek, intihara teşebbüs kararının güçlendirilmesi halleri, her ne suret ve vasıtayla olursa olsun yardım edilmiş olması ayrı suçlar haline getirilmiştir. (Gerekçe sayfa 214). Basın Kanununun 32. maddesinde de intihar vakaları hakkında haber çerçevesini ve okuyucuları tesir altında bırakacak malumat ya da resimlerin yayınlanması zaten yasaklayıcı hüküm olarak vardır. Ön Tasarı “intihar” başlığı altında ayrı suç tanımları yapmıştır.

Madde155 - Teşhir tehdidi

Bu maddede kendisine ya da başkasına, para ya da yarar sağlamak amacıyla kişilere zarar verebilecek bir hususu neşir yoluyla açıklama tehdidinde bulunmak ve istenilen menfaatin elde edilmesi hali cezalandırılmaktadır.

Madde165 - İfade hürriyetinin kullanılmasını engelleme

Bu maddede, cebir, şiddet ya da tehdit kullanmak suretiyle eşyayı, aletleri ve her türlü cihazları tahrip ya da bozmak suretiyle ifade hürriyetinin engellenmesi cezalandırılmaktadır. Gerçek ve tüzel kişiler suç mağduru olabilir. Gerekçesindeyse (Sayfa 221) şantaj fiilinin suç haline getirilmesi cezalandırılmaktadır. Maddede kullanılan “zarar verebilecek bir husus” tabirinden anlaşılması gereken kişi ya da tüzel kişilerin namus, şeref, itibar ya da haysiyetleridir. Gerekçede bir örnek verilmektedir. Gerekçede verilen örnekte, bir din adamının içki içmekte olduğunun, basın vasıtasıyla ya da diğer neşir yollarıyla açıklanacağı “tehdidi”, suçun teşekkülü için yeterli sayılmıştır.

Madde169 - Din ve vicdan hürriyetinin ihlali

Bu fiil basın ve yayın yoluyla işlenirse, bu maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarında yazılı, altı aydan bir yıla kadar verilecek cezanın bir kat artırılacağı düzenlenmiştir. Bu maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarında, “her türden dinsel inancı benimsemiş kişilerin bu inançlarının tahkir ve tezyif kastıyla, din bakımından belirlenmiş temel değerlere hakaret” ile “bir kimseyi vicdan, dinsel inanç ve kanaat hürriyetini kullanmasından ya da mensup olduğu dinin emirlerini yerine getirmesinden dolayı tahkir” fiili cezalandırılmaktadır. Bu madde ile düzenlemenin Anayasanın 24. maddesinde düzenlenen “din ve vicdan hürriyeti”nin güvencesi ve “laiklik” ilkesine verilen anlama göre düzenleme yapıldığı gerekçesiyle açıklanmıştır. (Sayfa 229)

Madde177 - Hakaret

Bu madde kişinin şeref, haysiyet ve namusunu, toplum içindeki itibarını korumak amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Nelerin hakaret olduğu öncelikle yargıç tarafından takdir edilecektir. Bununla beraber maddede ne gibi isnatların hakaret oluşturacağına dair açıklamalara da yer verilmiştir. Basın ve yayın yoluyla bu fiilin işlenmesi halinde suça verilecek cezada artırım uygulanacaktır. (Gerekçe sayfa 232)

Ön Tasarının yedinci bölümünde, “hayatın gizli alanına ve özel hayata karşı suçlar” başlığı altında toplanan ve 185, 186, 187, 188, 189, 190. maddelerle 191 ve devamında yer alan 196. maddeye kadar olan hükümler doğrudan doğruya basın yayın fiilleri olarak düzenlenmiştir.

Madde185 - Haberleşme hürriyetinin ihlali

Hak yetkisi olmadığı halde, içindeki öğrenmek maksadıyla kendisine gönderilmiş olmayan mektup, telgraf, telefaks ve benzerlerini ya da kapalı zarf ya da koliyi açan ya da eline geçiren kimse yirmi milyon liradan kırk milyon liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilir.

Böylece açılmış ya da ele geçirilmiş olan şeylerin ve telefon muhaverelerinin içeriklerini ifşa eden ya da bunları kullanarak ne suretle olursa olsun yarar sağlayan kimseye üç aydan iki yıla kadar hapis ve yirmi milyon liradan seksen milyon liraya kadar ağır para cezası verilir. (Gerekçe sayfa 235) Aslında Anayasanın 22. maddesinde düzenlenen “haberleşme hürriyeti” korunmaktadır. Aynı zamanda bireylerin “sır” mahremiyetlerine girilmesi de cezalandırılmaktadır.

Madde186 - Mektup ya da telgrafın yayınlanması

Kendisine gönderilmiş olan bir mektup ya da telgrafi, telefaks ve benzerlerini gönderenin rızası olmadan yayınlayan ya da açıklayan kimse, bu yüzden bir zarar ihtimali meydana gelirse yirmi milyon liradan altmış milyon liraya kadar ağır para cezasıyla mahkum edilir.

Suçun maddi unsuru başkası tarafından gönderilmiş bir mektup ya da telgrafi gönderenin rızası olmadan yayınlamak ve açıklamaktır. Yayınlama ya da açıklama sonucunda maddi ya da manevi bir zarar ihtimali söz konusuysa, ancak o zaman cezalandırma olanaklıdır. Failde zarara yönelik kast aranacaktır. Bu zarar mutlaka maddi olmaz. Ayrıca şan, şeref ya da şöhret bakımından zarar ihtimali de yeterli görülmüştür. İhtimalden maksatsa, hal ve şartların zararlı bir durumu gerçekleştirecek olması ve bir tehlikenin varlığı yeterliliğidir.

Madde187 - Kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması

Madde188 - Konuşmaların kaydedilmesi

Madde189 - Resim çekici ya da kaydedici bir aletle özel hayatın ihlali

Madde190 - Posta ve diğer iletişim memurlarınca suçların işlenmesi

Madde 191 - Hukuka uygunluk hali

Madde 192 - Kovuşturma Şartı

Madde 193 - Kanuna aykırı olan kişisel verileri toplamak

Madde 194 - verileri yetkili olmayanlara verme, imha etme

Madde 288 - Suç işlemeye tahrik

Madde 289 - Cürmü övme, halkı kanunlara uymamaya tahrik

Madde 290 - Kanunun cürüm saydığı yayının nakli

Bu maddede, suç işlenmesini tahrik, bir cürmün övülmesi ya da iyi görüldüğünün söylenmesi; kanuna uyulmamasına tahrik edilmesi, kitle iletişim araçlarıyla, ses kayıt bantlarıyla, sözlü ya da sesli yayın araçlarıyla, plak ya da elle yazılıp çoğaltılarak yayınlanan ya da dağıtılan yazılarla ya da genel yerlere levha asma suretiyle yapılması ya da kanunun cürüm saydığı bir yayının herhangi bir iletişim aracı ile nakledilmesi ya da sorumluluğu başkasının kabul ettiğine dair kayıt eklenmesi, nakledeni sorumluluktan kurtarmayacak şekilde suç sayılmıştır.

Madde 318 - Müstehcenlik

Halkın ar ve haya duygularını inciten ya da cinsel arzularını tahrik ve istismar eder nitelikte genel ahlaka aykırı her türlü yayına ilişkin bu madde, mevcut TCK'nin 426 – 428. maddelerinin hükümlerini tekrarlamaktadır. Kırk milyon liradan iki yüz milyon liraya kadar ağır para cezası vardır.

Madde 319 - Müstehcen müzikli parçalar

Madde 329 - Zararlı yayınlara karşı küçüklerin korunması

Bu madde ile, (318 ve 319 dahil olmak üzere) para cezalarında değişiklik yapılmış, mevkuteler bakımından da yüz milyon lirayı aşacak biçimde para cezası ödenmediğinde üç yıla kadar hapse çevrileceğinden eski metindeki para cezaları ile ilgili bölüme yer verilmemiştir. “Bilim ve sanat eserleri müstehcen sayılmaz” hükmü maddeye eklenmiştir. 1117 Sayılı *Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu*’nun 6. maddesindeki ölçü yerine söz konusu hükme yer verilmesi uygun görülmüştür. On sekiz yaşını doldurmamış küçük ve çocuklar korunmaya çalışılmıştır. (Gerekçe sayfa 289-290)

Madde 345 - Gıda maddeleriyle kamuya gerekli madde ve eşya

Maddede gıda maddeleri ve kamuoyuna gerekli şeyler ayrı ayrı gösterilmiştir. Maddenin birinci fıkrasında “beslenme için gerekli et, ekmek, un, süt, tuz, şeker, yağ, peynir, zeytin gibi...” şeklinde açıklama ile gıda maddelerinden ne anlaşılması gerektiği sayılmıştır. Maddenin altıncı fıkrasında, “bir kimse ne şekilde olursa olsun yalan haber yaymak, duyurmak ya da başka hileler kullanmak suretiyle birinci fıkrada belirtilen yiyecek, madde, mal ya da eşyanın azalmasına, darlığına sebep olursa, fiili daha ağır bir cezayı gerektiren bir suçu oluşturmadığı takdirde üç aydan iki yıla kadar hapis ve yüz milyon liradan bir milyara kadar ağır para cezasına mahkum edilir,” fıkrası konulmuştur. Amaç yalan haber yaymak ve duyurmak fiilinin bu konuda engellenebilmesidir. (Gerekçe sayfa 300)

Madde 356 - Devletin ülkesine karşı cürüm

Madde devletin ülkesine, egemenliğine ve birliğine karşı cürümlerden en ağırını cezalandırmaktadır. Korunan hukuksal yarar devletin ülkesinin bütünlüğü ve egemenliğidir. Söz konusu yararlar, maddeye göre dört çeşit maddi unsurla ihlal edileceğinden seçimlik hareketli suç söz konusudur. Suçun maddi unsurları şunlardır.

- a) Devletin topraklarının tamamını ya da bir kısmını yabancı bir devletin egemenliği altına koymaya teşebbüs etmek,
- b) Devletin birliğini bozmaya teşebbüs etmek,
- c) Devletin egemenliği altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet himayesinden ayırmaya teşebbüs etmek,
- d) Devletin bağımsızlığını azaltmaya teşebbüs etmek.

Bu dört maksatla teşebbüs cezalandırılmaktadır. Maddede yazılı hedeflerin gerçekleşmesi şart değildir. Bu suç aslında “tehlike suçu”dur ve teşebbüs ile birlikte faile suçun tam cezası verilecektir. Ancak fiillerin söz konusu tehlikeyi yaratabilmesi için “tehlikeyi yaratabilecek nitelikte bulunması”, suçun oluşumu için şarttır. Fiilin böyle bir tehlikeyi kapsayıp kapsamadığıysa olayın özelliğine bakılarak değerlendirilecektir. Tehlikeyi

ortaya koyabilecek nitelikteki fiillerse ancak cebri nitelikte olanlardır. Cebri nitelik arz etmeyen ve fakat maddedeki maksatların oluşturulması amacını güden sair hareketlerse şartlara göre Ön Tasarının bazı maddelerinde yer almıştır.

Maddenin son fıkrası, suçların işlenmesi için herhangi bir örgüt kurmadan ve fiilen harekete de geçmeden sadece, cürmün işlenmesi için propaganda yapılmasını müstakilen cezalandırmaktadır. Yürürlükteki kanunda bu hususta ayrıca bir hüküm mevcut bulunmadığı için değişik içtihatlar tesis edilmekteydi. Propaganda ile birlikte suçun maddi unsurları da gerçekleştirilmişse geçitli (müterakki) suç ilkesi gereği faile asıl suçtan dolayı ceza verilmesi ile yetinilmesi gerekir. (Gerekçe sayfa 302-3)

Mevcut TCK'de, 125, 146 ve 147. maddeler yerine konulan 356, 363, 365 ve 375. maddelerle "cebir" unsuru çıkarılmıştır. Gerekçede cebir unsurunun çıkarılmış olduğu yönündeki açıklamalar sorunun çözümü için yeterli değildir.

Örneğin, Ön Tasarının "Anayasayı ihlal"le ilgili 363. Maddesinde, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya ya da bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye ya da bu düzenin fiilen uygulanmasının müsaade etmediği usullerle teşebbüs edenler, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılırlar," denilmiştir. (Gerekçe sayfa 307-8) Gerekçesindeyse, Anayasanın başlangıç kısmında yer alan ifadelerden yararlanılarak siyasal iktidarın kuruluş ve işleyişine egemen olması gereken ilkeler gözetilerek maddenin yazıldığı ileri sürülmüştür. Siyasi iktidarın kuruluşu ve işleyişine egemen olan kuralların bütünü Anayasal düzeni teşkil etmektedir. Bu düzeni hukuka aykırı saldırılardan koruma amacı ile bu madde getirilmektedir. Korunmak istenen hukuksal menfaatse anayasa düzenine egemen olan ilkeler ve istemlerdir.

Bu maddeye göre, Anayasanın değiştirilmesini önermek suç olarak kabul edilebilir. Kuralların değiştirilmesini istemek suç sayılabilir. Bu yolla düşünce ifade etmek de cezalandırılabilir. Özellikle 356. maddenin üçüncü fıkrasındaki "devletin bağımsızlığını azaltma" deyimini yüzünden tehlikeli bir uygulamaya yol açabilir. Uluslararası sözleşmenin imzalanmasını istemek, uluslararası hukuk kuralına bağlı olduğumuzu ifade etmek suç olarak görülebilir. Güneydoğu sorunu hakkında görüş ileri sürmek ya da değişik görüşleri ifade etmek, üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmak istenmektedir. Dolayısıyla 356. maddenin üçüncü fıkrası ile TMK'nin 8. maddesinin karşılandığını ileri sürmek doğru değildir.

Madde 358 - Devlete karşı savaşa tahrik

Bu maddeyle Türkiye devletine karşı savaş açmak ya da hasmane harekette bulunmak maksadıyla yabancı devletle anlaşan ya da bu maksada yönelik fiilleri işleyen kimseye on yıldan on beş yıla kadar hapis; savaş meydana gelirse ağırlaştırılmış müebbet hapis, hasmane hareket meydana gelirse, müebbet hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Üçüncü fıkradaysa bu anlaşmaların basın yayın yoluyla propaganda yapmak için gerçekleştirilmesinde ceza artırılmaktadır. Madde ile korunan hukuksal yarar Türkiye bakımından iç ve dış barışın korunmasıdır. Yabancı ile anlaşma yasaklanmaya çalışılmıştır. Maddenin üçüncü fıkrasında, birinci fıkrada yer alan maksat çerçevesindeki anlaşmaların basın ve yayın yoluyla propaganda yapmak üzere gerçekleştirilmesi halinde verilecek ceza üçte bir oranında artırılacaktır. Suç yabancı tarafından işlenirse aynı cezalar verilecektir. (Gerekçe sayfa 304)

Madde 359 - Milli yararlar karşı hareket

Milli yararlaraya karşı hareketlerde bulunmak maksadıyla doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak kendisi ya da başkası için para ya da herhangi bir menfaat ya da vaat kabul eden vatandaşa üç yıldan on yıla kadar hapis ve beş yüz milyon liradan üç milyar liraya kadar para cezası konulmuştur. Genel olarak ulusal yararlaraya karşı hareketler cezalandırılmaktadır. Savaş çabalarını ihlal edici ve zaferin kazanılmasını engelleyici her hareketin ulusal yararlaraya karşı olduğu kabul edilmiştir. İkinci fıkradaysa, savaş sırasında işlenme hali ile para ya da menfaat basın ve yayın yoluyla propaganda yapmak için verilmiş ya da vaat edilmişse, cezanın yarı oranda artırılması kabul edilmiştir. (Gerekçe sayfa 305)

Madde 371 - Halkı tahrik

“Halkı, devlet kuvvetlerine karşı cürümleri işlemeye teşvik ve tahrik etmek maksadıyla basılmış ya da basılmamış her türlü eser ve vesikaları meydana getirenlere ya da bunları bilerek nakledenlere, bu eser ve vesikalar yayınlanmamış bulunsa da bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.” Hazırlık hareketleri müstakil bir suç sayılmıştır. (Gerekçe 310)

Madde 377 - Halkı askerlikten soğutma

“Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak kuvvette teşvik ya da telkinde bulunanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.” Madde halkı askerlik hizmetinden soğutacak kuvvette teşvik ve telkini cezalandırmaktadır. Maddenin son fıkrasında fiilin basın ve yayın araçlarıyla işlenmesi ağırlaştırıcı sebep teşkil etmektedir. Madde, “Fiil, basın ve yayın araçlarıyla işlenirse cezası yarısı oranında artırılır,” şeklinde düzenlenmiştir. (Gerekçe sayfa 312)

Madde 382 - Savaşta Yalan Haber Yayma

Madde 394 - Açıklanması Yasaklanan Bilgiler

Madde 396 - Yetkili Makamların yasakladığı bilgileri açıklama

Madde 425 - Cumhurbaşkanına hakaret

Faile, huzurda hakaret durumunda, üç yıldan altı yıla kadar hapis; gıyapta hakaret durumundaysa, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Maddenin dördüncü fıkrasında, suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi durumunda, cezaların üçte bir oranında artırılması kabul edilmiştir.

Madde 428 - Memura görevden dolayı hakaret

Memura huzurunda ve ifa ettiği görevden dolayı hakarete bulunan kimseye dört aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Suç belirli bir isnatta bulunmak suretiyle işlenirse sekiz aydan iki yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Bu suç, “telgraf, telefon, mektup, resim ya da herhangi bir yazı vasıtasıyla işlendiğinde”, aynı cezaların verilmesi kabul edilmiştir.

Madde 429 - Kurullara hakaret

Adli, idari, siyasal ya da askeri resmi bir kurul huzurunda; bir hakimin duruşma yaptığı sırada, duruşmaya ilişkin karar ya da hükmün açıklanmasından sonra, bunlara hakaretle bulunan kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Bu fiil, kurul ya da hakimlere hitap eden ya da hitap edildiği anlaşılan telgraf, telefon, mektup, resim ya da herhangi bir yazı vasıtasıyla işlendiğinde, aynı cezaların verilmesi kabul edilmiştir. Hakaret birinci fıkrada gösterilen kurullara ya da hakimin sıfat ya da hizmetinden dolayı basın ve yayın yoluyla işlenmişse, fiilin niteliğine göre cezalar üçte bir oranında artırılarak verilecektir.

Madde 453 - Hakimin ya da yargısal görev yapanların saygınlıklarını ihlal

“Hakimin ya da savcının ya da yargısal nitelikte hizmet veren bir kuruluşta görevli kişilerin, işlevlerinin icrasında ya da icrası vesilesiyle, saygınlıklarını ya da yetkili buldukları göreve gösterilmesi gereken saygıyı ihlal edecek biçimde alenileşmemiş sözler, hareketler ya da tehditler ya da yazılar ya da her türlü resimlerle ya da gönderilen sair şeylerle saldırıda bulunanlara bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir. Bu hareketler alenen gerçekleştirilirse faile iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir. Saldırı, bir mahkemenin yaptığı duruşma sırasında gerçekleştirilecek olursa, ceza iki yıldan dört yıla kadar haptir.”

Madde, hakimlerin, savcılarının, yargısal nitelikte hizmet vermekle görevli olanların, işlevlerinin icrasında ya da icrası vesilesiyle, sözle, sözün anlamını veren sembolik hareketlerle, söz gelişi el ve yüz işaretleriyle, yani jestlerle, ya da tehditle, yazı ve her türlü resimle ya da gönderilen diğer şeylerle saygınlıklarını ihlal edecek surette saldırılmasını cezalandırmaktadır. Bu maddeyle son zamanlarda hakimlere yönelik saygı dışı davranışlar önlenmek istenmektedir. Hakaret aslında diğer maddelerde cezalandırılmaktadır. Bu maddeyse, hakaret derecesine varmasa ve hakaret olarak düşünülmesi mümkün bulunmasa da, hakimlerin ya da savcılarının ya da yargısal görev yapanların saygınlığını ya da yetkili buldukları göreve gösterilmesi gerekli saygıyı ihlal eden davranışları cezalandırmaktadır. Eski tabirle “hürmete münafi” harekete ceza verilmektedir. Madde metninde bu hareketler teker teker gösterilmemiştir. Söz gelişi, hakimin duruşma yaptığı ya da kararını verdiği sırada ayağa kalkmamakta direnen, ya da Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat hükümlerine göre sorgu yapan kişinin ihtarına rağmen sigara içen, duruşmada slogan atan ya da hakimin kararını protesto etmek amacıyla zafer işareti yapan, sıkılan yumruğunu kaldıran, hakimin huzuruna soyunarak çıplak çıkan ve benzeri fiiller bu suçu oluşturacaktır. Hakaret halinde ilgili hükümlerin uygulanacağı kuşkusuzdur. İkinci ve üçüncü fıkralarsa ağırlaştırıcı hükümlerdir. Fiil mahkemenin bir üyesine karşı işlenmiş olsa bile yine ağırlaştırıcı hükümler uygulanacaktır. Böylece Anglo-Amerikan hukukundaki, hakime saygısızlık suçunun bir biçimi mevzuatımıza girmiş olmaktadır. (Gerekçe sayfa 453)

Madde 454 - Yargısal kararları aşğılama

“Otorite ya da bağımsızlığına saldırıcı nitelikte bir hareket, söz, yazı ya da her türlü resimlerle yargısal bir kararı alenen aşğılamaya çalışanlara bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir. Yukarıda fıkra hükmü, teknik yorumlar ya da verilmiş bir hükmün bozulması, ıslahı, yargılamanın iadesine yönelik başvurular hakkında uygulanmaz.” (Ön Tasarı sayfa 124)

Madde, yargı kararlarının kamu nazarındaki itibarını kırmaya ve böylece söz konusu kararların aşağılanmasıyla yönelik eylemleri cezalandırmaktadır. Madde yeni Fransız Ceza Kanununun 434-25. maddesinden esinlenerek düzenlenmiştir. Maddenin amacı adalet kararlarına karşı olan inancın tahribini engellemektedir. Anayasa, yargı kararlarının TBMM’de tartışılmasını yasaklamıştır. Mahkemelerin yanlış kararlarını ve hükümlerini savcılarının kararlarını düzeltmeye imkan veren kanun yolları vardır. Görevlilerin yetkilerini kötüye kullanmalarını önleyecek hükümler de Ön Tasarıda vardır. Bu yollara gitmeyerek yalan yanlış beyanlarla hüküm ve kararların otoritesini ve bağımsızlığını sarsacak nitelikte aşağılayıcı eylemlere girişmek, yargı kararlarına olan güvenini sarsarak, başka suretlerle hak aramaya girişimlerine yol açabilir.

Bu itibarla, madde Basın Kanununun 30/2. maddesinde yer alan hükmü, yayınlanan mütalaada aşağılama niteliği bulunduğunda kısıtlamaktadır. Diğer haller bakımından ise Basın Kanununun hükmü yürürlüktedir. Madde ayrıca televizyon yayınları bakımından da geçerlidir. Böylece Anglo-Amerikan hukukunda yer alan hakime saygı [*contempt of court*] suçunu kısmen kapsayan bir hüküm getirilmiş olmaktadır. Hüküm ve kararlar kesinleştikten sonra eleştirilmeleri mümkündür. (Gerekçe Sayfa 339)

7.5 Türk Ceza Kanunu’nun Bazı Maddeleri ile Terörle Mücadele Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tasarı ve Adalet Komisyonu Raporu

Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan 55. Hükümet programında düşünce ve anlatım özgürlüğünü gerçekleştirmek için çalışma yapılacağı belirtildiği için, TCK ve TMK değişiklik tasarısı hazırlanmıştır. TCK’nin 17, 159 ve 312. maddelerinde, TMK’nin 8. maddesinde yeni düzenlemeler önerilmiştir.

Buna göre, şartla salıverilmiş hükümlülerin geri kalan süre içinde işledikleri kasıtlı bir cürümden dolayı şahsi hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum edilmeleri halinde şartla salıverilme kararları mahkumiyet sürelerine bakılmaksızın bir oran gözetilmeksizin geri alındığından, şartla salıverilme kararının geri alınması sadece uzun süreli şahsi hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkumiyet durumunda söz konusu olacaktır. Bunun için TCK’nin 17. maddesinde değişiklik önerilmektedir.

TCK’nin 159. maddesinde ise, yürürlükte bulunan 159. maddedeki “Türklüğü” sözcüğü yerine “Türk Milleti” sözleri konulmuştur. Tahkir ve tezyif fiili Türk Milletine yönelik olması halinde cezalandırma getirilmiştir. Madde metnindeki “manevi şahsiyet” yerine tüzel kişilikleri bulunmayan kurum ve kuruluşların eylemin muhatabı olabileceği kabul edilmiştir. Cezalar indirilmiş ve ağır hapis cezası, hapis cezasına dönüştürülmüştür. “Büyük Millet Meclisi kararları” maddeden çıkarılmış ve bazı hürriyeti bağlayıcı cezalar para cezasına dönüştürülmüştür.

TCK’nin 312. maddesinde de değişiklik önerilmektedir. Örneğin, maddenin birinci fıkrasındaki “övme” yeterli görülerek, “iyi gördüğünü söyleyen” ibaresi metinden çıkarılmış ve aynı fıkradaki hürriyeti bağlayıcı ceza ile birlikte hükmedilen para cezası kaldırılmıştır. İkinci fıkradaki maddede ağırlaştırıcı neden kabul edilen “umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde ibaresi” çıkarılmış ve suçun unsuru haline dönüştürülmüştür. Ceza oranlarında indirim yapılmıştır.

TMK'nin 8. maddesinde genel kasıtle birlikte "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacı"nda somutlaşan özel kasıt, suçun unsuru olarak açıkça belirtilmiştir. Ülke bütünlüğünün korunması amacıyla demokratik bir toplumda zorunlu önlem niteliğinde ve güdülen amaçla orantılı bir düzenleme yapılmıştır. Hürriyeti bağlayıcı cezalar ile para cezalarında indirim yapılmıştır. Maddenin üçüncü fıkrasındaki "*sorumlular*" yerine "yayımlatanlar"ın cezalandırılması öngörülmüştür. Fiilin radyo ve televizyon vasıtasıyla yayınlanması ile işlenmesi halinde para cezası öngörülmüş ve bu kuruluşların mahkemece men süresi 15 günden yedi güne indirilmiştir.

8. Yasal Olmayan Önlemler

8.1 Medya Profesyonellerine Yönelik Saldırı ve Tehditler

Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'nde 21 Nisan 1998 günü Baki Erdoğan isimli şahsı gözaltında işkenceyle öldürmekten sanık polislerin yargılandıkları davanın son duruşmasında, gazeteciler 60 kadar sivil polis tarafından doldurulan duruşma salonunda görevlerini tedirgin edici koşullar altında sürdürdüler.

Aydın 1. Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Turgut Yıldırım'ın sanık polisleri mahkum eden kararını açıklamasının ardından, duruşmayı izleyen gazeteciler, müdahil avukatlar ve mağdur yakınları mahkeme salonu içerisinde Terörle Mücadele Ekipleri'ne bağlı sivil polislerce dövüldüler, tehdit edildiler ve hakarete uğradılar. Mahkeme koridoruna sürüklenen insanlara burada bulunan Çevik Kuvvet Birimi'ne bağlı polisler yardım etmek yerine saldırdılar.

Meydana gelen linç girişimi sırasında, *Radikal* gazetesi yazarı Celal Başlangıç, muhabirler Ahmet Şık ve Selma Yıldız, *Milliyet* gazetesi muhabiri Mert İlcutluğ, ATV televizyonu muhabiri Hakan Gülçe, yerel muhabirler, avukatlar ve mağdur yakınları çeşitli yerlerinden yaralandılar.

Duruşma çıkışında, tedavi görmeleri gerekirken, Ahmet Şık ve Mert İlcutluğ, yaklaşık bir saat Efeler Polis Karakolu'nda gözaltında tutuldular. Ardından serbest bırakılan gazeteciler, Aydın Devlet Hastanesi'nde tedavi altına alındılar.

Bunun üzerine suç duyurusunda bulunmak için girişimde bulunan gazeteci ve avukatlar ertesi günü beklemek zorunda kaldılar. Aydın'da gazeteciler bir kez daha kendilerine "*Gazeteciyi polisten kim koruyacak?*" sorusunu sordular. 1 Mayıs gösterileri, öğrenci eylemleri gibi her toplumsal olay öncesinde, basın kuruluşlarının yetkililere yaptıkları uyarılara rağmen basın çalışanları her fırsatta güvenlik kuvvetlerinin saldırılarına hedef olmaktadır.

Son olarak, Şişli Abide-i Hürriyet Meydanı'nda düzenlenen 1 Mayıs törenlerini izleyen *Radikal* gazetesi muhabiri Zafer Kuru polis tarafından dövülürken, *Ülkede Gündem* muhabiri Hamit Tokmak üzerinde İstanbul Valiliği tarafından dağıtılan sarı yeleği olduğu halde gözaltına alınmış ve iki gün sonra serbest bırakılmıştır.

Belirtmek gerekiyor ki, eylemler sırasında "polis tarafından korumaya alınma" ya da "sarı yelek giyme" gibi, İçişleri Bakanlığı ve Valilikler tarafından gazetecileri korumak adına alınan "önlemler", onları bizzat kimi polislerin ve üçüncü şahısların hedefi durumuna getirmektedir. Nitekim, "1 Mayıs dayağı"nın ertesi gününde biraraya gelen gazeteciler, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Binası önünde açıklamada bulundular ve Valiliğe kadar yürüyerek korunmaları için verilen yelekleri Valiliğin bahçesine bıraktılar.

Kimi zaman yetkililer tarafından alınan "önlemler" ve getirilen yasaklar, görev yapan gazetecilere yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. 20 Mart 1998 günü, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir imzalı bir emirle, *Hürriyet* gazetesi yazarı Muharrem Sarıkaya, *Milliyet* gazetesi yazarı Yalçın Doğan ve *Sabah* gazetesi yazarı Mehmet Ali Birand'a "askeri garnizonlara girme" yasağı getirilmiştir. Ancak, "*ülkenin birlik ve*

bütünlüğünü rencide edici gerçek dışı haber” yazdıkları gerekçesiyle getirildiği bildirilen söz konusu yasadak, “olayın mahiyeti anlaşıldığından”, birkaç gün sonra kaldırılmıştır.

8.2 Faili Meçhul Cinayetler ve Kayıplar

Gazetecilerin yıllardır mesleklerini yürütme pahasına güvenlik kuvvetlerinin, üçüncü şahısların ve yasaların hedefi haline geldikleri bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte, Türkiye’de kimi gazetecilerin akıbeti bilinmediği gibi, birçoğunun katili elini kolunu sallayarak ortalıkta serbestçe dolaşabilmektedir.

Son on yılda, Türkiye’de gazeteciler, Kürt sorunu, din, yolsuzluklar, mafya ve uyuşturucu ticareti gibi konularda araştırma yaptıkları, demokrasi mücadelesi içerisinde yer aldıkları için hedef olmuşlardır.

Cinayetlere kurban giden gazetecilerden bazıları şunlardır:

1 Şubat 1979 tarihinde, Nişantaşı’ndaki evinin yakınlarında silahlı saldırıya uğrayan *Milliyet* Genel Yayın Müdürü ve Başyazarı Abdi İpekçi’nin katilleri, aradan 19 yıl geçmesine rağmen ne yazık ki bulunamamıştır.

7 Mart 1990 günü *Hürriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür.

4 Eylül 1990 günü Turan Dursun uğradığı silahlı saldırıda hayatını kaybetmiştir.

22 Şubat 1992 tarihinde *Yeni Ülke* gazetesi Batman muhabiri Cengiz Altun, evinden büroya giderken silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür.

23 Mart 1992 günü, *Sabah* gazetesi foto muhabiri İzzet Kezer, Cizre’de devlet güçlerinin açtığı ateş sonucu öldürülmüştür.

8 Haziran 1992 günü, *Özgür Gündem* gazetesi Diyarbakır muhabiri Hafız Akdemir büroya gitmek için evinden çıktığı bir sırada silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Cenazeyi toprağa vermek için Emniyet Müdürlüğü’nden izin almaya giden ailesi, polis tarafından dövülmüştür.

Özgür Gündem gazetesi Ceylanpınar muhabiri Hüseyin Deniz, 9 Ağustos 1992 sabahı, Ceylanpınar’da uğradığı silahlı saldırı sonucu yaralanmış, Şanlıurfa Devlet Hastanesi’ne kaldırıldıysa da burada can vermiştir.

Özgür Gündem gazetesi Gercüş muhabiri Yahya Orhan 31 Ağustos 1992 günü gece geç saatlerinde evine gittiği sırada uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür.

20 Eylül 1992, *Özgür Gündem* gazetesi yazarı, Kürdolog Musa Anter, bir yakınının evine gittiği sırada Diyarbakır Seyrantepe mevkiinde bir araçtan açılan ateş sonucu hayatını kaybetmiştir.

Gerçek dergisi Diyarbakır Temsilcisi Namık Tarancı, 20 Kasım 1992 günü evinden işyerine giderken uğradığı silahlı saldırı sonucu başından vurularak öldürülmüştür.

18 Şubat 1993 tarihinde, *Özgür Gündem* gazetesi Şanlıurfa muhabiri Kemal Kılıç, şehir merkezinden köyüne gittiği sırada uğradığı silahlı saldırı sonucu can vermiştir.

24 Ocak 1993 günü, *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Uğur Mumcu, Ankara Çankaya’da, evinin önündeki aracına bindiği sırada, aracına yerleştirilen bombanın infilak etmesi sonucu olay yerinde hayatını kaybetmiştir. Ölümü ile ilgili gerçeklerin ortaya çıkarılması için TBMM tarafından bir araştırma komisyonu kurulduysa da, devlet bir kez daha “*namus borcunu*” ödeyememiştir.

Özgür Gündem gazetesi muhabiri Aysel Malkaç, 7 Ağustos 1993 günü, gazetenin İstanbul Kumkapı’da bulunan merkez binasından çıktıktan kısa bir süre sonra, bir araca bindirilerek kaçırılmış; kendisinden bir daha haber alınmamıştır.

28 Temmuz 1993 günü, *Özgür Gündem* gazetesi muhabiri Ferhat Tepe, Bitlis’te kaçırıldıktan sonra Hazar Gölü kenarında işkence yapılmış bir halde ölü bulunmuştur.

Cumhuriyet gazetesi yazarı Onat Kutlar, 11 Ocak 1994 günü, İstanbul Etap Marmara Otelı’nin girişine yerleştirilen bombanın patlaması sonucu hayatını kaybetmiştir.

Özgür Gündem gazetesi Şanlıurfa muhabiri Nazım Babaoğlu da Aysel Malkaç ile aynı akıbeti paylaşmıştır. Şanlıurfa’nın Siverek ilçesine haber için giden Nazım Babaoğlu, 12 Mart 1994 günü kaçırılmış, kendisinden bir daha haber alınmamıştır.

Yeni Politika gazetesi muhabiri Safyettin Tepe, Batman Emniyet Müdürlüğü’ne bağlı polislerce gözaltına alındıktan sonra, 29 Ağustos 1995’te cesedi Bitlis Emniyet Müdürlüğü tarafından ailesine teslim edilmiştir.

Yukarıda bir bölümünün sıralaması yapılan, faili meçhul cinayet kurbanı/kayıp gazetecilerle ilgili olarak, gerek görgü tanıklarının ifadeleri, gerekse katillerinin bıraktıkları ipuçları dikkate alınacak olursa, olayların meydana geldiği koşulları aydınlatacak ciddi delillere rastlanmaktadır. Ancak, bugüne kadar bu konuda sağlıklı bir soruşturma yapılmadığı gibi, faillerin hiçbirinin bulunamamış olması, kamuoyu tarafından, işlenen cinayetlerin planlı bir şekilde yapıldığı, faillerin devlet içerisinde yer aldığı ya da devlet tarafından korunduğu konusunda ciddi kuşkular uyandırmıştır.

8.2.1 İslami Basına Baskılar

MGK, 28 Şubat 1997 tarihli oturumunda aldığı bir kararla hükümete, “irticai yayınlara mücadele” tavsiyesinde bulunmuştur. İslami basın için, bu tarih bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Olağan koşullarda, TCK, TMK ve Atatürk’ü Koruma Kanunu uyarınca cezalandırılan yerel ya da ulusal İslami basın organları ve bunların temsilcileri, 13 Nisan 1994’te kuruluşunun ardından RTÜK tarafından yakın takibe alınmıştır.

Nisan 1998’de İbrahim Agah Çubukçu başkanlığında toplanan RTÜK, yaptığı oturumda irticai yayınlara yer verdikleri gerekçesiyle yerel televizyon kanalları, Kanal 50 (Nevşehir) ve Karesi TV’ye (Balıkesir) bir gün kapatma cezası vermiştir. Aynı gün, Akra FM (İstanbul) ve Tempo TV (Giresun) kurul tarafından uyarılmıştır. Ayrıca, RTÜK tarafından aynı gerekçelerle uyarı ve kapatma cezası alan yerel yayın kuruluşları arasında, BTV (Karabük), Er TV (Maraş), IGRT TV (İçel), Mersin TV (İçel), SRT TV (Sinop), Şanlıurfa TV (Şanlıurfa), Furkan FM (Kayseri), Fetih Radyo (Kayseri), Şafak Radyo (Antep), Mesaj FM (Kocaeli), Sancak Radyo (Sivas) vd bulunmaktadır.

RTÜK tarafından bu konuyla ilgili, 7 Nisan 1998 tarihinde yapılan bir açıklamada, “gelen şikayetler arasında irticai yayınların dördüncü sırayı aldığı, Anadolu’dan çok sayıda şikayetin geldiği, kurulun, faaliyet gösteren 1200 radyodan binini, ayrıca 100’den fazla televizyonu kontrol edemediği” bildirilmiştir.

Başkan İbrahim Agah Çubukçu meseleye yaklaşımında, “Türkiye demokratik bir ülke. Böyle, ‘Ben seni susturuyorum,’ demek doğru değil. Bunlar Avrupa’ya gider. Türkiye’nin o demokratik havasını bozmadan, kurallar içinde gitmekte yarar var,” diyerek ilginç ve anlamlı bir tavır sergilemektedir.

Buna rağmen, gerek “*bölücü*”, gerekse “*irticai yayınlar*” konusunda MGK toplantı sonuçlarından doğrudan etkilenen RTÜK, yüzlerce kez yayın kapatmış, ekran karartmış ve uyarıda bulunmuştur.

Haftalık *Selam* gazetesine, 5 Şubat 1998’de, İstanbul 2. DGM’si tarafından 15 gün kapatma cezası verilmiştir. 16 Mayıs 1997 günü sayısında yayınlanan, “Laik Militarist Oligarşi ve Kudüs İşgalcisi Siyonizm” yazısı nedeniyle yazar Aydın Koral, “*bölücülük propagandası*” yapmaktan bir yıl sekiz ay hapis, 645.000 TL para cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca, Yazı İşleri Müdürü Mehmet Ali Tekin’e açılan dava, 15 Temmuz 1997 günü kabul edilen 4304 sayılı yasa uyarınca askıya alınmıştır.

Selam gazetesi yazarı Mustafa İslamoğlu, “Kara Ses” yazısında 5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun’a muhalefet etmekten 1 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmış; 13 Ekim 1995’te İzmit Gölcük’teki cezaevine teslim olmuştur.

Akit gazetesi yazarı Yaşar Kaplan, 8 Mart 1998, Ankara DGM’si tarafından verilen gıyabi tutuklama nedeniyle Eskişehir’de gözaltına alınarak Ankara’ya getirilmiş; ertesi gün, mahkeme tarafından tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır. Ardından askerlerce tekrar gözaltına alınan Yaşar Kaplan, Batı Çalışma Grubu ile ilgili bir yazısında “astlık-üstlük” münasebetlerini zedelemeye, amir ya da komutanlara karşı güven hissini yok etmeye matuf olarak alenen tahkir ve tezyif” (Askeri Ceza Kanunu’nun 95. maddesi, dördüncü ve beşinci fıkralar) ve “askerleri kanunlara karşı itaatsizliğe teşvik” etmekten (TCK 153. madde, birinci ve ikinci fıkralar) Genelkurmay Askeri Savcılığı’na çıkarılmış ve aynı gün, Mamak Askeri Cezaevi’ne gönderilmiştir. 44 gün cezaevinde kalan ve zorla saç-sakalı kesilen Yaşar Kaplan, 21 Nisan 1998 günü tahliye edilmiştir. Tutuksuz olarak yargılandığı davada, gazetecinin, 2 yıl 2 ay ile 8 yıl arasında hapsi istenmektedir.

8.2.2 Resmi Görevli ve Makamların Dahli, Suçlama ve İddialar: Susurluk

Uzun yıllar boyunca, meslektaşlarının katillerini araştıran, merak eden ve yetkililerden yanıt isteyen gazetecilerin devlet yetkililerine olan güvensizliklerinin en önemli nedeni, sorumluların en kısa zamanda yakalanacağına vaadedilmesine karşın, cinayetlerin cezasız kalmasıdır.

Devlet yetkilileri, gitgide inandırıcılığını yitiren açıklamalar yaparak çeşitli sözler vermiştir. Gazeteciler, uzun yıllar bu güvensiz ortamda yaşadıkları gibi, azımsanmayacak bir çevre, sorumluların devlet içerisinde yer aldıkları, devlet tarafından korundukları fikrini başından beri savuna gelmiştir. Devlet ise bu iddiaları sürekli yalanlamıştır.

Sessizliği, 3 Kasım 1996 günü Balıkesir'in Susurluk ilçesinde meydana gelen trafik kazası bozmuştur.

Kaza sonucu, aynı araçta bulunan Doğru Yol Partisi (DYP) Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak yaralanırken, yıllardır aranan katliam zanlısı, kaçakçı Abdullah Çatlı, Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ ve Gonca Us isimli bir kadın ölmüştür. Araç içerisinde yapılan aramalarda, otomatik silahlar, susturucular, sahte plakalar vb suç unsuru eşyalar ve belgeler bulunmuştur.

Meydana gelen bu kazayı alışıla gelmiş açıklamalarla geçiştirmeye çalışan devlet yetkililerinin bu tutumunu, kamuoyu ülke çapında "Aydınlık Bir Gelecek İçin Bir Dakika Karanlık" gibi eylemlerle protesto etmiştir. Basının da önemli rol üstlendiği bu süreçte, siyasal partiler olaya el atmak zorunda kalmıştır. Başbakan Mesut Yılmaz'ın verdiği talimatla olay araştırılmıştır. Yaklaşık altı ay süren araştırma sonuçları 27 Ocak 1998 günü "Susurluk Raporu" adı altında basına dağıtılmıştır.

Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkan Vekili Kutlu Savaş tarafından kaleme alınan, toplam 119 sayfadan oluşan raporun, 12 sayfası sansüre uğramıştır. Bu raporla, araçta bulunan şahıslarla birlikte, Emniyet Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilatı, Jandarma Teşkilatı, ayrıca işlenen birçok faili meçhul cinayetin sorumlusu kesim ve kişilerin de içinde yer aldığı, geniş bir çıkar ve cinayet şebekesi topluma açıklanmıştır.

Ancak raporun yalnızca basın ile ilgili kısımları dikkate alınacak olursa "Susurlukla İlgili Gelişmeler" başlığı altında yer alan kimi ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

İstanbul'da *Özgür Gündem* gazetesinin bombalanması, Behçet Cantürk'ün öldürülmesi, Diyarbakır'da yazar Musa Anter'in öldürülmesi, İstanbul'da Tarık Ümit olayı ile Azerbaycan'da ihtilal denemesi, Bodrum'da Hikmet Babataş cinayeti, Gaziantep'te Mehmet Ali Yaprak'ın kaçırılması, Bankaların trilyonluk kredileri gerçekte Ankara'da cereyan eden olayın muhtelif veçheleridir... Susurluk Olayı nedir? Kasım 1996'dan itibaren faili meçhul olaylar adeta bıçakla kesilir gibi durmuştur. Susurluk işte budur... Susurluk olayının başlangıcı belki de zamanın Başbakanı Çiller'in bir cümlesinde gizlidir. "PKK'ya yardım eden işadamlarının listesi elimizde" diyordu. Sonra da infazlar başladı...

Raporun 72. sayfasında işadamı Behçet Cantürk ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Kim olduğu ve ne yaptığı aşıkır olmasına rağmen Devlet Cantürk'le baş edememiştir. Yasal yollar yetmemiş neticede *Özgür Gündem* gazetesi [doğrusu *Özgür Ülke*] plastik patlayıcılarla havaya uçurulmuş, Cantürk'ün devlete biat etmesi beklenirken adı geçen yeni bir tesis kurmak üzere harekete geçmesi üzerine Türk Emniyet Teşkilatı tarafından öldürülmesi kararlaştırılmış ve karar infaz edilmiştir.

Anlatıldığı gibi, dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in 30 Kasım 1994 tarihli "Gizli" yazılı emrinin uygulamaya sokulmasıyla, 3 Aralık 1994 günü *Özgür Ülke* gazetesinin Kumkapı, Çağaoğlu ve Ankara Temsilciliği binaları havaya uçurulmuştur.

Raporun 75. sayfasında ise, daha önce faili meçhul cinayet kurbanı gazeteci Musa Anter ile ilgili şu cümleler yer almaktadır:

Nitekim Musa Anter'in öldürülmesinden -tüm olayları tasvip edenlerin dahi- pişman olduğu tespit edilmiştir. Musa Anter'in silahlı bir eylem içinde olmadığı, daha çok işin filozofisi ile meşgul olduğu, öldürülmesinin yarattığı etkinin, kendisinin gerçekte etkisini geçtiği ve öldürülme kararının hatalı olduğu söylenmektedir. Öldürülen başka gazeteciler de vardır...

Her ne kadar 75. sayfa sansüre uğradıysa da, kamuoyu ve basın yayınlanmayan rapora ait bu bölümde öldürülen diğer gazetecilerle ilgili açıklamalara da yer verildiği kanaatindedir.

Nitekim, raporun yayınlanmasının ardından, *Ülkede Gündem* gazetesi söz konusu sayfada OHAL’de işlenen faili meçhul cinayetler sonucu öldürülen İzzet Kezer, Hafız Akdemir, Yahya Orhan, Mecit Akgün, Halit Güngen, Cengiz Altun, Çetin Ababay ve Burhan Karadeniz adlı gazetecilerle ilgili açıklamaların yer aldığını duyurmuştur. Yayınlanan habere göre, raporda adı geçen kişilerin “çeşitli terör örgütlerine üye oldukları” iddia edilmekte ve bu nedenle öldürüldükleri belirtilmektedir.

Susurluk Raporu, bütününde gözlenen eksikliklerin yanısıra, Abdi İpekçi, Çetin Emeç, Turan Dursun ve Uğur Mumcu gibi birçok gazeteci cinayetini yanıtsız bırakmıştır. Kamuoyunun kuşkusunu, düşüncesi ve üzerinde durduğu “*sansürlü*” sayfalarda bu gazetecilerin adlarının geçtiğidir.

Bunun yanı sıra, devletin böylesine önemli ve kapsamlı olaylar içerisinde yer almasının neticesinde, yalnızca eski İçişleri Bakanı Mehmet Ağar, DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak, Özel Hareket Dairesi Başkanı İbrahim Şahin ve tim mensuplarının yargı önüne çıkarılmış olması, devletin durumu geçiştirdiği, kendi adına işler yaptırdığı ve yapan kişileri akladığı gibi bir düşünceye yaygınlık kazandırmaktadır.

8.3 Otosansür

8.3.1 Otosansür ve Gazete Yöneticilerinin Baskıları

İster gazetecilik, ister radyoculuk, ister televizyonculuk alanında olsun, kurum dışında belirlenmiş yasa ve yasaklar, ister istemez kurum içerisinde de farklı şekiller altında varlığını göstermektedir. Gazeteci, kişisel olarak çizilen yasakların üstesinden gelebilse de, yayın idaresinin “*yakın markajı*” altındadır.

Bugün birçok gazeteci bu markajı hissetmekte, birçoğu gelen ihtar üzerine “*ayağını denk almakta*”dır. Kimisi, “böyle davranmak” zorunda bırakıldığı için görevinden istifa etmekte, karşı çıkanlar da işten atılmaktadır. Sonuç olarak, toplumun haber alma hakkını savunan ve yerine getiren basın yayın organları, bilinçli-bilinçsiz, otosansüre, bir takım kısıtlamalara gitmeye alışmışlardır.

Otosansür, genellikle gazete sahiplerinin “devleti rahatsız edecek” konuların gündeme getirilmemesi yönündeki baskılarının editörlere, onlardan da gazetecilere yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları, PKK ve laiklik konularını yalnızca izin verilen ölçüde tartışılabilmektedir. Gazete sahiplerinin, editörlerin, hatta tek tek gazetecilerin doğrudan askeri yetkililer tarafından uyarıldıkları durumlarla karşılaşmaktadır. Koray Düzgören vakası, bu tür sansür ve baskının en açık ve ilginç örneklerinden biridir. Çağdaş Gazeteciler Derneği’nin kurucu üyesi ve Kürt sorununa ilişkin konularda uzman olan Koray Düzgören, 1994’te *Hürriyet* gazetesinde çalışırken, güneydoğuda ordunun PKK’ye karşı yürüttüğü mücadelede köy köylerinin yakılması ve boşaltılması üzerine bir rapor hazırlamıştır. Ancak bu rapor Genel Kurmay’dan *Hürriyet* gazetesine gelen telefon sonucunda yayımlanmamış ve Düzgören’in sözleşmesi resmi

açıklama yapılmaksızın feshedilmiştir. 1996'da Sabah grubuna bağlı liberal-entelektüel bir çizgi izlemeyi amaçlayan *Yeni Yüzyıl* gazetesinde çalışmakta olan Koray Düzgören, güneydoğuda ve özellikle Yüksekova'daki "kayıplar" ve "faili meçhul cinayetler" üzerine bir makale yazmıştır. Makalenin ardından Şubat 1996'da Koray Düzgören General Erol Özkasnak tarafından telefonla aranmıştır. Erol Özkasnak, Düzgören'in editörünü de arayarak ordunun Yüksekova makalesinden ve Düzgören'in güneydoğuya ilişkin makalelerinden duyulan rahatsızlığı bildirmiştir. Düzgören daha sonra Özkasnak'ın Sabah grubu başkanı Dinç Bilgin'i de aradığını öğrenmiştir. Gazetenin editörü, makalenin çok eleştirel olduğu gerekçesiyle yayınlarının durdurulacağını Mart 1996'da Düzgören'e bildirmiştir.

Düzgören'in bunun üstüne başlattığı protesto diğer gazeteciler ve entelektüeller tarafından da desteklenmiş ve bu kişiler *Yeni Yüzyıl* gazetesiyle birlikte 50 kadar diğer dergi ve gazeteye makaleler ve faks mesajları göndermeye başlamışlardır. Bu makale ve faks mesajları, *Yeni Yüzyıl* gazetesinde olmasa da, islamcı, solcu ve Kürt yanlısı yayınlarda basılmıştır. Bu durum, Haziran 1996'da *Yeni Yüzyıl*'ın resmi bir açıklama yapılmaksızın Düzgören'in sözleşmesini feshetmesiyle noktalanmıştır.

8.3.2 Kürt Meselesinde Otosansür

Kürt sorununa ilişkin olarak yazmak özel bir dikkat gerektirmektedir. İşlenecek suçun "ülke bütünlüğüne yönelik" niteliğinden dolayı, yayının 5680 Sayılı Basın Kanununun 2. maddesine göre kapatılabileceği de göz önünde tutulursa, yalnızca gazetecinin değil, yayının idaresinin de özel bir dikkat harcaması gerekmektedir.

Örnek verilecek olursa, "*Kürdistan*" terimini kullanmak isteyen gazeteci, "*bölücülük propagandası yapmak*" suçundan cezalandırılmak istemiyorsa, "*OHAL Bölgesi*", "*Bölge*", "*Kürt İlleri*" gibi ifadeler kullanmak zorundadır. Birçok durumda gazeteci, tek bir terim ya da cümle nedeniyle mahkum edilerek cezaevine gönderilebilmektedir.

Türkiye'de düşünceyi, imasız, dolaysız ve özgür bir şekilde ifade edebilmenin sembolü olarak kabul edilen İsmail Beşikçi, bunun ne denli büyük bir özveri olduğunu yıllardır cezaevinde yatarak kanıtlamaktadır. Kasım 1993'ten bu yana cezaevinde olan İsmail Beşikçi hakkında, tam olarak bilinmemekle birlikte, mahkemeler tarafından verilmiş 100 yıla yakın hapis cezası bulunmaktadır. Şu an, Bursa Cezaevi'nde bulunan gazeteci hakkında verilen cezaların yaklaşık 40 yılı, Yargıtay tarafından onanmıştır.

Ne yazık ki, günümüzde aydınlar ve gazeteciler, bazı konularda düşüncelerini ifade ederken, özel bir çaba harcamak zorundadır. Normal olarak, "*hakaret*" ve "*şiddete teşvik*"ten kaçınmak gibi oto-kıstaslar taşıması gereken gazeteci, bunun yanı sıra, özellikle ordu, Kürt meselesi, laiklik, Ermeni meselesi, Atatürk gibi konularda, kendisine otosansür uygulamak zorunda kalmaktadır.

Gazeteci baz olarak alınacak olursa, TMK'nin 7 ve 8., ayrıca, TCK'nin 312. maddeleri ifade özgürlüğünü kısıtlayan temel etkenlerdir. Kısaca, "*terör örgütü propagandası*", "*bölücülük propagandası*", "*kanunun suç saydığı fiili övmek*", "*halk, sınıf, ırk, din, mezhep ya da bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik*" olarak

tanımlanan yasa maddeleri, gazetecinin ifade etmek istese bile bunu yasaklayan, uygulanış şekline göre görececilik ve muğlaklık taşıyabilen, yoruma açık hükümlerdir.

16 Aralık 1993 tarihinde, *Aktüel* dergisinde yayınlanan “*PKK, Türkiye'nin Partisi*” yazısında “*terör örgütü propagandası*” yapıldığı gerekçesiyle, Yazı İşleri Müdürü Alper Görmüş 5 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Politikacı Altan Tan ile yaptığı röportaj nedeniyle gazeteci, 17 Ekim 1996 günü gözaltına alınmıştır. Daha sonra, Ayvalık Cezaevi'ne gönderilen Alper Görmüş, 19 Aralık 1996'da serbest bırakılmıştır.

Gazeteci Haluk Gerger, aynı akıbeti paylaşanlar arasında bulunmaktadır. *Özgür Gündem* gazetesinde 15 Aralık 1993'te yayınlanan “*Gündem ve PKK*” yazısı nedeniyle TMK'nin 7. maddesi uyarınca 1 yıl hapis ve 208 milyon TL para cezasına çarptırılan Haluk Gerger, 26 Ocak 1998'de cezaevine gönderilmiştir. Şu an, Ankara Gündül Cezaevi'nde bulunan gazeteciye karşı açılmış çok sayıda dava bulunmaktadır.

Ülkede Gündem gazetesinde medya yazıları yazan Galatasaray Üniversitesi Öğretim Görevlisi Ragıp Duran da TMK'ye aykırı bir yazısı nedeniyle 7 aylık hapis cezasını çekmek üzere halen Saray Cezaevi'nde yatmaktadır.

9. İnsan Haklarını Gözetleyen Kurumlar

9.1 İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı

DYP ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin uzlaşmasıyla 20 Kasım 1991 tarihinde göreve başlayan Koalisyon Hükümeti döneminde hazırlanan "İnsan Hakları Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı" 26 Mart 1992 günü TBMM başkanlığına gönderilmiştir. Tasarının Mecliste yasalaşmasının gecikmesi üzerine bir an önce İnsan Hakları Teşkilatı kurulması amacıyla 6 Eylül 1993 tarihinde yürürlüğe konulan 502 sayılı Kanun Hükmünde Kararname de Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. İnsan Hakları Bakanlığı kurulmasına ilişkin yasa tasarısı ise, TBMM 19. dönem çalışmaları sırasında kanunlaşmadığı için gündemden düşmüştür.

Buna karşın Hükümetteki bir Devlet Bakanlığı, insan haklarından sorumlu tutularak bu alandaki çalışmaları yürütmüştür.

Bu alandaki mevzuat boşluğunu doldurmak amacıyla Başbakanlık tarafından 9 Nisan 1997 tarihinde yayınlanan bir genelge ile İnsan Hakları Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Başbakanlığın söz konusu genelgesinde, kamu kurum ve kuruluşları ile resmi görevlilerin insan hak ve özgürlüklerine ilişkin uygulamalarının yürürlükteki mevzuata uygunluğunun temini maksadıyla, ilgili bakanlıklar tarafından yürürlüğe konulan tedbir ve düzenlemelerin izlenmesi, koordinasyonu ve gerektiğinde geliştirilmesine yönelik öneriler ile yeni yasal düzenlemelere ilişkin tavsiyeler oluşturarak hükümete sunulması görevini yürütmek üzere, insan hakları ile ilgili konularda Devlet Bakanı'nın başkanlığında, Başbakanlık, Adalet, İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı müsteşarlarının katılımıyla bir "*İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu*" oluşturulduğu belirtilmektedir. Kurulun çalışmalarına, ayrıca, Milli Eğitim ve Sağlık bakanlıklarının müsteşarları da katılmaktadır.

Bu üst düzeydeki temsil aracılığıyla söz konusu bakanlıkların alması gereken tedbirler burada kararlaştırılmakta, bunların müsteşarlar vasıtasıyla uygulanması sağlanmaktadır. Kurul gerektiğinde gönüllü kuruluşlar ile başka uzmanlardan da yardım almaktadır.

İletişim:

İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı
Başbakanlık, Bakanlıklar Ankara

İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Sekreteryası
Kızılırmak Sokak, Kocatepe Ankara
Telefon: 0 (312) 417 3974
Faks: 0 (312) 417 7634

9.2 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 5 Aralık 1990 tarih ve 3686 Sayılı Kanun ile kurulmuştur. Komisyon 1 Mart 1991 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bu komisyon, Türkiye'nin tasarımını bizzat kendisinin yaptığı, yetki ve sorumluluklarını yine kendi

başına belirleyip yarattığı ilk resmi kurumdur³³. Komisyonun kuruluş yasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli organı olan parlamentonun özel bir komisyonuna insan hakları konusundaki gelişmeleri izleme görevi vermektedir. Komisyonun görevleri bundan başka iki ana grupta toplanabilir: Birincisi, uluslararası norm ve düzenlemelere aykırı olan iç hukuk kurallarının değiştirilmesi için öneriler hazırlanması, ikincisi ise insan hakları ihlallerine müdahaledir.

Komisyonun görevleri, genel nitelikte istişari ve uyarıcı özelliktedir, icra yetkisi bulunmamaktadır. Komisyonun yetkisini belirleyen 5. madde insan hakları ihlallerinin araştırılması aşamasında önemli yetkiler tanımış olmakla beraber, hazırlanan nihai raporların uygulamaya dönüştürülmesi ilgili idarenin takdirine bırakılmıştır. Komisyonun 25 parlamenter üyesi vardır. Ayrıca, 3 uzman ve sekreteryaya hizmeti veren 7 daimi çalışandan oluşan gruba çeşitli bakanlıklardan çağrılan uzmanlar da yardımcı olmaktadır.

İletişim:

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Bakanlıklar Ankara

Telefon: 0 (312) 420 5433-34

Faks: 0 (312) 420 5394

9.3 Türkiye İnsan Hakları Vakfı (THİV)

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) ve bu derneğin üyesi 33 kişinin katılımıyla, 15 Şubat 1990 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Halen, İstanbul, İzmir ve Adana'da temsilcilikleri bulunan vakfın amacı, "insan hak ve özgürlükleri konusunda yayın ve dokümantasyon yapmak, bilimsel araştırma, eğitim, süreli ve süresiz yayın faaliyetinde bulunmak, uluslararası insan hakları belgelerinde ve iç hukukumuzda tanımlanan tüm insan hakları ile ilgili araştırma, eğitim ve sağlık kuruluşları kurmak, işletmek ve işletmek"tir.

Vakıf halen iki önemli proje yürütmektedir. "Dokümantasyon Projesi" kapsamında, oluşturulan merkezde insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak günlük Türkçe ve İngilizce bülten yayımlanmaktadır. Ayrıca yine bu proje kapsamında, bir belgelik oluşturulmuş ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Dokümantasyon Merkezi aynı zamanda yıllık raporlar hazırlamaktadır.

"Tedavi Projesi" ise, gözaltı ve cezaevi süreçlerinde görmüş oldukları işkence nedeniyle sağlık durumu bozulmuş olan kişilerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tetkik, tedavi ve rehabilitasyonuna yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla 1990 yılı Eylül ayında Ankara Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi açılmıştır. Temmuz 1991'de İzmir'de, Ekim 1991'de İstanbul'da ve Şubat 1995'te Adana'da aynı çerçevede hizmet veren merkezler oluşturulmuştur.

³³Metin Kazancı, "TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Ülkemizde İnsan Hakları", *İnsan Hakları Yılı*, Cilt 14, 1992, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, s. 47-64.

Ayrıca, projenin “Beş şehir” adı altında yürütülen alt çalışmasında Diyarbakır, Malatya, Mersin, Gaziantep ve Van’da işkence kurbanlarının tedavilerinin yapılabilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

İletişim:

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Genel Merkezi
Menekşe 2 Sokak No: 16/6 Kızılay 06440 Ankara
Telefon: 0 (312) 417 7180
Faks: 0 (312) 425 4552

9.4 İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUM-DER)

28 Ocak 1991 tarihinde Ankara’da 54 kişi tarafından kurulan Mazlum-Der, Türkiye içinde ve dışında insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi, her türlü insan hakları ihlallerinin son bulması, insan hakları bilincinin gelişmesi için çalışmaktadır.

Mazlum-Der’in Adana, Akyazı, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Orhangazi, Sivas, Şanlıurfa, Trabzon ve Van’da şubeleri vardır. Mazlum-Der, insan hakları ihlalleriyle ilgili belirlemelerini düzenli olarak raporlaştırmakta ve yayınlamaktadır. Ayrıca, internet üzerinde Türkçe ve İngilizce hizmet veren bir web sitesine sahip olan dernek, gelişmeleri buradan da kamuoyuna duyurmaktadır.

İletişim:

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
(Mazlum-Der) Genel Merkezi
Necatibey Caddesi No: 22/23 Sıhhiye Ankara
Telefon: 0 (312) 232 1172
Faks: 0 (312) 232 21 79
E-posta: info@mazlumder.org.tr
Web Sitesi: <http://www.mazlumder.org.tr/>

9.5 İnsan Hakları Derneği (İHD)

Türkiye’de insan hakları alanındaki en yaygın sivil örgütlenme İnsan Hakları Derneği’dir. 17 Temmuz 1986 tarihinde 98 kişi tarafından kurulan derneğin 1998 yılı itibariyle halen 18 bin civarında üyesi, 60’a yakın il ve ilçede şubesi bulunmaktadır.

İnsan Hakları Derneği’nin en önemli çalışması, insan hakları ihlallerini araştırıp, saptamalarda bulunmaktır.

Genel Merkez Yönetim Kurulu 24 kişiden oluşmaktadır. Genel Merkez ve şubelerde, geçici ya da sürekli olarak komisyonlar kurulmaktadır. Bunlardan bazıları; Kürt Sorunu, Azınlıklar, Kadın, Çocuk, Cezaevleri, Gözaltı ve İşkence komisyonlarıdır.

İletişim:

İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi

Tunalıhilmi Caddesi No: 104/4 Kavaklıdere Ankara
Telefon/Faks: 0 (312) 425 9547
E-posta: ihd-ank@info-ist.comlink-de

9.6 Basın Meslek Örgütleri

Basın meslek örgütleri, insan haklarını savunan örgütlenmeler arasında ayrı ve özel bir yere sahiptir. En temel insan hakkı olan düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanıldığı yerler olarak kitle iletişim araçları ile kamu adına görev yapan meslek çalışanlarının uğradığı her anlamdaki saldırılar meslek örgütlerince izlenmekte ve engellenmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’de basın meslek örgütlenmesi alanında ilk adımlar cumhuriyet öncesinde 1908 yılında atılmıştır. O yıl kurulan “Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti”, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile “İstanbul Matbuat Cemiyeti”ni adını almıştır. 1930 yılında kurulan Türk Gazeteciler Birliği adlı kuruluş, 1936 yılında yerini Türk Basın Birliği’ne bırakmıştır. Kendisine üye olmayanların gazetecilik yapmasına izin vermeyen Türk Basın Birliği, 2. Dünya Savaşı sonrasında 1946’da lağvedilmiştir. Aynı yıl, kurulan Gazeteciler Cemiyeti, merkezi İstanbul’da bulunan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin başlangıcıdır.

Basın mesleğindeki gelişmelere paralel olarak bu alandaki örgütlenmeler de yaygınlık kazanmıştır. Türkiye genelinde 80 il merkezinden büyük bölümünde, üye sayıları az da olsa, basın örgütü bulunmaktadır. Özellikle Ankara ve İstanbul’daki yargı, ekonomi, magazin gibi alanlarda görev yapan uzman gazetecilerin cemiyet ya da dernek adıyla kurduklarıyla birlikte ülke genelindeki basın meslek örgütlerinin sayısı 100’e ulaşmaktadır.

Fakat özellikle insan haklarına, düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik saldırılar bağlamında, etkin olanlar oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılığı ortaya çıkaran temel neden, bu kuruluşların üye sayılarından kaynaklanan güçsüzlükleridir. Sabit bir alan, çok parçalı bir örgütlenmede güçlü temsil edilememektedir. Ayrıca, medya sektörünün çekiciliği bu örgütlenmelerde meslek dışı kişi ve kuruluşların etkinliğini artırmaktadır. Bu da bu kuruluşların öncelikle düşünce ve ifade özgürlüğü ve buna yönelik saldırılarda duyarlı olmalarını bilinçli/bilinçsiz engellemektedir.

Güncel gelişmeler, basın özgürlüğü bağlamında insan haklarına duyarlı örgütlenmeler açısından, öznel de olsa, bir seçme yapmaya olanak tanımaktadır. Toplumsal gelişmelere duyarlı olan bu kuruluşlar gerek örgüt ve üye yapısı, gerek yönetim kadrolarının duyarlılığı nedeniyle öne çıkmaktadır. Türkiye’de ülke genelinde ya da uluslararası boyutta etkinlik gösteren basın örgütlerinden etkin olanlar şöyle sıralanmaktadır:

9.6.1 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti

1946 yılında kurulmuştur. Genel merkezi İstanbul’dadır. Özellikle, *Evrensel* gazetesi Muhabiri Metin Göktepe’nin polislerce dövülerek öldürülmesi olayı sonrasındaki gelişmelerde etkin bir tavır almasıyla dikkati çekmiştir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin 2 bin 500 dolayında üyesi vardır.

İletişim:

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Genel Merkezi
Türkocağı Caddesi No.1 34440 Beyoğlu İstanbul
Tel: 0 (212) 513 8300 (3 Hat)
Faks: 0 (212) 526 8046

9.6.2 Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD)

23 Şubat 1978 tarihinde kurulmuştur. Kuruluşundan bu yana, düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda en duyarlı örgütler arasında yer almaktadır. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu ile Balkan Gazeteciler Konfederasyonu'na üyedir. Türkiye genelinde en yaygın örgüt yapısına sahiptir. Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya ve Eskişehir'de şubeleri bulunmaktadır. Üye sayısı bin 500 dolayındadır. 1984 yılından bu yana özellikle basına yönelik saldırıları ve diğer insan hakları ihlallerini düzenli olarak izlemekte ve yayınlamaktadır. Toplumsal duyarlılık gerektiren konularda üyeleriyle ön saflarda yer alan ÇGD'nin, çoğunluğu ifade özgürlüğü konusunda, 21 yayını vardır. Cizre'de 23 Mart 1992 tarihinde öldürülen gazeteci İzzet Kezer ile eski genel başkanlarından Mustafa Ekmekçi'yi ve Türkiye'deki basın sorunlarını konu alan iki adet belgesel film hazırlamıştır. *Çağdaş Basın* adıyla yayınladığı bülteninde güncel gelişmeler tartışılmaktadır.

İletişim:

Selânik Caddesi No: 46/12 Kızılay Ankara
Telefon: 0 (312) 488 0250
Faks: 0 (312) 419 0090

9.6.3 Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS)

Türkiye Gazeteciler Sendikası, temelde basın meslek çalışanlarının işverenlerden ve çalışma koşullarından kaynaklanan hak ihlallerinin giderilmesi için kurulmuş bir örgüttür. 1952 yılında kurulan TGS, basın mesleğindeki iki farklı grubu, gazetecilerle matbaa ve diğer teknik işlerde çalışanları biraraya getirmiştir.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (Türk-İş) üye olan TGS, sendikacılığın özellikle 1980 sonrasında karşılaştığı sıkıntılardan en çok etkilenen örgüt olmuştur. Basın mesleğinde tekelleşmeye bağlı olarak, üyeleri istifaya zorlanmış, sendikanın yeni işyerlerine girişi engellenmiştir.

Üye sayısındaki azalma nedeniyle yaşanan güç kaybı bir gerçek olarak ortada dursa da, TGS özellikle basın çalışanlarına yönelik saldırılarda diğer sivil örgütlenmelerle beraber hareket etmektedir.

İletişim:

Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Merkezi
Basın Sarayı Kat: 2 Cağaloğlu 34440 İstanbul

Telefon: 0 (212) 514 0694-96

Faks: 0 (212) 511 4817

9.6.4 Medya, Radyo, Televizyon, Gazeteciler Sendikası (Medya-Sen)

14 Nisan 1996 tarihinde kuruldu. Genel merkezi Ankara'da olan Medya-Sen, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK) üyedir. Halen 890 üyesi vardır. Örgütlenmede bütün medya kuruluşları çalışanlarını hedeflemektedir. Amaçları arasında endüstri ilişkileri bağlamında sadece çalışanların hakkını korumak değil, meslek etiğine de sahip çıkmak, düşünce ve ifade özgürlüğü mücadelesini sürdürmek yer almaktadır. Medya -Sen, basına yönelik saldırıları ve insan hakları ihlallerini izleyip bunları yayımladığı bir aylık bülten çıkarmakta, cezaevindeki gazetecilerin durumunu izlemekte ve hukuksal yardımda bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'ye komşu ülkelerdeki gelişmeler sonucu ülkelerinden ayrılan mülteci gazetecilerin barınmasına yardımcı olmaktadır.

İletişim:

Medya-Sen Genel Merkezi

İzmir Caddesi No: 24/12 Kızılay Ankara

Telefon: 0 (312) 425 9854

Faks: 0 (312) 229 4792

9.6.5 Basın Konseyi

12 Eylül cuntasının lideri ve dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in teşvik ve öncülüğü sonucu, otokontrol gereksinimine yönelik bir dizi tartışma ve toplantının ardından, başta Çağdaş Gazeteciler Derneği olmak üzere birçok meslek örgütünün karşı çıktığı Basın Konseyi 6 Şubat 1988 tarihinde kurulmuştur. Kuruluş aşamasında Basın Konseyi Sözleşmesi'ni sadece 28 gazete, 22 dergi, 11 haber ajansı, 6 yayın kuruluşu ve 6 basın kuruluşu imzalamıştır.

Basın Konseyi, özellikle basına yönelik saldırıları düzenli olarak izlemekte ve aylık olarak çıkardığı *Özgür Basın* adlı bültende yayınlamaktadır. Ayrıca düşünce ve ifade özgürlüğünü konu alan pek çok yayını bulunmaktadır.

İletişim:

Halaskargazi Caddesi No: 194/5 Şark Apt. Kat:2

Osmanbey İstanbul

Telefon: 0 (212) 224 9513 / 224 9515

Faks: 0 (212) 224 9514

9.6.6 Diğer Basın Meslek Kuruluşları

Ankara Gazeteciler Cemiyeti

Adres: Çevre Sokak No: 35 Çankaya Ankara

Telefon: 0 (312) 427 1522 / 427 2712

Faks: 0 (312) 468 23 84

Belediye Muhabirleri Derneği

Adres: Altınpark Ankara

Telefon:0 (312) 431 7526

Faks:0 (312)433 6629

Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık Muhabirleri Derneği

Adres: 3. Cadde No: 43 Bahçelievler Ankara

Telefon: 0 (312)212 8080 (3 hat)

Faks: 0 (312) 212 8686

Ekonomi Muhabirleri Derneği

Adres: Karanfil Sokak No: 43/6 Kızılay Ankara

Telefon: 0 (312) 425 9681 / 425 5528

Faks: 0 (312) 418 6424

Foto Muhabirleri Derneği

Adres: Altınpark Ankara

Telefon: 0 (312) 433 3222

Faks: 0 (312) 433 6629

İzmir Gazeteciler Cemiyeti

Adres: Kordonboyu Alsancak İzmir

Telefon: 0 (232) 463 3215

Faks: 0 (232) 463 4577

Karikatürcüler Derneği

Adres: Yerebatan Sarnıcı Çıkışı Alemdar Caddesi Sultanahmet İstanbul

Telefon: 0 (212) 513 6061

Faks: 0 (212) 527 2618

Parlamento Muhabirleri Derneği

Adres: TBMM Bakanlıklar Ankara

Telefon: 0 (312) 420 7519-20

Radyo-TV Gazetecileri Derneği

Adres: Şimşek Sokak 30/6 A. Ayrancı Ankara

Telefon: 0 (312) 426 3827

Türk Basın Birliği

Adres: Narlıbahçe Sokak No:13 Cağaloğlu İstanbul

Telefon: 0 (212) 513 8700 (3 hat)

Faks: 0 (212) 522 2881

Anadolu Basın Birliği

Adres: Konur Sokak No:71 Bakanlıklar Ankara

Telefon: 0 (312) 418 3303

Faks: 0 (312) 417 6814

Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası

Adres: Türkocağı Caddesi Basın Sarayı Kat: 3 Cağaloğlu İstanbul

Telefon: 0 (212) 514 0692-93

Faks: 0 (212) 522 9834

Türkiye Spor Yazarları Derneği

Adres: Levent Caddesi. No: 51 1.Levent İstanbul

Telefon: 0 (212) 270 5959

Faks: 0 (212) 278 3605

Dış Basın Derneği

Adres: Sepetçiler Kasrı Kenedi Caddesi No: 3 Sarayburnu İstanbul

Telefon / Faks: 0 (212) 511 3626

10. Türkiye'nin Genel İnsan Hakları Durumu

Türkiye'deki insan haklarının genel durumu sorunlu olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin çeşitli kanunları ve pratikleri, bazı vakalarda bekaret kontrolüne zorlamayı içerecek kadar bariz biçimde kadınlara karşı ayrımcıdır.³⁴ İfade özgürlüğüne ilişkin durum önceki sayfalarda ayrıntılandırılmıştır. 1993-5 dönemine göre daha düşük ölçekte olmasına rağmen, güneydoğuda köylerin topluca boşaltılması devam etmektedir. Ayrıca, 1997 ve 1998'in başlarında dağlık Tunceli ilinde PKK'nin kaynaklarını kesmek için köylülerin temel besin miktarı azaltılarak "yiyecek ambargosu" uygulanmıştır. Bir çok insan hakları ihlali Kürt sorunuyla bağlantılandırılmaya devam edilmektedir. Örneğin, İçişleri Bakanlığı'nın rakamlarına göre, 1985 ve 1986 yılları arasında, köy korucuları 296 cinayete karışmışlardır. Köy koruculuğu sistemine katılmayı reddeden köylülerin Diyarbakır'ın Lice ilçesinde Jandarma tarafından geniş ölçüde alıkonulduklarına ilişkin raporlar vardır. Diğer taraftan PKK, yasadışı adam öldürme ve kaçırmayı da içeren kasıtlı insan hakları ihlalleri siyasetine devam etmektedir. İnsan hakları durumunun diğer yönlerine önceki bölümlerde değinilmiştir. Buna rağmen bazı önemli yönler vurgulanmalıdır.

10.1 İşkence ve Diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele

Hükümet düzeyinde ihlallere son verme yönündeki sözlere rağmen, işkence Türkiye'ye özgü bir hastalık olmaya devam etmektedir. Aralık 1996'da Avrupa Konseyi'nin İşkenceyi Önleme Komitesi "Türkiye Üzerine Bir Demeç" yayımlamıştır. Bu demeçte, "İşkenceyi Önleme Komitesi delegelerince fark edilen aleni işkence örnekleri" kınanmıştır. Bunlar arasında elektrik şokları, testislerin ezilmesi, kol ve bacaklardan asma, gözlerin bağlanması ve mahkumların soyulması yer almaktadır. Benzeri yöntemler özellikle TMK bağlantılı olarak yapılan sorgulamalar esnasında sıklıkla kullanılmaktadır. Türk parlamentosunda 28 Şubat 1996 tarihinde yapılan bir açık tartışmada eski bir adalet bakanı olan Firuz Çilingiroğlu işkencenin, özellikle alıkonuların gerekli yasal korumadan yararlanamadıkları gözaltı sürecinde yaygın bir uygulama olduğunu itiraf etmiş; işkenceden sorumlu olanların yargı önüne çıkarılmalarının giderek arttığını söylemiş ve benzeri suçlardan 1993'te 252, 1994'te 224 kovuşturma olduğunu anımsatmıştır. İnsan Hakları Yüksek Komisyonu işkenceyi sona erdirmek için, özellikle TMK'ye göre 15, Olağanüstü Hal Bölgesi için 30 gün olan gözaltı süresini azami dört güne indirmek ve alıkonulara bir avukata danışma hakkı tanımak gibi, birçok reform

³⁴BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Giderme Komitesi, New York'taki 13-31 Ocak 1997 tarihli 16. oturumunda, Türkiye'de "yasamaya ilişkin olumlu reformlara (vatandaşlık kanununun değiştirilmesi, kız ve erkek çocuklara eşit eğitim hakkını güvence altına alan kanunlar) rağmen, daha fazla reforma gereksinim olduğunu belirtti. (Örneğin Ceza Kanunu bakire olanlarla olmayanlara tecavüzü ayırmaktadır). Komite Türkiye'nin Sözleşme altındaki yükümlülüklerini yerine getirmediği çok sayıda alan tespit etmiştir. (Yüksek düzeyde cehalet/egitimsizlik, düşük asgari işe alınma yaşı ve çalışma ve sosyal ödeneklerde ayrımcılık).

tavsiye etmiştir.³⁵ Mart 1997’de Refahiyol koalisyon hükümeti alıkoyma süresini azami 7 güne, Olağanüstü Hal Bölgesi’ndeys 10 güne indirmiştir.

Böylesi insanlık dışı uygulamaların üstesinden gelme yönündeki resmi arzusunun itirafına rağmen, gözaltında ölüme sebebiyet veren işkence devam etmektedir. TİHV alıkonuların neredeyse her gün işkence gördüklerine dair iddianın olaylarını rapor etmiştir. Sorumlular genellikle adaletin karşısına çıkarılmamaktadır; çıkarıldıkları takdirde de çok hafif cezalara çarptırılmaktadırlar. Son günlerdeki “Manisalı gençler” ve “Metin Göktepe” davaları, temel insan hakları ihlallerini değerlendirmede yetkililerin ciddiyetine yönelik endişeleri arttırmıştır. 1995’in sonlarında, Manisa’da 14 genç sol görüşlü devrimci bir örgütün üyesi oldukları iddiasıyla tutuklanmışlar, gözaltında işkence görmüşlerdir. İşkenceye o sırada karakolda bulunan bir CHP milletvekili tanık olduğu gibi, gençleri daha sonra muayene eden İzmir Tabipler Odası da işkenceyi doğrulamıştır. Ne var ki, işkenceciler 12 Mart 1998 tarihinde Manisa Ağır Ceza Mahkemesince beraat ettirilirken, gençlerin bir çoğu, ceza kararları “yetersiz soruşturma” gerekçesiyle Yargıtay tarafından bozulmuş olsa da, İzmir DGM’since 16 Ocakta 12 buçuk yıla varan hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bölüm 5.1’de ayrıntısıyla ele aldığımız Metin Göktepe davasında olduğu gibi, polis memurlarının suçlu buldukları durumlarda, hükümler kıyaslandığında bunların fazlasıyla hafif oldukları görülür.

10.2 Siyasal Etkinlik Üstündeki Kısıtlamalar

Siyasallaşmış islamı, Kürt sorununu, ya da radikal sol görüşleri açıkça destekleyen siyasal partiler, anayasal olmamaktan dolayı kınanmaya maruz kalmışlardır ve bu gibi partilerden bir kısmı da kapatılmıştır. Aralık 1995’teki son genel seçimlerde yüzde 21 oy alarak en büyük parti olan islamcı Refah Partisi (RP), ordudan gelen baskılar sonucunda 16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bu önceki RP liderlerinin bir kısmı için yargı yolunu açmıştır. Nisan 1998’de, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı RP’li Tayyip Erdoğan, Diyarbakır DGM tarafından Aralık 1996’da yaptığı bir konuşmada “nefreti kışkırtmak”tan 10 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Suçlamalar, “Minareler süngümüz, kubbeler miğferimiz, camiler kışlamız, ve müminler askerimiz” ifadelerini içeren bir Türk şiirinden bir pasaj okunmasıyla ilişkilidir. Söylentilere bakılırsa, savcı “yüzde 99’u Müslüman olan bir ülkede, yani Türkiye’de, buna benzer ifadelerin kullanılmasının normal olduğu”nu itiraf etmiştir.

İlımlı Kürt siyasal partileri anayasaya aykırı olmaktan ardı ardına kapatılmıştır. 16 Haziran 1994 tarihinde DEP’in Anayasa Mahkemesi’nce yasaklanmasının ardından, 8 Aralık 1994’te parlamenter dokunulmazlıkları yasaklamayla birlikte kalkan 13 milletvekili vatan hainliğinden yargılanmıştır. Altısı Belçika’ya geçmiş, aralarında Leyla Zana’nın da bulunduğu geri kalan milletvekilleri uluslararası örgütlerin “uluslararası adil mahkeme yönetme standartlarına uymaktan maalesef aciz” olmasından dolayı kınadıkları yargılama usullerinin ardından 8 Aralık 1994’te 15 yıla varan hapis cezalarına çarptırılmışlardır.³⁶

³⁵Commission of the European Communities, *Report on developments in relations with Turkey since the entry into force of customs union*, COM (96) 491 final (Brussels: 30 Oct. 1996), 7.

³⁶Amnesty International, *Turkey. The colours of their clothes: parliamentary deputies serve 15 years’ imprisonment for expressions of Kurdish political identity*, EUR 44/85/97. Başlık Ankara 1 No’lu

DEP'in ardından kurulan HADEP, henüz yasal olmakla birlikte, liderlerinin bir çok suçlamayla kovuşturulması ve güneydoğuda bazı şubelerinin kapatılması gibi baskılara maruz kalmıştır.

Komünizmin herhangi bir biçimini destekleyen partiler, şiddet yanlısı olmasalar da, kapatılmışlardır. Tüm bu yasaklar, Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Sözleşmesi'nin hükümlerinin alenen çiğnenmesi gibi görünmektedir. RP kapatma kararına karşı Avrupa Komisyonu'na ve Mahkemesi'ne başvuracağını belirtmiştir. Ocak 1998'de Avrupa Mahkemesi, Kürt sorununa barışçı bir çözüm çağrısında bulunmasından dolayı Haziran 1991'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ne (TBKP) yönelik olarak oybirliği ile Sözleşmesi'nin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴ Yine Mayıs 1998'de Avrupa Mahkemesi oybirliği ile Türkiye'nin bir kez daha Kürt sorunu için barışçıl çözüm çağrısında bulunan Sosyalist Parti'yi kapatarak Sözleşmenin 11. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir.⁵

10.3 Kürtlüğün İfade Edilmesi Üstündeki Baskılar

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kürt taraftarı siyasal partiler fiili programlarına ve yöntemlerine bakılmaksızın yapılan suçlamalarla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, 1980'lerin sonlarından bu yana yavaş bir düzelme olmasına ve 1991'de Kürt dilinin tüm kullanımları üstündeki yasağın kalkmasına rağmen, özellikle yayın yapmak alanında kısıtlamalar sürmektedir. Kürt dilinin ve kültürünün geliştirilmesi için kurulmuş olan kültürel dernekler yasaldir, fakat uygulamada resmi baskı ve suçlamalara mazur kalmaktadırlar.

Bu gibi örgütlerin başlıcalarından Mezopotamya Kültür Merkezi'nin (MKM) tüm ülkede şubeleri vardır, ama 1997'nin ikinci yarısında Adana, Mersin, Şanlıurfa ve Diyarbakır'daki şubeler polis baskısına uğramıştır. Şanlıurfa şubesi 25 Ekim 1997'de açılmış, ama iki gün içinde polis Kürtçe bir oyunun sahnelenmesini engellemek için binanın etrafını kuşatmıştır. Sonradan şube belirsiz bir tarihe kadar valilik emriyle kapatılmıştır. MKM Adana bürosu 21 Aralık 1997'de misafir bir müzik grubu Kürtçe şarkı söylerken polis tarafından basılmıştır. İçerdeki yüz kadar izleyicinin ve dışarıda bekleyen 100-200 kişiye, fotoğrafları çekildikten ve kimlikleri sorulduktan sonra dağılmaları emredilmiştir. Polis, daha sonra binayı mühürlemiş ve MKM yöneticisi ile müzisyenleri gözaltına almıştır. Gözaltına alınanların hepsi sorgulanmadan 24 saat içinde salıverilmişlerdir. Fakat, MKM yöneticileri olay üzerine bir basın toplantısı yapmaya girişince, polis gazetecilerin binaya yaklaşmalarını engellemiştir. MKM Mersin şubesi 2 Kasım 1997'de, İstanbul'dan gelen misafir bir tiyatro grubunun Kürtçe bir oyun sergilemesi esnasında polis baskısına uğramıştır. Tüm izleyicilerin kimlikleri kontrol edilmiş ve kaydedilmiş, 12 oyuncu alıkonulmuştur. Ayrılıkçı propaganda yapmakla suçlanan Kemal Ulusoy haricinde herkes yargılanmadan salıverilmiştir. Kemal Ulusoy'sa Aralıkta mahkemesi sürerken serbest bırakılmıştır.

DGM'nin jüri kararından alıntıya gönderme yapıyor, sayfa 555. "Sanık LEYLA ZANA 18 Ekim 1991'de Cizre'de halka hitap ederken sarı, yeşil ve kırmızı renklerde elbise ve aksesuar giymiştir."

⁴ European Court of Human Rights, *TBKP v Turkey*, judgment, Strasbourg, 30 Jan, 1998.

⁵ European Court of Human Rights, Case no 20/1977/804/1007, judgment, Strasbourg, 25 May 1988

Bu ve benzeri olaylarda göze çarpan, Kürtçe oyunlar ve müziğin yasak olmamasına karşın, yetkililerin bu faaliyetlere şüpheyile yaklaşma eğiliminde oldukları ve şarkı sözlerinin Kürt ayrılıkçılığı propagandası içerdiği iddiasıyla yorumcuların aleyhinde dava açıldığıdır. Örneğin, TMK ve TCK'nin 312. maddesine dayanarak üç müzisyenin aleyhinde açılan dava, Kasım 1998'de İstanbul Açık hava Tiyatrosu'ndaki bir gösteride “ayrılıkçılık ve yasadışı örgüt propagandası yapmayı” gerekçe göstermekte ve “ayrılıkçı konuşmalar yapmak” ve “başka bir dilde şarkı söylemek” ithamlarına dayanmaktadır.

EKLER

- 1 Ulusal Güvenlik, İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Üstüne Johannesburg İlkeleri
- 2 Geçiş Demokrasilerinde Seçim Haberlerine İlişkin ARTICLE 19'un Belirlediği Esaslar

EK 1

Ulusal Güvenlik, İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Üstüne Johannesburg İlkeleri

Giriş

Bu İlkeler 1 Ocak 1995'te ARTICLE 19, Sansür Karşıtı Uluslararası Merkez, tarafından bir araya getirilen uluslararası hukuk, ulusal güvenlik, ve insan hakları konularında bir grup uzmanla Johannesburg'daki Witwatersrand Üniversitesi Uygulamalı Yasa Çalışmaları Merkezi'nin ortak çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır.

İlkeler, uluslararası ve bölgesel hukuka ve insan haklarını koruma standartlarına, (diğer şeylerin yanı sıra ulusal mahkemelerin yargılarına da yansıyan) devletlerin gelişen uygulamalarına, ve milletler cemaatinin tanıdığı genel hukuk ilkelerine dayanmaktadır.

Bu İlkeler Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ndeki ve Paris Olağanüstü Hallerde İnsan Hakları Normlarının Asgari Standartları'ndaki Sınırlama ve Aşğılama Hükümleri'nin Siracusa İlkelerinin süregelen uygulanabilirliğini tanıır.¹

Önsöz

Aşağıdaki İlkelerin hazırlanmasında katkıda bulunan katılımcılar:

Birleşmiş Milletler Beynamesinde bildirilen ilkelere uygun olarak, insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğal değerinin / saygınlığının, eşit ve vazgeçilmez haklarının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu düşüncesiyle;

İfade özgürlüğü ve haber özgürlüğünün demokratik toplumun varlığı için çok önemli ve bu toplumun gelişimi, refahı ve diğer insan hakları ve temel özgürlüklerin kullanılması için esas olduğu inancını tekrarlayarak;

Evensel İnsan Hakları Bildirgesi, Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Yargı Bağımsızlığı İlkeleri, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Beynamesi, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilgili hükümlerini dikkate alarak;

İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin en ciddi ihlalleri hükümetlerce ulusal güvenliği korumak için gerekli olduğuyla haklılaştırıldığının farkında olarak;

Yurttaşların hükümetlerinin çalışmasını denetleyebilmelerinin ve demokratik bir toplumda tam anlamıyla katılımcı olabilmelerinin hükümetin elindeki bilgilere ulaşabilmelerine bağlı olduğu akılda tutularak;

Ulusal güvenlik gerekçesiyle ifade ve haber alma özgürlüklerine getirilebilecek kısıtlamaların sınırının açıkça tanınmasını sağlamak, ve böylece hükümetlerin ulusal

¹Siracusa İlkeleri Mayıs 1984'te Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Uluslararası Ceza Hukuku Derneği, Uluslararası Hukukçular Komisyonu Amerika Şubesi, İnsan Hakları Urban Morgan Enstitüsü ve Uluslararası Yüksek Criminoloji Çalışmaları Enstitüsü tarafından toplanan bir grup uzman tarafından hazırlanmıştır. Paris Asgari Standartları, Uluslararası Hukuk Derneği'nin desteğiyle bir grup uzman tarafından Nisan 1984'de hazırlanmıştır.

güvenliği bahane ederek bu özgürlüklerin kullanımında haksız kısıtlamalar yapmalarını engellemek arzusuyla;

Dar ve kesin anlamda yasalar çıkarılmasıyla hukukun üstünlüğünün temel gereklerini emniyete alma ve bu özgürlükleri yasal koruma altına alma gereksinimini yineleyerek;

Aşağıdaki ilkelerde görüş birliğine varmışlardır, ve ulusal, uluslararası ve bölgesel düzeylerde bu ilkelerin geniş ölçüde yayılmasını, kabul edilmesini ve uygulanmasını geliştirmeye uygun araçlar tavsiye etmişlerdir:

I. Genel İlkeler

İlke 1: Düşünce, İfade ve Haber Alma Özgürlüğü

(a) Herhangi bir engelleme ile karşılaşmaksızın düşünce sahibi olmak herkesin hakkıdır.

(b) Sınırlardan bağımsız, her çeşit bilgi ve düşüncüyü ister sözel ister yazılı ya da basılı olarak sanat ya da kendi seçtiği herhangi bir kitle iletişim biçiminde arama, alma ve vermeyi de içeren ifade özgürlüğü herkesin hakkıdır.

(c) Paragraf (b) ile tanımlanan hakların uygulaması ulusal güvenliğin korunmasını da içeren belli nedenlerle uluslararası hukukta kurulduğu biçimiyle kısıtlamalara tabi olabilir.

(d) Kısıtlamanın yasada öngörüldüğü ve meşru bir ulusal güvenlik çıkarını korumak için demokratik bir toplumda zorunlu olduğu hükümet tarafından gösterilmediği sürece ulusal güvenlik nedeniyle ifade ya da haber alma özgürlüğüne kısıtlama getirilemez.² Kısıtlamanın geçerliliğini kanıtlamak hükümetin yükümlülüğüdür.

İlke 1.1: Yasanın Öngörmesi

(a) İfadeye ve Haber almaya getirilecek tüm kısıtlamalar yasada öngörülmüş olmalıdır. Yasa, bireyin belli bir eylemin yada-dışı olup olmayacağını tahmin edebilmelerini sağlayacak şekilde ulaşılabilir, net, dar ve kesin anlamlı olmalıdır.

(b) Bağımsız bir mahkeme ya da gözlemci tarafından kısıtlamanın geçerliliğinin tam ve etkin yasal denetimini de içerecek şekilde yasanın suiistimaline karşı yeterli koruma sağlanmalıdır.

İlke 1.2: Meşru Ulusal Güvenlik Çıkarımın Korunması

Hükümetin ifade ve haber alma üstünde ulusal güvenlik gerekçesiyle haklı göstermeye çalıştığı herhangi bir kısıtlamanın meşru ulusal güvenlik çıkarımının korunmasında gerçek bir amacı ve belirgin bir etkisi olmalıdır.

İlke 1.3: Demokratik Bir Toplumda Elzem

²Bu İlkelerin amaçları çerçevesinde, demokratik toplum, kendisinden farklı bir varlığa ya da organa karşı sorumlu bir hükümete; seçmenlerin iradelerini özgürce ifade etmelerini güvence altına almak için eşit, evrensel ve gizli oy kullanma hakkına dayanan ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlere; görevdeki hükümete muhalafet için özgürce örgütlenen siyasi gruplara; ve yargı bağımsızlığıyla desteklenen temel hakların etkin yasal güvencesine sahiptir. Bu tanımlama Profesör S.A. de Smith'in The Commonwealth and Its Institutions (London: Stevens & Sons, 1964), 106, kitabındaki Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ne ilişkin olarak anayasacılığın tanımına dayanmaktadır.

Meşru ulusal güvenlik çıkarının korunması için ifade ve haber almada kısıtlamanın zorunlu olduğunu kanıtlamak için hükümet:

(a) Konu hakkında ifadenin ya da haberin meşru ulusal güvenlik çıkarına ciddi bir tehdit oluşturduğunu;

(b) Kısıtlamanın bu çıkarı korumakta en az kısıtlayıcı araç olduğunu;

(c) Kısıtlamanın demokratik ilkelerle bağdaştığını;

kanıtlamak zorundadır.

İlke 2: Meşru Ulusal Güvenlik Çıkarı

(a) Ulusal güvenlik gerekçesiyle haklı kılınmak istenen bir kısıtlama bir ülkenin varlığını ya da toprak bütünlüğünü, ister askeri tehdit gibi harici ister hükümetin şiddet yoluyla düşürülmesi gibi dahili olsun, güç kullanımına ya da bunun tehdidine karşı yanıt verme kapasitesini korumadaki gerçek amacı ve belirgin etkisi kanıtlanana dek meşru değildir.

(b) Ulusal güvenlik gerekçesine dayandırılan bir kısıtlama, gerçek amacı ve belirgin etkisi bir hükümeti mahcubiyetten kurtarmak, bir suçu ortaya çıkarmak, kamu kurumlarının işleyişine dair bilgi saklamak, belirli bir ideolojiyi güçlendirmek ya da endüstriyel huzursuzluğu sindirmek gibi ulusal güvenlikle ilişkili olmayan çıkarları koruyorsa meşru değildir.

İlke 3: Olağanüstü Haller

Ülkenin yaşamını tehdit eden ve varlığı ulusal ve uluslararası kanunlarda resmi ve kanuni olarak açıklanmış olan olağanüstü hal zamanlarında bir devlet durumunun aciliyetinin kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve yalnızca hükümetin diğer uluslararası yükümlülükleriyle bağdaştığı sürece ifade ve haber alma özgürlüklerine kısıtlama getirebilir.

İlke 4: Ayrımcılığın Yasaklanması

Ulusal güvenlik gerekçesiyle bile, ifade ya da haber alma özgürlüklerine getirilen kısıtlama hiç bir durumda ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer görüş, ulusal ya da toplumsal köken, milliyet, mülkiyet, doğum ya da diğer statülere dayalı ayrımcılık içeremez.

II. İfade Özgürlüğü Üzerindeki Kısıtlamalar

İlke 5: Düşüncenin Korunması

Kimse düşüncesi ya da inançlarından dolayı dezavantajlı konuma düşürülemez, kimseye bu nedenle yaptırıma ve baskıya maruz bırakılamaz.

İlke 6: Ulusal Güvenliği Tehdit Edebilecek İfade

15 ve 16. ilkelere tabi olarak, bir ifade ancak

(a) ifadenin yakında olabilecek bir şiddet eylemini tahrik etmeyi hedeflediği,

(b) böylesi bir şiddeti büyük olasılıkla tahrik edeceği;

(c) ifadeyle böylesi bir şiddetin ihtimali ya da gerçekleşmesi arasında doğrudan ve dolaysız bir bağlantı olduğu;

devlet tarafından kanıtlanırsa, ulusal güvenliğe tehdit oluşturmaktan ceza alabilir.

İlke 7: Korunmuş İfade

(a) 15 ve 16. İlkelere tabi olarak, ifade özgürlüğü hakkının barışçıl uygulaması ulusal güvenliğe tehdit olarak düşünülmemeli ve herhangi bir sınırlamaya ya da cezalandırmaya tabi olmamalıdır. Ulusal güvenliğe tehdit oluşturmayan ifade aşağıdakilerle sınırlı olmamakla beraber bunları kapsar:

- (i) hükümet siyasetinin ya da hükümetin kendisinin değişmesini barışçıl yollarla savunan ifadeler;
- (ii) ulusa, devlete ya da onun sembollerine, hükümetlere, onun aracılara, ya da kamu görevlilerine³ yönelik aşağılama ya da eleştiri teşkil eden ifadeler;
- (iii) askere alınmaya, belli bir çatışmaya, ya da uluslararası anlaşmazlıklarda güç kullanımına ya da bunun tehdidine din, vicdan ve inanç gerekçeleriyle muhalefet eden ya da muhalefeti savunan ifadeler;
- (iv) uluslararası insan hakları standartlarının ya da uluslararası insalcıl hukukun ihlali iddialarına dair bilgi alışverişine yönelik ifadeler.

(b) ulusu, devleti ve onun sembollerini, hükümeti, onun aracılarını, ya da kamu görevlilerini eleştirmek ve aşağılamak, bu aşağılama ve eleştiri kısa vadede şiddet olaylarını teşvik etmeye yönelik olmadığı sürece engellenemez ve cezalandırılmaz.

İlke 8: Ulusal Güvenliği Tehdit Edebilecek Etkinliklerin Yalnızca Tanıtımı

Yalnızca hükümetin ulusal güvenliği ya da ona ilişkin bir çıkarı tehdit ettiğini bildirdiği bir örgüt hakkında olduğu ya da böyle bir örgüt tarafından yayımlandığı için bir ifade engellenemez ya da cezalandırılmaz.

İlke 9: Azınlık Dili ya da Başka Dil Kullanımı

Yazılı ya da sözlü bir ifade belli bir dilde, özellikle de bir ulusal azınlık dilinde olduğu gerekçesiyle asla yasaklanamaz.

İlke 10: Üçüncü Şahısların ifadeye Yasadışı Müdahalesi

Hükümetler ifade hükümeti ya da onun politikalarını eleştirir nitelikte bile olsa ifade özgürlüğünün barışçıl uygulamalarına özel grupların ya da bireylerin yasadışı müdahalelerine karşı uygun önlemler almak zorundadır. Hükümetler, özellikle ifade özgürlüğünü susturmayı amaçlayan yasadışı eylemleri kınamak, soruşturmak ve adalet karşısına çıkarmak zorundadır.

III. Haber Alma Özgürlüğü Üstünde Kısıtlamalar

İlke 11: Habere Erişimin Genel Kuralı

Herkes devlet yetkililerinden ulusal güvenliğe ilişkin bilgi dahil her türlü bilgiyi alma hakkına sahiptir. Hükümet kısıtlamanın yasada öngörüldüğünü ve demokratik bir

³“Kamu görevlileri”, çünkü bu İlkeker doğrultusunda Devlet Başkanı, Başbakan, bakanlar dahil tüm hükümet görevlileri, tüm askeri görevliler, güvenlik güçleri ve polis, ve seçimle göreve gelen tüm memurlar.

toplumda meşru bir ulusal güvenlik çıkarını korumak için gerekli olduğunu kanıtlayana dek ulusal güvenlik gerekçesiyle bu hak üstüne hiç bir kısıtlama konulamaz.

İlke 12: Güvenlik Muafiyetinin Sınırlı Tanımı

Bir devlet kategorik olarak ulusal güvenliğe ilişkin tüm bilgiye erişimi kapatamaz, yasada yalnızca meşru bir ulusal güvenlik çıkarını korumak için saklaması zorunlu olan belirli ve sınırlı bilgi kategorilerini tanımlamalıdır.

İlke 13: İfşaatta Kamu Yararı

Haber alma özgürlüğüne ilişkin tüm yasalar ve kararlarda, haberin ifşaatında kamu yararı göz önünde tutulacak birincil etmen olmalıdır.

İlke 14: Haberin Yalanlanmasını Bağımsız Eleştirme Hakkı

Hükümet, bilgi edinme hakkının anlamlı kılınması için uygun önlemleri almak zorundadır. Bu önlemler yetkililer bir bilgi isteğini geri çevirirlerse yazılı olarak ve en kısa sürede gerekçelerini bildirmelerini gerektirecek; ve geri çevirmenin gerekçelerinin ve geçerliliğinin bağımsız bir yetkili tarafından, yasallığının yargıda incelenmesinin de içerecek biçimde gözden geçirilmesini hakkını sağlayacaktır. İncelemeyi yapan otorite saklanan bilgiyi de inceleme hakkına sahip olmalıdır.⁴

İlke 15: Gizli Bilginin İfşaatında Genel Kural

(1) İfşaat gerçekten meşru ulusal güvenlik çıkarını zedelemiyorsa ya da zedelemesi mümkün değilse, (2) bilginin bilinmesindeki kamu yararı ifşaatın vereceği zarardan daha ağır basıyorsa, ulusal güvenlik gerekçesiyle hiç kimse bilgi ifşaatından cezalandırılmaz.

İlke 16: Kamu Hizmeti Sayesinde Edinilmiş Bilgi

Bilginin bilinmesindeki kamu yararı ifşaatın vereceği zarardan daha ağır basıyorsa, kişi, yaptığı kamu hizmeti sayesinde öğrendiği bilgileri ifşa etmekten dolayı ulusal güvenlik gerekçesiyle zarar görmemelidir.

İlke 17: Kamu Alanında Bilgi

Bilgi bir kez genel ulaşılabilirlik kazandıktan sonra, yasal ya da yasadışı herhangi bir yoldan yayınlanmasının durdurulması için sunulan gerekçeler, kamunun bilme hakkı tarafından dikkate alınmayacaktır.

İlke 18: Gazetecilerin Kaynaklarının Korunması

Ulusal güvenliği koruma, bir gazeteciyi güvenilir bir kaynağını açıklamaya zorlamak için sebep olarak gösterilemez.

İlke 19: Kısıtlanmış Alanlara Erişim

Serbest bilgi akışı üstündeki hiç bir kısıtlama insan haklarını engelleyici nitelikte olamaz. Hükümetler, özellikle gazetecilerin, uluslararası ya da sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinin makul nedenlerle insan hakları ihlalleri olduğuna inanılan yerlere insan haklarına bağlılığı denetlemek için girmelerine engel olamaz. Hükümetler, gazetecileri ve

⁴Kişinin kendisiyle ilgili doryalardaki kişisel bilgilerin elde edilmesi ve düzeltilmesi mahremiyet hakkı gibi ek gerekçeler bu İlkelerin kapsamı dışındadır.

yukarıda anılan örgütlerin temsilcilerini, varlıkları başkalarının güvenliğine açık bir risk oluşturmadıkça şiddet ya da silahlı çatışma olan yerlerden çıkaramaz.

IV. Hukuk İlkesi ve Diğer Konular

İlke 20: Hukuk İlkesine Dayanan Genel Güvenceler

Güvenliğe ilişkin bir ifadeyi ya da bilgiyi de içeren bir suçla⁵ suçlanan kimse uluslararası hukukun parçası olan güvencelere hak kazanmıştır. Aşağıdakilerle sınırlı olmamakla beraber bu haklar şunlardır:

- (a) masum kabul edilme hakkı;
- (b) keyfi olarak alıkonulamama hakkı;
- (c) kişinin kendisine yönelik suçlamalar ve destekleyici kanıtlar hakkında anlayabileceği bir dilde tam olarak bilgilendirilme hakkı;
- (d) kendi seçeceği bir avukatı anında atama hakkı;
- (e) makul bir süre içinde yargılanma hakkı;
- (f) kişinin savunmasını hazırlaması için yeterli süreye sahip olması hakkı;
- (g) bağımsız ve tarafsız bir mahkemede adil ve açık yargılanma hakkı;
- (h) davacının tanıklarını inceleme hakkı;
- (i) davalıya bildirilmeden ve ona çürütme fırsatı tanınmadan bir kanıtın kullanılmaması hakkı;
- (j) alınan kararı ve olguları inceleme ve kararı bozma yetkisine sahip bağımsız bir mahkemeye başvurma hakkı.

İlke 21: Çözüm Yolları

Habeas corpus ya da *amparo* gibi özel çözümler de dahil tüm çözüm yolları İlke 3'te tanımlanan, ülkenin varlığını tehdit eden olağanüstü hallerde dahi güvenliğe ilişkin suçlarla itham edilen kişilere açık olmalıdır.

İlke 22: Bağımsız Mahkeme Tarafından Yargılanma Hakkı

- (a) Davalının tercihine göre, güvenliğe ilişkin bir suçun ceza kovuşturması böyle bir kurum varsa jüri tarafından, aksi halde gerçekten bağımsız mahkemelerce karara bağlanmalıdır. güvenliğe ilişkin suçlardan itham edilen kişilerin yargılanmasının iş güvencesi olmayan hakimlerce yapılması bağımsız mahkemede yargılanma hakkının en temel ihlalidir.
- (b) Hiç bir durumda bir sivil güvenliğe ilişkin bir suçtan askeri mahkemede yargılanamaz.
- (c) Hiç bir durumda bir sivil ya da ordu mensubu özel bir durum için kurulmuş bir mahkemede yargılanamaz.

⁵Bu İlkelerin amacı uyarınca, "güvenliğe ilişkin suç" hükümetin ulusal güvenlik ya da onunla yakından ilişkili bir çıkarı korumak için hükümetin cezalandırılmasını gerektiğini öne sürdüğü bir numara ya da istisna değildir.

İlke 23: Öncelikli Sansür

İlke 3'te tanımlanan, ülkenin varlığını tehdit eden olağanüstü haller dışında ifade ulusal güvenliği korumak adına öncelikli sansüre tabi tutulamaz.

İlke 24: Orantısız Cezalandırmalar

Bir kişi, medya ürünü, siyasal ya da diğer örgüt ifade ya da haber alma özgürlüğünü içeren güvenliğe ilişkin bir suçtan, asıl suçun ciddiyetiyle orantısız yaptırım, kısıtlama ya da cezaya konu edilemez.

İlke 25: Bu İlkelerin Diğer Standartlarla İlişkisi

Bu ilkelerdeki hiç bir nokta, ulusal, uluslararası ve bölgesel kanun ve standartlarda tanınan insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayacak ya da sınırlayacak biçimde yorumlanamaz.

EK 2

Geçiş Demokrasilerinde Seçim Haberlerine İlişkin ARTICLE 19'un Belirlediği Esaslar

Esas 1: Resmi Yayın Organlarının Seçimlere İlişkin Tüm Konularda Kamuoyunu Bilgilendirme Görevi

Seçim öncesi dönemde, resmi yayın organları kamuoyunu siyasal partiler, adaylar, kampanyalar, oy verme süreci ve seçimle ilgili diğer konularda bilgilendirmekte görevlidir.

Esas 2: Denge ve Tarafsızlık Görevi

Seçim haberlerinde dengeli ve tarafsız olmak ve yayın süresi ayırmada, hiç bir siyasal partiye ya da adaya karşı ayrımcı olmamak resmi yayın organlarının görevidir.

Esas 2.1

Bu görev haber, mülakat ve bilgilendirme programlarının hiç bir parti ve aday lehinde ya da aleyhinde olmamasını gerektirir.

Esas 3: İfade Özgürlüğünü Kısıtlayan Yasaların Yürürlükte Olduğu Durumlarda Özel Yükümlülükler

Uluslararası kanunları ve standartları çiğneyerek ifade özgürlüğünü kısıtlayan tüm yasalar kaldırılmalıdır.

Esas 4: Hükümetin, Medya Çalışanları ve Mallarına Karşı Saldırıları Cezalandırma Yükümlülüğü

Hükümet medya çalışanlarına yönetilmiş tüm şiddet, gözdağı verme, taciz eylemlerini ve tehditlerini, medya özgürlüğüne müdahale etme niyetiyle hareket eden medya ürünlerini ve kaynaklarını yıkmaya yönelik eylemleri araştırmakta özen göstermeli ve sorumluları adalet karşısına çıkarmalıdır.

Esas 5: Öncelikli Kısıtlamaların Sınırı

Hiç bir seçim programında hükümet sansürü olmamalıdır.

Esas 5.1

Hükümet kamuoyuna ve tüm yayın istasyonlarına medyanın seçimle ilgili program yayınlamasının desteklediğine ve medyanın hükümete, hükümet politikalarına ve iktidardaki partiye yönelik eleştiriler içeren programlar yayınlamasından dolayı hiç bir biçimde cezalandırılmayacağına dair açık bir bildiri sunmalıdır.

Esas 5.2

Bir şiddet eylemi gibi, meşru bir çıkara esaslı bir zararı engellemek için kesinlikle gerekmedikçe, hükümet ya da resmi yayın organları bir seçim programının yayınlanmasına müdahale etmemelidirler.

Esas 5.3

Bir seçim programının yayınlanıp yayınlanmayacağını belirlemede hükümetin ve resmi yayın organlarının kullandığı standartlar çağdaş ve geniş tanımlı olmalıdır.

Esas 5.4

Yayın sonrası verilen ceza, neden olunan zararlarla orantılı olmalıdır. Bir yayın kasıtlı olarak şiddet ya da nefret uyandırmıyorsa ceza, mahkumiyeti ya da bir siyasal partiyi çalışmaktan alıkoyacak kadar yüksek para cezasını içermemeli, partinin ve adayın gelecekteki yayınlarını kısıtlamamalıdır.

Esas 6: Medyanın Cezai Sorumsuzluğunda Sınırlar

Medyanın, adaylar ya da parti temsilcilerinin seçim kampanyası sürecinde yaptıkları yasadışı konuşmaların hukuki sorumluluğundan muaf tutulması tavsiye edilir. Partiler ve konuşmacılar yaptıkları yasadışı konuşmalardan yalnızca kendileri sorumlu tutulmalıdırlar.

Esas 7: Yanıtlar ve Düzeltmeler

Bir yayının sonucu karalandığı ya da zarar gördüğü yönünde makul bir iddiası olan adaya ya da partiye yanıt verme fırsatı; yayıncı ya da karalayıcı konuşmayı yapmakla itham edilen kimse tarafından bir düzeltme isteme hakkı tanınmalıdır. Yanıt ya da düzeltme en kısa zamanda yayınlanmalıdır.

Esas 7.1

Yanıt ve düzeltme, karalamayla suçlanan konuşmayla hemen hemen aynı uzunlukta ve aynı zaman diliminde yayınlanmalıdır.

Esas 7.2

Bir programın nefret ve şiddeti kışkırtmaya ve karalamaya karşı yasaları da içeren genel kanunları ihlal ettiğine yönelik şikayetleri değerlendirmesi için tarafsız bir kuruma başvurulması önerilir. Bu kurumu yanıt ve düzeltme hakkı kullanılması yönünde yaptırım güzü olmalı ve kararları mahkemelerin incelemesine açık olmalıdır. (13 ve 14. esaslara bakınız.)

Esas 8: Haber Kapsamı

Haberleri ve güncel olayları sunuşunda resmi yayın organı doğru, dengeli ve tarafsız bilgi sağlama yükümlülüğüne uymakta özellikle adil olmalıdır.

Esas 8.1

Dengeleme görevi, kullandıkları yayının süresinin partilerin ve adayların seçimdeki önemiyle ve seçmen desteklerinin kapsamıyla orantılı olmasını gerektirir.

Esas 8.2

Yayın kurulunun görüşlerinin haberlerle karıştırılması olasılığına karşı resmi yayın organı yayının kurulu görüşlerini yayınlamamaya yönlendirilmelidir. Resmi bir kanal yayının kurulu görüşü yayınlıyorsa, ana muhalefet partilerinin görüşlerini de yayınlamak zorundadır. Bir haberci kendi görüşlerini sunacaksa, bu açıkça belirtilmelidir. Bu yayının haber programlarına denk getirilmemesi tavsiye edilir.

Esas 8.3

Siyasal anlaşmazlıklara ilişkin hükümet başkanı, bakanlar ya da milletvekilleri tarafından yapılan basın toplantılarını ve kamuoyu açıklamalarını kapsayan haberler eşit zaman ve yanıt hakkı kurallarına tabii olmalıdır. Bu yükümlülük bir makamı temsil eden biri tarafından yapılıyorsa daha da önem kazanır.

Esas 9: Doğrudan Erişim Programları

Resmi yayın organları, siyasal partilere ya da adaylara adil ve ayrımcı olmayan bir tabanda doğrudan erişim programlarında yayın süresi ayrımalıdır. İlk çok partili seçimde tüm anan partilerin ve adayların eşit süre kullanması önerilir.

a) Partilere Süre Dağıtımı

Esas 9.1

Bir ülkenin ilk çok partili seçiminde resmi olarak kaydedilen tüm partilere ya da adaylara belli bir yayın süresi verilmelidir.

Esas 9.2

Demokrasiye geçişte ilk seçimlerin ardından ve farklı partilerin seçmen desteği düzeyini belirlemekte kullanılacak nesnel ölçütler varsa, yayın süresi oran temelinde dağıtılmalıdır. Yayının kamuoyunu bilgilendirmedeki etkisini azaltacak ölçüde çok sayıda parti bulunması durumu dışında, hükümeti oluşturma olasılığı olan tüm partilere yayın süresi ayrılmalıdır.

Esas 9.2.1

Yayın süresi dağıtımının siyasal partilerle danışma ve uzlaşma ilişkisi içinde olan bağımsız bir kurul tarafından yapılması önerilir.

Esas 9.2.2

Yayın süresi aşağı yukarı oran temelinde dağıtılıyorsa, küçük, yalnızca belli bir bölgede güçlü olan ya da yeni kurulmuş partilere ve bağımsız adaylara belli bir süre tanınmalıdır.

Esas 9.2.3

Süre oran temelinde dağıtılıyorsa ve resmi yayın organları bölgesel programlar yayınlıyorsa yalnızca birkaç bölgede güçlü desteği olan partiler bölgesel programlarda bu bölgelerdeki güçlerine orantılı yayın süresi kullanılmalıdır.

b) Dağıtılacak Sürenin Miktarına İlişkin Kararlar

Esas 9.3

Dağıtılacak sürenin miktarı partilerin ya da adayların mesajlarını verebilmeleri için ve seçmenlerin konular, parti konumları, nitelikleri ve adayların kişilikleri hakkında bilgi edinmeleri için yeterli uzunlukta olmalıdır.

c) Doğrudan Erişim Haberlerinin Saatinin Belirlenmesi

Esas 9.4

Doğrudan erişim programları kampanya dönemi boyunca haberlerin en geniş dinleyici kitlesine ulaştığı saatlerde yayınlanmalıdır. Bazı partilerin ya da adayların programları, nüfusun büyük kesiminin izleyemeyeceği ya da dinleyemeyeceği (gece yarısından sonra ya da çalışma saatleri içinde vb) uygunsuz saatlerde yayınlanıyorsa, resmi yayın organları dengelilik görevlerini ihlal etmiş olurlar.

d) Zaman Aralığı Tahsis Etme Süreci

Esas 9.5

Adil bir süreç üstünde uzlaşmış kayıtlı tüm siyasal partilere ya da adaylara doğrudan erişim programlarında zaman aralıkları tahsis edilmelidir.

e) Doğrudan Erişim Programlarının Finansmanı

Esas 9.6

Bir siyasal partiye ya da adaya sağlanan yayın süresi diğerlerine de aynı mali koşullarla sağlanmalıdır. Demokrasiye geçiş sürecinde en azından ilk birkaç seçimde remi yayın organları kayıtlı partilerin ya da adayların etkin siyasal iletişimi için yeterli süreyi ücretsiz ya da cüzi ücretlerle sağlamalıdır.

Esas 9.6.1

Partilerin ya da adayların ek yayın süresi almalarına izin veriliyorsa, bunun eşit koşullarda yapılması sağlanmalıdır. Herhangi bir alıcıya satılacak sürenin izlenme oranları ve miktarı daha zengin partilerin avantajını sınırlandıracak biçimde düzenlenmelidir. Özellikle muhalefet partilerinin önceden yasaklanmış olduğu ve bu nedenle parti fonu oluşturma fırsatı bulamadıkları demokrasiye geçiş sürecindeki ilk birkaç seçimde daha katı düzenlemeler güvence altına alınmalıdır.

Esas 10: Özel Bilgi İçeren Programlar

Yayın kuruluşları parti liderlerine ve diğer adaylara, gazetecilerin, uzmanların ve kamuoyunun sorularını yöneltebilecekleri ve adayların birbirleriyle tartışabilecekleri etkin fırsatlar sağlayacak programlar yayınlamalıdır.

Esas 10.1

Yayıncıların hangi partilerin, adayların ve yorumcuların bu tip programlarda yer alacaklarına karar vermekte daha fazla takdir yetkileri olsa da bu yetki genel hakkaniyet ve tarafsızlık yükümlülüklerine tabiidir. En azından, tüm ana partilerin temsilcileri bu tip programlarda yer almaya davet edilmelidirler.

Esas 10.2

Gazeteciler, uzmanlar ve soru yöneltecek diğer kişiler sorularda bir denge sağlanacak şekilde seçilmelidirler.

Esas 10.3

Özel bilgi içeren programlar en çok ya da dinlenen saatlerde yayınlanmalıdırlar.

Esas 11: Seçmen Eğitimi

Hükümet, program yayınlamakla ulaşılabilecek kadar çok seçmene erişecek bilgilendirme etkinliklerini sağlamıyorsa, resmi yayın kuruluşları seçmen eğitim programları yayınlamak zorundadırlar.

Esas 11.1

Programlar doğru ve tarafsız olmalı; seçmenleri nasıl, ne zaman, nerede oy kullanılacağı, kaydolunacağı ve bu kaydın belgeleneceği; (misilleme olmayacağını güvence altına alan)

gizli oy; oy kullanmanın önemi mücadele eden makamların işlevlerini ve benzeri hususları da içerecek şekilde etkin biçimde bilgilendirmelidir.

Esas 11.2

Resmi yayın kuruluşları, mümkün olan en çok sayıda seçmene ulaşacak şekilde program yayınlamak mecburiyetindedir. Yayınlar, azınlık dillerinde programları ve etnik ve dinsel azınlıklar, kadınlar ve geleneksel olarak siyasal süreçten dışlanmış grupları hedefleyen programlar içermelidir.

Esas 12: Kamuoyu Yoklamaları ve Seçim Tahminleri

Yayıncı, kamuoyu yoklamalarının ve seçim tahminlerinin sonuçlarını yayımlıyorsa, sonuçları adil ve özellikle dinleyicinin yoklamanın önemini anlamalarına yardımcı olacak şekilde sunmaya çaba göstermek zorundadır.

Esas 12.1

Kamuoyu yoklaması sonuçları yayımlayan yayıncı araştırmayı yürütmüş olan örgütü araştırma için destek veren ve ödeme yapan partiyi ya da örgütü, uygulanan yöntemi, örneklem büyüklüğünü, hata payını ve alan çalışması tarihlerini belirtmek zorundadır. Ayrıca yayıncı verilerin yalnızca kamuoyunun araştırmanın yapıldığı tarihteki görüşünü yansıttığını belirtmelidir.

Esas13: Yayınları Düzenleme ve Şikayetlere Karşı Önlem Alma Mekanizmaları

Seçim yayınları bağımsız ve tarafsız bir kurul tarafından gözlenmeli ve düzenlenmelidir.

Esas 13.1

Bu kurul siyasal partilere ya da adaylara süre dağıtımından sorumlu olmalıdır. Ayrıca medyanın, siyasal partilerin ve adayların yayınlardaki ihlallere ilişkin şikayetlerini dinlemeli ve anında önlem almalıdır. Kurul, partilerden, adaylardan ve vatandaşlardan gelebilecek şikayetlere açık olmalıdır. Düzeltmelerin ve yanıt haklarının zaman geçirmeden kullanılmasını ve buyruklarının, mahkemelerin aracılığını da içerecek biçimde yaptırımını sağlayacak şekilde yetkili olmalıdır.

Esas 13.2

Kurul tüm kararlarını zamanında almalıdır. Özellikle doğrudan erişim programlarının yayınlanmasını engellemeyle ya da ertelemeyle sonucunu doğuran ihlaller, uygun süratle incelenmelidir.

Esas 13.3

Hükümetten bağımsız düzenli olarak yayınları gözleyen bir kurul varsa, bu işlevleri erine getirebilir; aksi halde, özellikle seçime ilişkin hususları ele alacak bir kurul oluşturulmalıdır.

Esas 13.4

Bu kurul hükümetin ve siyasal partilerin temsilcilerini ya da atadığı kişileri içerebilir; fakat, kararların alınması hükümetin ya da tek bir partinin atadığı kişilerin oylarının gücüne dayanmamalıdır. Hiçbir parti temsil edilmiyorsa, kurulun en azından ana

partilerin temsilcilerini içermesi önerilir. Ayrıca kurulun bağımsız medya çalışanlarını da içermesi tavsiye edilir.

Esas 13.5

Seçim yayınları düzenleme kurulunun yasalar ve düzenlemelere uygunluklarını değerlendirmek için kampanyalara dair tüm yayınları gözlemesi önerilir.

Esas 13.6

Resmi yayın kuruluşları hükümetten ve partilerden bağımsız örgütlerce gözlenmeli ve bu örgütlere seçim yayınlarının metinleri ücretsiz ya da cüzi ücretlerle sağlanmalıdır.

Esas 13.7

Seçim yayınları düzenleme kurulu, seçim sonuçlarını etkileyecek biçimde uluslararası ya da ulusal hukukun ihlal edildiğinin belirlenmesi halinde, yargı denetimine tabii olarak, bir seçimin ertelenmesini ya da geçersiz sayılmasını önerme yetkisine sahip olmalıdır.

Esas 14: Yargı Denetimi

Seçim yayınlarını düzenlemekle görevli kurulun alacağı kararlar ve önlemler hızlandırılmış bir yargı denetimi sürecine tabi olmalıdır.

Esas 14.1

Bir doğrudan erişim programını yayınlanmasını yasaklayan her türlü karar mümkün olan en hızlı biçimde yargısal denetim sürecinden geçirilmelidir.

Esas 15: Halkoylaması ve Referandum

Seçmenlerin belli bir önerme için yalnızca “evet” ya da “hayır” deme hakkına sahip oldukları halkoylamaları ve referandumlarda her iki tarafa da eşit yayın süresi ayrılmalıdır. Bu formül, bir önermenin ötekinden daha çok parti tarafından desteklenmesi durumunda da geçerlidir. Bu rehberdeki 1 ila 14 numaralı esaslar ilgili durumlarda uygulanmalıdır.

Esas 16: Yerel Seçimler

Yerel, bölgesel ve belediye seçimlerinde yukarıdaki esaslar, yerel ve bölgesel yayın kuruluşları tarafından uygun biçimde uyarlanmalı ve uygulanmalıdır.